

DR. SC. IVAN BOŠKOVIĆ

**HRVATSKA KNJIŽEVNOST
NEOKLASICIZMA I ROMANTIZMA**

(Sveučilišni priručnik)

SPLIT, 2007.

Recenzenti: prof. dr. Marko Dragić
 prof. dr. Slobodan Prosperov Novak
 prof. dr. Helena Peričić

Nakladnik: Filozofski fakultet Split
 Sinjska 2, Split

Sadržaj

I. (Neo)klasicizam	6
II. Hrvatski narodni preporod	48
III. Književnost hrvatskog narodnog preporoda	159
i romantizma u europskom kontekstu	

Ciljevi, program i literatura

Ciljevi

Upoznati studente s književnošću (neo)klasicizma (*književnosti učenih*), sa specifičnostima prosvjetiteljske književnosti te osobinama hrvatske preporodne i romantičarske književnosti; upoznati ih s nastojanjima hrvatskih prosvjetitelja te s ključnim imenima i djelima hrvatskoga romantizma kojima se uključuju u istovremena europska književna događanja.

Program

U prvome dijelu naglasak je na djelima prosvjetitelja: Kačića, Grabovca, Relkovića i Brezovačkog. U preporodnom razdoblju naglasak je na programatskim, budničarskim i pjesničkim tekstovima, proznim i dramskim nastojanjima te posebno na djelima Vraza, Preradovića i Ivana Mažuranića...

Literatura obvezna

1. Kombat, Mihovil: *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Zagreb, 1945. (2. izd. 1961.) od poglavlja *Epigoni*, zaključno s poglavljem *Grabovac i Kačić*.
2. Barac, Antun: *Hrvatska književnost*, knjiga I (*Književnost ilirizma*), MH, Zagreb, 1964.
3. Novak, Slobodan Prosperov: *Povijest hrvatske književnosti / Od Gundulićeva "Poroda od tmine" do Kačićeva "Razgovora ugodnoga naroda slovinskoga" iz 1756.*, III. knjiga, Zagreb, 1999.; osobito proučiti uvodno poglavlje koje sadrži iscrpan komentar literature.
4. *Leksikon hrvatskih pisaca*, autor koncepcije Krešimir Nemeč, urednici Dunja Fališevac (*Starija hrvatska književnost*), Krešimir Nemeč (*Novija hrvatska književnost*), Darko Novaković (*Hrvatski latinizam*), Školska knjiga, Zagreb, 2000.
5. Jelčić, Dubravko: *Povijest hrvatske književnosti*, drugo znatno prošireno izdanje, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 2004.
6. Jelčić, Dubravko: *Preporod književnosti i književnost preporoda*, Zagreb, 1993.
7. Isti: *Hrvatski književni romantizam*, Zagreb, 2002.
8. Jelčić, Dubravko: *Hrvatski narodni i književni preporod*, Zagreb, 1978.

9. Ježić, Slavko: *Hrvatski putopisci*, Zagreb, 1955.
10. Ježić, Slavko: *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100-1941.*, Zagreb, 1944.
11. Živančević, Milorad / Frangeš, Ivo: *Ilirizam. Realizam. Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 4, Zagreb, 1975.
12. Georgijević, Krešimir: *Romantizam kod Hrvata*, Novi Sad, 1958.
13. Ravlić, Jakša: *Hrvatski narodni preporod*, I-II (PSHK), Zagreb, 1965.
14. Ujević, Mate: *Hrvatska književnost*, Zagreb, 1932.
15. Šicel, Miroslav: *Hrvatska književnost*, Zagreb, 1982.
16. Nemeč, Krešimir: *Povijest hrvatskog romana*, I-III, Zagreb, 1994-2003.
17. Frangeš, Ivo: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987.
18. Rapacka, Joanna: *Leksikon hrvatskih tradicija*, MH, Zagreb, 2002.
19. Šicel, Miroslav: *Stvaraoci i razdoblja u novijoj hrvatskoj književnosti*, Zagreb, 1971.

Literatura dopunska

1. Kombol, Mihovil: *Hrvatska drama do 1830.*, "Hrvatsko kolo", br. 2-3, Zagreb, 1949. str. 293-311; pretiskano u 86. knj. edicije Pet stoljeća hrvatske književnosti
2. Kombol, Mihovil – Novak, Slobodan Prosperov: *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, Zagreb, 1992. (konzultirati osobito bibliografiju)
3. Novak, Slobodan Prosperov – Lisac, Josip: *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, I—II, Split, 1984.; u I. dijelu od poglavlja XXXLX. *Martin Benetović: Hvarinja* do kraja; u II. dijelu od početka, zaključno poglavljem LXLX. *Judita*.
4. Slamnig, Ivan: *Hrvatska književnost osamnaestoga stoljeća, njezini stilovi, veze i uloga u stvaranju nacionalnog jedinstva*, u: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 279-286.
5. Živančević; Milorad: *Ivan Mažuranić*, MS, Novi Sad, 1964., odnosno RAD JAZU, knjiga 333, str. 31-237, Zagreb, 1964.
6. Živančević, Milorad: *Dimitrije Demetra Grobničko polje*, Zagreb, 1974. (monografija s bibliografijom i literaturom)
7. *O Petru Preradoviću danas* (Zbornik), Zagreb, 1970.
8. Botica, Stipe: *Andrija Kačić Miošić*, ŠK, Zagreb, 2003.
9. Botica, Stipe: *Filip Grabovac*, ZZK, Zagreb, 1990.

Lektira

1. Kačić Miošić, Andrija: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, SPH, knj. 27, Zagreb. 1942.
(Fakultativno – Andrija Kačić Miošić: *Korabljica*, SPH, knj. 28, Zagreb. 1964.)
2. Grabovac, Filip: *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, SPH, knj. 30, Zagreb, 1951.
3. *Djela Tituša Brezovačkog*, Stari pisci hrvatski, knj.29, Zagreb, 1951.
4. *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* (prir. T. Matić), Stari pisci hrvatski, knj. 26, Zagreb, 1940.
5. *Hrvatski preporod I i II*, Školska knjižnica, Erasmus naklada, Zagreb, 1994. (Priredio i pogovor napisao Ivan Martinčić)
6. *Hrvatski narodni preporod, I i II*, PSHK, Zagreb, 1965. (Priredio Jakša Ravlić)
7. Ježić, Slavko: *Ilirska antologija* (Književni dokumenti hrvatskoga preporoda), Zagreb, 1934.
8. Nemčić Gostovinski, Antun: *Djela* (izbor), PSHK, knj.34, Zagreb, 1965.
9. Stanko Vraz: *Izabrane pjesme*, Bibl. Parnas, MH, Zagreb, 1999., prir. V. Brešić
10. Vraz, Stanko: *Djela*, PSHK, knj.30, Zagreb, 1965.
11. Preradović, Petar: *Izabrane pjesme*, Bibl. Parnas, MH, Zagreb, 1999., prir. V. Brešić
12. Preradović, Petar: *Djela*, PSHK, knj.30, Zagreb, 1965.
13. Mažuranić, Matija (u:) *Djela*, Zagreb, 1958. (s bibliografijom i literaturom)
14. Mažuranić, Ivan: *Smrt Smail-age Čengića*, PSHK, knjiga 32, Zora-MH, Zagreb, 1965.
15. *Pjesnici hrvatskog romantizma, I i II*, Školska knjižnica, Erasmus naklada, Zagreb, 1994. (Priredio i pogovor napisao Mirko Tomasović.

I. (NEO)KLASICIZAM

Pojmom (*neo*)klasicizma¹ često se želi upozoriti na književna djela i djelovanje pisaca u 17. i 18. stoljeću koji su svoje uzore nalazili u antičkoj (klasičnoj) književnosti. U različitim sredinama književnost toga vremena nazivala se i različitim imenima: *neoklasicizam* (npr. u Engleskoj), *pseudoklasicizam*; *klasicizam* i *prosvjetiteljstvo*; *racionalizam*; *predromantizam*; *književnost osamnaestoga stoljeća* i sl. Kako bilo, pod pojmom se uglavnom podrazumijevala književnost u kojoj su naglašeni ideali jedinstva dobrote, ljepote i istine te etičnosti i didaktičnosti. Klasicisti su se nadahnjivali ponajboljim djelima antičke umjetnosti, u kojima je – po njihovu mišljenju – ostvaren ideal razuma, sklada i harmonije.

Poetiku klasicizma izrazio je Nicolas Boileau-Despereux (1636.-1711.) u djelu *Pjesničko umijeće* (1674.), u kojem je uspostavljena hijerarhija književnih sustava, pri čemu ep i tragedija pripadaju visokom stilu, a komedija niskom stilu.

Glavni predstavnici klasicističke književnosti su Pierre Corneille (1606.-1684.) s tragedijom *Cid* (1636.) kojom veliča ljubav prema domovini; Jean Racine (1639.-1699.), pisac mnogih djela među kojima se izdvajaju *Andromaha* (1667.), *Britanik* (1669.), *Fedra* (1677.) i dr., a najznačajniji je komediograf Molière (pravim imenom Jean Baptiste Poquelin (1622.-1673.) – autor tridesetak komedija od kojih su najznačajnije: *Tartuffe* (1664.), *Don Juan* (1665.), *Mizantrop* (1666.), *Škrtac* (1668.)², *Umišljeni bolesnik* (1673.) i dr. Svojim djelom Moliere je utjecao na mnoge autore, najviše na talijanskoga komediografa Carla Goldonia (1707.-1793.), koji je napisao više od stotinu komedija od kojih se ističu *Kavana* (1750.), *Krčmarica Mirandolina* (1753.) i *Ribarske svađe* (1762.). I Molière i Goldoni izvršili su znatan utjecaj na našu književnost, o čemu svjedoče *francезarije* (dubrovački izraz za dramske komade pisane po uzoru na francusku književnost) i *talijanarije* (dubrovački izraz za djela pisana po uzoru na djela talijanske književnosti i komediografije).

U Engleskoj je najveći pisac bio satiričar Jonathan Swift (1667.-1745.), autor *Putovanja u nekoliko udaljenih zemalja*, a značajan je i satiričar i romanopisac Henry Fielding (1707.-1754.).

¹ Pojam rabimo u opisnom, a ne vrijednosnom i književno-stilskom smislu.

² Motiv škrtosti našao je Molière u rimskog komediografa Plauta, a motiv je obrađen i u djelu našeg Marina Držića, u komediji *Skup* (1555.).

U hrvatskoj književnosti utjecaja klasicizma ima u djelima Držića, Katančića, Mažuranića, dubrovačkih latinskih pjesnika 17. stoljeća, premda se o klasicizmu u europskom, književno-stilskom smislu ne može govoriti. Za neke od pisaca koji djeluju u ovom vremenu primjerenije je govoriti o književnosti racionalizma i “književnosti učenih”³, odnosno književnosti prosvjetiteljstva. Jelčić navodi da je “osamnaesto stoljeće u hrvatskoj književnosti prošlo u znaku stilskog pluralizma”.⁴ Unutar njega u hrvatskoj je književnosti, napose poslije oslobođenja od Turaka i narasle svijesti o jedinstvenosti hrvatskoga prostora, do izražaja došlo prosvjetiteljsko djelovanje nekolicine značajnih imena.

Pod prosvjetiteljstvom se uglavnom misli na kulturni pokret, filozofske i umjetničke koncepcije koje su se javile u ozračju racionalizma i klasicizma i koje su, boreći se za slobodu, jednakost i bratstvo isticale presudnu ulogu znanja u ljudskom životu te poticale objavljivanje knjiga (enciklopedija), kao i borbu protiv zabluda i predrasuda. Najznačajniji su prosvjetitelji Voltaire – Francois-Marie Arouet (1694.-1778.), uz enciklopedijski rad poznat i kao pisac djela *Candide* (1759.), u Njemačkoj je to Gotthold Lessing (1729.-1781.), a u Rusiji Ivan Andrejevič Krilov (1768.-1844.) te drugi.

Odjek prosvjetiteljskih ideja u hrvatskoj je književnosti bio znatan. U Dubrovniku, u pomanjkanju vrijedne književne produkcije osnivaju se *akademije* u kojima znanstvenici iznose rezultate svojih istraživanja. Među njima se ističe Ruđer Bošković (1711.-1787.), pjesnik, matematičar i filozof - autor *Sustava prirodne filozofije*. Javlja se interes za književnu prošlost i prošlost uopće, a od imena se ističu Saro Crijević, Đuro Bašić, Franjo Marija Appendini i dr. U znanstvenoj i književnoj upotrebi toga vremena bio je i latinski jezik, kojim su pjesnici pjevali u različitim prigodama. Sklonost latinskom (i klasičnim jezicima) najviše je došla do izražaja u djelima Benedikta Staya (1714.-1801.), koji je u latinskim stihovima obradio Descartesovu filozofiju; Rajmunda Kunića (1719.-1794.), prevoditelja Homerove *Ilijade* (smatra se jednim od najboljih latinskih prijevoda Homerova djela) i Teokrita; Brne Džamanjića (1735.-1820.), Đure Ferića (1739.-1820.), Džone Rastića (1755.-1815.), Đure Hidže (1752.-1833.), Marka Bruerovića (1765.-1823.), Sebastijana Slade (1699.-1777.) i dr. U sjevernim hrvatskim krajevima najpoznatiji je latinist Matija Petar Katančić (1750.-1825.)

³ Usp. Rafo Bogišić, *Povijest hrvatske književnost*, Liber-Mladost, Zagreb, 1974. (Autor ističe da je “osobit formalni izraz učenosti i znak pripadnosti književnom svijetu bila u hrvatskim zemljama klasična naobrazba, u prvom redu poznavanje latinskog jezika”.

⁴ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, drugo, znatno prošireno izdanje, P.I.P., Zagreb, 2004.

koji je svoje latinske stihove, *Fructus auctumnales* (1791.), objavio zajedno s hrvatskima.

Hrvatskoprosvjetiteljstvo, koliko god pod utjecajem todobnih europskih ideja, nije moguće razumijevati bez poznavanja složenih domaćih društvenih i političkih prilika (Slavonija se oslobađa turske sile, Dalmacija je pod mletačkom, a kasnije i francuskom vlašću, dubrovačka je moć na zalazu...), potaknutih uvjerenjem u snagu praktičnog i moralnog/odgojnog djelovanja knjige i književnosti. Hrvatski se prosvjetitelji vode se željom da narod pouče i osvijeste, da ga civiliziraju u njegovim svakodnevnim obvezama, u radu, da ga opismene, da mu približe knjigu, da ga pokrenu iz neznanja i nepismenosti kojoj su stoljećima bili izloženi. Stoga u djelima upozoravaju na promjenu navika i običaja, ne zaboravljajući da njihovo djelovanje mora biti i nacionalno/rodoljubno motivirano. Prosvjetiteljska (odgojno-obrazovna) i nacionalna (domoljubna) tendencija isprepleću se i bliske su jedna drugoj, te ih nije moguće odvajati u promišljanju književnih djela. Želeći prosvjeteliti i pomoći svomu kraju i narodu, hrvatski su pisci u djelima upozoravali na mane i loše običaje (**Reljković**: na prelo, kolo, isprazne razgovore, pjevanje, zaostalost, obrađivanje zemlje, nepismenost; **Došen**: narušeni moral, ljubakanje, pretjerano pirovanje, neumjerenost u jelu i piću; **Katančić** ističe potrebu rada za domovinu...). **Kačić**, premda ističe sriću i zadovoljstvo Dalmacije što je pod *principom mletačkim*, ne zaboravlja pjevati o slavi kraljeva, banova i vitezova slovinskih i na taj način budi nacionalnu svijest; razočaran domaćim prilikama **Grabovac** potiče na jedinstvo (*Od naravi i čudi rvacke*), što će platiti vlastitim životom. Grabovčevoj je sudbini slična i sudbina **Mateše Antuna Kuhačevića** (1697.-1772.); politički zatvorenik osuđen na doživotnu robiju, iako je malo suvremenika znalo za razloge; optužen je zbog pobune u nekim časničkim jedinicama i jer je “uvrijedio carsko veličanstvo Mariju Tereziju”. Njegovi stihovi *Utiha nevoljnih u zrcalu pravde* “neisplakane su suze jednog najnesretnijih ali i najuspravnijih ljudi onodobne Hrvatske”; u pjesmi *Narikovanje staroga Senja vrhu mladoga* zalaže se da njegovi sugrađani nikada ne prihvate tuđe običaje”.⁵ Na potrebu čuvanja tradicije upozoravao je i **Vicenco Zmajević** (1670.-1745.), rodom iz Boke kotorske, zadarski nadbiskup poznat kao latinski i hrvatski pjesnik i zagovornik zbližavanja slavenskoga svijeta. Na pogrešnost odricanja od “slavne hrvatske starine” upozoravao je i **Marko Bruerović**; **Ivan Lovrić** kritizira svoje zemljake jer ne osjećaju ljepotu jezika, a glasno je prigovarao protiv nerazumijevanja života ljudi njegova kraja učenom opatu Albertu Fortisu i kritički se

⁵ Slobodan P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, svezak I, SD i Marjan Tisak, Split, 2004.

odnosio spram njegova djela *Put po Dalmaciji*. Stoji ocjena da je “naglašeni patriotski karakter i uopće isticanje potrebe aktivna odnosa prema svojoj domovini, “baščini” i jeziku bio duboko uvjetovan povijesnim okolnostima te je u skladu s trajnom borbom naroda za goli opstanak”.⁶ Na isti način treba gledati i na zanimanje za tradiciju narodne književnosti i uopće narodnoga života, na korištenje motiva iz narodne književnosti pa sve do *pisanja na narodnu* kako bi se ugodilo najširem krugu čitatelja.

FILIP GRABOVAC (1697/1698.-1749.) svojim književnim djelovanjem izvire iz bogate franjevačke književnosti i kulture toga vremena. Rođen u Podosoju kod Vrlike, nakon osnovnog školovanja odlazi u franjevački red; teologiju je studirao u Italiji, a u domovini je uz propovjedništvo obavljao i dužnost nastavnika franjevačkim klericima. Godine 1729. postavljen je za kapelana franjevačkih četa u službi Mletačke Republike i u službi ostao gotovo dva desetljeća, sve do 1747. kada je zbog pojedinih izjava i stajališta u knjizi *Cvit razgovora*... utamničen.

Godine 1729. Grabovac je objavio pjesmu *Od kolunela Antuna Kumbata* i u njoj napao “vojvode” (hrvatske časnike ...) koji, dočim dođu u Italiju, zaboravljaju svoje podrijetlo, mijenjaju svoje nošnje i običaje. Tom se pjesmom, koja se širila kao letak, a kasnije je uvrštena u knjigu *Cvit*..., nije zamjerio Mlecima - koji su naređivali da se vojnici i časnici “ispriko mora” moraju odijevati “na narodnu” - nego svojim zemljacima; oni su ga prijavili pod optužbom da je nezahvalan gospodarima i da piše protiv vlade.

Cvit razgovora... izišao je 1747. godine, a zamišljen je kao razgovor starca i mladića. Sastavljen je od dva dijela: *prvi* dio su moralno-poučni tekstovi u kojima se kroz pitanja i odgovore, propovijedi, molitve i tužbalice nude upute i savjeti o kršćanskom životu. U prvom dijelu se nalaze i dvije versificirane pripovijesti: *Od Pile* (govori o dječaku Pili koji je bio odvojen od roditelja, ali se nakon brojnih nevolja vratio kući roditeljima) i *Od jednoga strašnoga događaja* u kojoj se govori o motivima incesta, ubojstvu roditelja i djece i dr.

U *drugom* dijelu su tekstovi i stihovi svjetovne i vjerske tematike u kojima se pripovijeda o svjetskoj i hrvatskoj crkvenoj povijesti; tu su i pjesme u kojima se slavi i veliča prošlost Dalmacije, pjeva o bitkama s Turcima, gdje posebno do izražaja dolazi Grabovčevo rodoljublje. Posebno se izdvaja pjesma *Slava Dalmacije* u kojoj govori o slavnoj prošlosti, ali i kritički progovara o sadašnjem tužnom položaju (i sudbini “Rvata”) njegove Dalmacije pod mletačkom vlašću.

⁶ *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3, Zagreb, 1974.

Slava Dalmacije

(odlomak)

*Dalmacijo, kruno svita,
Eto spavaš puno lita:
Mnogi vrsni biše ljudi,
Da te nitko ne probudi,
Već Grabovac kasno dođe,
Buditi te on sam pođe.
Nut ustani malo gori
Ter ti sa mnom progovori.
Od koga si majka bila,
I kriposna tvoja dila,
Što ji sada nije više,
Nut mi reci, kud se diše?
Što si tako doli pala,
U zemlju se ukopala?
Kamo tvoja stara sila,
kakva jesi prije bila?
Nevirnici sad te gaze,
Što si bila, to ne paze.
(...)*

Njegov rodoljubni zanos i (neopreznu) kritiku mletačka je vlast jedva dočekala i kao izdajnika i buntovnika bacila ga u tamnicu; teško oboljevši za vrijeme suđenja premješten je u samostan na otoku San Spirito, gdje je i umro.

Grabovac je duboko proživljavao sudbinu svoga naroda i svoga kraja i reagirao neposredno, s mnogo ljubavi i ponosa, na sve ono što se njegovim ljudima i zemlji događa. Te je nadahnute rodoljubne poticaje oblikovao u pjesme (osmeračke ili deseteračke) i priče s više ljubavi nego književnog umijeća, uspijevajući mjestimice snagom iskrenosti nadomjestiti pomanjkanje zanata. Unatoč tomu, njegove su pjesme istinski doprinos buđenju i održanju nacionalne svijesti.

ANDRIJA KAČIĆ MIOŠIĆ (1704. -1760.) rođen je u Bristu, u Makarskom primorju. Školovao se u franjevačkom samostanu u Zaostrogu, a studij filozofije završio je u Budimu, da bi 1730. postao učiteljem na filozofskoj školi u Šibeniku te “lector generalis” na šibenskoj bogosloviji. Nakon desetogodišnjeg rada u

Šibeniku odlazi u Sumartin (na Braču), gdje je starješina samostana, a od 1750. je u Zaostrogu, sve do 1760. kada umire.

Za potrebe škole u kojoj je radio Kačić je napisao priručnik skolastičke filozofije, koja se onda proučavala u franjevačkim školama. Iako u predgovoru navodi da ima i drugu knjigu (logiku, fiziku, metafiziku), nikada je nije objavio.

Kad je napustio filozofiju, Kačić se okrenuo pitanjima i problemima koji su narodu bliži i životniji. Slušajući narodne pjesme i predaje, proučavajući povijesne izvore i književno-povijesna djela suvremenika, posebno Grabovca, uvidio je da bi narodu mogao dati korisno štivo i pomoći njegovu osvješćivanju. Tako su nastala njegova djela: *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* (1756.) i *Korabljica* (1760.), oba u Mlecima.

U *Korabljici* Kačić je svoje pričanje podijelio u dva dijela: *prvi* – o događajima od početka svijeta do Kristova rođenja; *drugi* – do piščevih vremena. Poput Grabovca, Kačić se oslonio na knjige Orbinija, Tomka Mrnavića, Vitezovića, Bedekovića, na kroniku fra Pavla Šilobadovića. Služio se i podacima iz različitih pisama, karata, diploma, davorija, svidočaba, dukala, redovnika i sl., ali i sjećanjima pojedinaca o događajima o kojima pjeva i koji su se događali.

Razgovor ugodni naroda slovinskoga Kačiću je donio nesvakidašnju popularnost u širokim slojevima. U njemu se, u stihovima (136 pjesama) i prozi, pjeva/priča o važnijim događajima i zbivanjima iz prošlosti južnih Slavena i susjednih naroda, a djelo je motivirano praktičnim i rodoljubnim namjerama. Poslužio se oblikom narodne pjesme vidjevši u njoj uzor i medij kako doprijeti do srca svojih slušatelja i čitatelja. U duhu narodne pjesme i epske tradicije, Kačić je sebe zamislio kao narodnog pjevača, starca Milovana, koji ide od “Skadra do Zadra, od Mostara do Kotara” i pjeva. S obzirom na odgojne i prosvjetiteljske nakane, izbjegavao je sve što nije odgovaralo istini ili povijesnoj činjenici; želio je da mu pjesma bude svjedok i poticaj, zamjerajući pjesmama da su zalazile u područje mašte. Njemu je, kao kroničaru koji želi prikazati događaje onako kako su se dogodili ili kako ih on prema svojem znanju prikazuje, stalo do isticanja hrabrosti i slave domaćih junaka; želja mu je pokazati hrvatsku slavnu prošlost, mudre, pravedne junake, vitezove i vladare. Pri tome je bio i nekritičan, smatrajući Slavenima sve narode koji su ikada živjeli na južnoslavenskom prostoru. Zalažući se za istinu, a odbacujući fantaziju i maštu, Kačićeve su pjesme ostale u stihove pretočeni događaji i zbivanja, premda ima i stihova u kojima do izražaja dolazi snaga doživljajnosti (*Pisma od kralja Vladimira; Pjesma o Musi Arbanasu; Pjesma o Jurju Kastriotiću...*).

Razgovor ugodni naroda slovinskoga (izbor)

Bratu štioću

[Iz predgovora prvom izdanju Razgovora.]

Po naravi je čovika svakoga svoj narod faliti, uzdizati i uzveličavati, i zato vide se mnoge knjige na svitlost iznesene, u kojim se štiju kralji, duke, markeži, knezovi, gospoda, vitezovi, junaci i njiova junaštva. Ma narod slovinski vazda je bio, kako se vidi, u tomu malo pomljiv, jer se malo stvari štije i nahodi od stari kralja, bana, gospode i događaja, koji su se događali u našim stranam. I da se posve ne izgube od stari vitezova uspomene, Gosp. Bog dao je našem narodu tako pamet naravnu, da ono, što drugi narodi uzdrže u knjigam, oni uzdrže u pameti pivajući na sobetim, dernecim i po svim mistim, kuda putuju, pisme svoji kralja, bana, vitezova i vrsni junaka, koje premda nisu posve istinite, ništa ne manje ima svaka dobar temelj od istine. Želeći dakle ja, da siromasi težaci i čobani naroda slovinskoga, koji se naslađuju u takizim pismam, mogu doći u poznanje, da njiove pisme i davorije nisu brez temelja istinita, na službu istih siromaha dajem na svitlost ove knjižice skupljene, složene i prinesene iz različiti knjiga talijanski u jezik slovinski, u kojim će se viditi kralji, bani, gospoda i vitezovi slovinski, njiovi rati, junaštva i sva dilovanja dobra i zla. Ma viruj mi, moj štioče poštovani, da kada razgledaš ovi moji trudak, vidićeš nesrično i nemirno stanje, u komu se nahođahu vaši prašukundidi u vrime slovinski vladaoca, i poznaćeš čestito, mirno i rajsko stanje, u komu se nahodimo sada pod krilom našega Privedroga Principa, za koga imamo u potribi našu krv proliti. Ako li ti pak ne budu ove knjižice ugodne, a ti čini bolje. Na peru ti srića, i da si mi zdrav i veseo!

Pripoljubljenomu štioću.

[Iz predgovora drugom izdanju Razgovora.]

Ne nahodeći se u mojim knjižicam od kralja, bana i vitezova slovinski mnoge stvari i lipi događaji, koji se prija, a niti i posli porođenja Gospodinova zgodije u državam slovinskim, zato, moj ljubezni štioče, rečene knjižice prištampanjem s pristavkom stari kralja, cesara, papa i mnogi sveti od našega slovinskoga naroda, s nadometkom također mnogi pisama od bana i stari ungarski, mletački i slovinski vitezova. A to ja sve sam pomljivo izvadio iz knjiga latinski, talijanski i rvatski, iz različiti pisama i karata, diplomata, dukala, atestata, davorija i svidodžbe staraca, redovnika i svitovnjaka. Svrha pak, za koju ja ovi trud činim, jest najprva slava i poštenje Božije, komu se svako dilo pošteno, brez otruje grija učinjeno posvetiti i prikazati ima; druga, neka se sadašnji i poslidnji vitezovi mogu ogledati kano u zrcalo u rabrenita vojevanja i glasovita junaštva svoji dida i šukundida, da ji slobodno i veselo mogu naslidovati i s općenitim neprijateljom

boj biti. Treća pak svrha moga truda jest ova: da se slavna imena vitezova i glasoviti junaka mogu za puno vikova na svitu uzdržati, štiti i njojva junaštva spominjati, jer što se u knjigam ne nahodi, brzo se izgubi i zaboravi; knjige štampane sve po svitu idu, ako se izgube u jednomu gradu, državi ali kraljestvu, ne će u drugomu. I to su, moj štioče, svrhe, za koje ja ovi trud činim, koji, ako si roda od starine gospodskoga, viteškoga oli junačkoga, ufam se biće ti ugodan, ako li nisi, na moje mrzićeš knjižice i pogrđivat trudno dilo starca Mjelovana, kakono su i do sada oni, koji nisu od viteške krvi sastavljeni. Retorike ni poesije, nakićena ni napirlitana veza naći ne ćeš, nego jednu zgradu svrhu tvrdoga temelja od istine zidanu stinam naravnim iz duboki jama po nastojanju siromaha Mjelovana izkopani. Ako se naslađuješ u zgrađam narešenim, evo sam ti kamenje pripravio, pilaj ji, teši ji i kreši ji s tvojizim alatom, koga si stekao, ter načinjaj visoke, plemenite i gospodske palače. Ja ti dobrovoljno dopušćam i čestitu u tvomu rukodilu sreću nazivam.

Pisma od Pavlimira

Ljuto cvile slovinska gospoda,
kako cvile, do neba se čuje;
dozivilje ji vila iz planina
ter je njimam tiho govorila:

“Što cvilite, slovinska gospodo,
koja vam je velika nevolja?
Ali su vas Grci porobili?
Ali vas je kuga pomorila?”

Govore joj slovinska gospoda:
“Muči, vilo, mukom zamuknula!
Niti su nas Grci porobili,
niti nas je kuga pomorila.

Ali nam je cviliti nevolja,
jer, vo ima trideset godina,
odkada smo kralja izgubili,
a drugoga nismo učinili.

Nit ga, vilo, okrunit možemo,
jer se bani pogodit ne mogu,
a od kralja roda ne imade,
koga bismo za kralja obrali.”

Bila vila njimam govorila:
“Ne bojte se, slovinska gospodo!
U Rimu je dite Pavlimire
od kolina kralja slovinskoga.

U lipoti svakoga nadlazi,
još i mlade Rimkinje divojke,
jakost, mudrost u njem se nalazi:
biće dika slovinske gospode.

Poklisare u Rim odpravite
ter za kralja njega učinite.
On je unuk starca Radoslava,
a sinovac kralja Cijaslava.”

Kad gospoda vilu razumiše,
poklisare u Rim odpraviše,
dovedoše mlada Pavlimira,
u Tribunju njega okruniše.

Svi dođoše bani na veselje,
svi dođoše i pokloniše se;
ne kti doći bane Ljutomire,
ne kti doći ni pokloniti se.

*To je kralju vrlo mučno bilo,
silenu je vojsku sakupio,
ter otiđe gori u Rašiju,
u državu bana Ljutomira.*

*Lipo ga je bane dočeka
s trijest iljad' svoji vitezova;
tu udari konjik na konjika,
sve po izbor junak na junaka.*

*Tu se teška krvca prolivaše,
do neba se jadan glas čujaše:
viska konja, a jauk junaka,
sve ditića i mladi momaka.*

Pisma od kralja Vladimira

*Gorko cvili sužanj Vladimire
u tamnici kralja bulgarskoga,
gorko cvili, danak proklinjaše,
u koji se na svit porodio.*

*Cini jadan, da ne čuje niko,
al to čuje Kosara divojka,
lipa ćerca kralja bulgarskoga,
koji biše roda slovinskoga.*

*Pita njega Kosara divojka:
"Što je tebi, moj sužnju nevoljni?
Ali ti je majka omilila,
ali ti je žao zavičaja?"*

*Ali ti je gladak dodijao
al tamnica, jedna kuća tvoja,
al na nogu negve do kolina,
al na ruku teške lisičine?*

*Al si čuo, moj sužnju nevoljni,
da s' udaje virna ljuba tvoja,
ter proklinje danke i godine
i staricu jadnu majku tvoju?»*

*Namiri se kralju Pavlimire
na mladoga bana Ljutomira,
od bedrice ćorde povadiše
ter se z britkim ćordam udariše.*

*Bog pomože kralju Pavlimiru,
jer je banu glavu odsikao.
Ovako se svakomu zgodilo,
gdi ne sluša mlađi starijega!*

*Govori joj sužanj Vladimire:
"Prođi me se, Bulgarko divojko!
Nije meni žao zavičaja,
niti mi je omilila majka.*

*Nit je meni gladak dodijao,
ni tamnica, jedna kuća moja,
ni na nogu negve do kolina,
ni na ruku teške lisičine.*

*Ni s' udaje virna ljuba moja,
jer se do sad nisam oženio,
niti ću se jadan oženiti,
jer, vo ću ti brzo poginuti*

*u tamnici kralja bulgarskoga
Samuela, da ga Bog ubio!
Na viri je mene privario,
u tamnicu tamnu postavio.«*

*Još mu veli Kosara divojka:
"Da reci mi, moj sužnju nevoljni,
odkuda si, od koje li zemlje,
od koga li roda i plemena."*

*Govori joj dite Vladimire:
"Ja sam sužanj od Hercegovine;
dvorio sam kralja slovinskoga
u Tribinju, gradu bijelomu.*

*Što me pitaš za rod i za pleme,
i to ću ti poviditi pravo:
ja sam, seko, roda gosposkoga,
al sam sužanj kralja bulgarskoga.*

*U mene je blago nebrojeno,
moja bi me izkúpila majka,
al me kralju ne da na odkupe,
nego ište rusu glavu moju.«*

*Tišila ga Kosara divojka:
"Nemoj cvilit, moj sužnju nevoljni!
Ja sam ćerca kralja bulgarskoga
Samuela, gospodara tvoga.*

*Rasplitaću žute kose moje,
ljubiću mu skuta i kolina,
noge ću mu suzam polivati,
živim ću ga Bogom zaklinjati,*

*da te pusti iz tamnice tamne
i pošalje staroj majci tvojoj,
nek se tvoja obeseli majka,
kad ugleda Vladimira sinka."*

*Pak odšeta bilu dvoru svomu
ter se sama sobom razgovara:
"Što sam godir vidila junaka
slovinskoga roda i plemena,*

*ja ne vidi lipšega junaka,
ni lipšega, ni pristalijega,
nit ga može poroditi majka,
od mladoga sužnja Vladimira."*

*Pak ulize u dvore bijele,
ljubi babi skuta i kolina,
noge mu je suzam oblivala,
ovako je babi govorila:*

*"Daruj meni sužnja Vladimira
za mojega virna zaručnika,
a tako ti svitle krune tvoje
i tako ti sinka Radomira!*

*Čini mi se, moj mili babajko,
da će biti roda gosposkoga:
dvorio je kralja slovinskoga,
lipo zbori, ponizno govori.*

*Oprosti ga iz tamnice, babo,
a tako ti šarca konja tvoga
i tako ti britke ćorde tvoje,
jer je lipo momče Hercegovče!"*

*Na to se je kralju nasmijao,
Kosari je tiho govorio:
"Nije ono momče Hercegovče,
već je ono kralju Vladimire.*

*Ja ne mogu drugo učiniti,
valja mi ga tebi darovati,
sva je tvoja slika i prilika,
slavi njega Krbava i Lika."*

*Kad razumi Kosara divojka,
da će biti kraljica slovinska,
od dragosti suze prolivaše,
svome babi ruke celivaše.*

*Od tamnice ključe uzimala,
tamnici je vrata otvorala;
Vladimira sužnja dozivaše,
ter ovako njemu govoraše:*

*"Ustani se, kralju Vladimire,
ter otari gorke suze tvoje,
evo tebe zaručnica zove,
lipa ćerca kralja bulgarskoga!"*

*Kad je sužanj riči razumio,
niz obraz je suzam oborio,
blagosivlje Kosaru divojku
veće nego svoju milu majku.*

*Pak izađe iz tamnice tamne
i otiđe g dvoru divojčinu.
Lipo ga je taste dočekaao,
za zdravlje se š njime upitao.*

*Zove k sebi bulgarske terzije,
da mu kroje sa zlatom aljine;
oblači ga u skerlet i zlato,
sinu sužanj kano sunce žarko.*

*Plemenit je sobet učinio,
gospodu je na sobet sazvaao,
vinča njega s Kosarom divojkom,
povrati mu krunu i kraljestvo.*

*Tu veselje veliko bijaše,
ne može se, pobre, reći više:
u dvoru su bubnji i svirale,
a prid dvorom divno kolo igra.*

*U kolu su Bulgarke divojke,
kolo vodi seka Kosarina,
lipe ona pisme izvodila,
svaku pismu seki pripivala.*

Pisma od mejdana Jure Kastriotića

*Otkada su silne mejdandžije
postanule u zemlji carevoj,
ne bijaše žešćega junaka
od Alije deli Tatarina.*

*On svakoga na mejdan zoviše,
al mu niko izać ne smiđaše
nego jedno momče golobrado,
po imenu Skenderbeže Jure.*

*Tiho mu je Jure besidio:
“Sedlaj konja, silni mejdandžija!
Pozivljem te na mejdan junački
niže grada nasrid polja ravna.*

*Neka gleda Murat Sulemane
i njegove mlade sultanije*

*Da je komu pogledati bilo
Samuela, kralja bulgarskoga,
kako svoga zeta celivaše,
celivaše i blagoslivljaše:*

*“Odi z Bogom, drago dite moje,
na putu ti dobra srića bila!
Puno sam ti, sinko, sagrišio
i staricu majku razcvilio*

*držeci te u tamnici tamnoj,
moreći te i žeđom i gladom.
Uzmi, sinko, zaručnicu tvoju,
povedi je g bilu dvoru tvomu.*

*Pozdravi mi slovinsku gospodu
i staricu milu majku tvoju,
kojuno sam vrlo uvridio,
brezzakonje svako učinio.”*

*Svim delijam pisma na poštenje,
Bog nam dao zdravlje i veselje!*

*iz Jedrene, grada bijeloga,
di se bije orle i sokole.*

*Tvoja mi je sila dodijala
i isprazna slava omrznula;
ako jesi junak od krajine,
sedlaj konja da se ogledamo!”*

*Kad je Ale njega razumio,
Juriši je tiho govorio:
“Oli si se, momče, pomamilo,
oli ti je život omrznuo?”*

*Ko je godir sa mnom bojak bio,
već se nije k majci povratio,
nećeš ni ti, vira ti je moja!”
To govori, na konja se skače*

ter otiđe niz to polje ravno,
a za njime Kastriotić Jure.
Gledâ ga je care gaspodare
i njegove mlade sultanije

iz Jedrene, grada bijeloga,
gledao je ter je besidio,
di ga sluša malo i veliko:
"Skenderbeže, samovoljo moja!

Ludo ti ćeš izgubiti glavu
bojak bijući s Alom Tatarinom;
veće neg je u godini dana
Tatarin je odnio mejdana."

Kad su bili nasrid polja ravna,
mejdandžije konje razigraše;
kadali se blizu sastadoše,
s brijetkim se sabljam udariše.

Ali pusta glava Alijina
ugleda se na zemljici crnoj.
Začuđi se sva vojska carova,
a najveće Murat Sulemane.

Kad zamahnu Kastriotić Jure,
kad zamahnu, kad l' odsiče glavu!
Brže mu je glavu odsikao,
nego bi ga munja ošinula.

Malo toga vrime postajalo,
al to idu dva zmaja ognjena
izdaleka od Perzije ravne,
Jain jedno, a Zampša je drugo.

Viču oni od jutra do mraka:
"Može li se koji junak naći
od sve vojske cara čestitoga,
da nam ide na mejdan junački?"

Sve delije k zemlji pogledaše,
ali ne kti Kastriotić Jure,
već se skače na konja golema
ter izlazi na mejdan junački.

Govori mu Murat poočime:
"Ne hod' tamo, drago dite moje,
već se prođi ala i mejdana,
jer ćeš ludo izgubiti glavu."

Ponizno mu Jure odgovara:
"Ne brini se, care poočime,
desnica je moja od mejdana,
pogubit ću i dva Perzijana."

Pak zavika iza svoga glasa
ter doživlje dva Turčina mlada:
"Mejdandžije od Perzije ravne
obadva vas na mejdan pozivljem!"

Čudila se dva Turčina mlada,
što govori Kastriotić Jure.
Perzijanski Turci govorahu,
kreću glavom ter mu se rugahu:

"Čudne sile, strašne mejdandžije
koji po dva na mejdan pozivlje!
Ludo momče ne zna što govori,
nije prija na mejdanu bija."

Pak se skoči jedan na konjica,
po imenu Jain mejdandžija,
ter poleti niz to polje ravno,
da pogubi Kastriotić Jurja.

Ali njemu loša srića biše,
jer ga ljute rane dopadoše.
A kad vidi Zampša pobratime,
da će njemu pobre poginuti,

udri konja čizmam i mamuzam
ter doleti kano soko sivi,
Skenderbegu da odsiče glavu.
U zâ čas je po se doletio:

Jure mu je glavu odsikao
i njegovu Jain pobratimu.
Veseli se sva vojska careva,
a najveće Murat poočime.

Pisma od kuće Frankopanovića

*Čudila se Lika i Krbava,
što govori Bugarine Sava:
kudi pleme Frankopanovića,
i viteza bana Zrinovića.*

*Svoje ime uzdiže i fali,
kojeno je počelo od lani,
pogrđuje stare vitezove,
sve slovinske bane i knezove:*

*“Što je veće pleme Kraljevića,
Kosarića oli Kobilića
od mojega roda vitezoga
i na glasu vazda junaškoga?*

*Svuda slave Zrinovića bana
i mladoga kneza Frankopana,
kano da su s neba doletili
i od vika na nebesih bili.*

*A ne znadu, da su od težaka,
od čobana oli prosijaka:
do jučer su uzbijali ovce
i dvorili po svitu trgovce,*

*a sada se svitli bani kažu
ter s težacim ne će da se slažu,
a nejmadu u žepu ni novca,
nego istu pomoć od trgovca.«*

*To je čuo Ličanin Bariša
ter je njemu tiho besidio:
“Ne budali, Bugarin Saviša!
Ali si se brežan pomamio?*

*Nije misec ni godina dana,
da je pleme Zrinovića bana:
od iljade veće je godina,
da se zvaše kneže od Nadina.*

*Sva su taka velika gospoda
od našega slavnoga naroda:
niko ne zna, odkada su bili
ni gospodstvo kad su zadobili.*

*Nu poslušaj Frankopanovića,
velikoga bana i plemića,
od koga je roda i plemena
i od koga izlazi vrimenta.*

*Dvi iljade godišta imade,
odkada se ovo pleme znade.
U Trojanu gradu pribivaše,
po svemu se svitu spominjaše,
jer porodi vrsne vitezove,
plemenite bane i knezove.
Ovako nam sveti oci kažu,
još i drugi k njima se prilazu.*

*Anicio starinom se zvaše,
od Enea bana izlazaše
i od Turna, kralja latinskoga,
najvećega plemića rimskoga.*

*Od njega se rodiše glavari,
kardinali i Božji vikari:
Aleksandro i Grgur Deveti,
Inocenco, Grgur, papa sveti.*

*Još porodi svete i svetice,
Benedeta i mnoge divice,
Isusove mnoge mučenike,
žene svete i ispovidnike.*

*Od njega su vitezovi stari,
svitli bani, kralji i cesari,
cesarice i mlade banice
i od svake vrste poglavice.*

*Po svem svitu Dante glasoviti,
u nauku puno ponositi,
Fiorentin koji se zoviše,
od kolina Frankopana biše,*

*a od kuće na glasu viteza
Aldigera, velikoga kneza
od bijela Florence grada,
kojano se nalazi i sada.*

*Od ovoga jasnog plemena,
al podavno u stara vrimena,
za dužda je mletačkoga bio,
imenom se zvaše Mijovio.*

*Kad Tatari naglo udariše
ter ungarsku zemlju porobiše,
potiraše kralja ungarskoga
do sinjega mora latinskoga.*

*U to vrime ban rvatski biše,
imenom se Nikola zoviše,
od plemena Frankopanovića,
imadiše srce Kraljevića*

*ter sakupi Rvate junake,
na oružju vitezove jake,
siče vojsku cara tatarskoga,
oslobodi kralja ungarskoga.*

***Pisma od vitezova pridostojne kuće Grabovčeve, prikazana gosp. pris.
serdaru Anti Grabovcu.***

*Ako ne znaš, moj mili brajene
i viteže od sinjske krajine,
odkuda su starinom Grabovci,
kažem ti, da su Ercegovci*

*podaleko od Polja Roškoga,
a starinom roda gospodskoga:
od Lazara Grabljanović kneza,
velikoga bana i viteza,*

*od koga se rodiše junaci,
vitezovi kano i Bošnjaci,
koji puno s Turcim bojak biše,
prija nego Bosnu osvojiše.*

*A kad Turci Bosnu osvojiše,
pod arač je teški položiše,
osvojiše i Ercegovinu,
Kosarića lipu banovinu,*

*ter Grabovci arače davaju,
cara dvore ter mu se klanjaju.*

*Od njega se bani porodiše,
zadužbine koji učiniše:
štuju crkvu i Božje pastire,
sagradiše mnoge manastire.*

*Sad promisli, Sava Bugarine,
koji kudiš bane od starine,
je li veće pleme Zrinovića
i viteza Frankopanovića*

*od tvojega roda i plemena
i krasnoga od lani imena!
Nemoj, pobre, nabijat kabljića
ni grditi slovinski plemića!*

*Gospodstvo su na sablji dobili,
a nisu ga za novce kupili
ni pasući po planinam ovce
ni dvoreći po svitu trgovce.”*

*Al u vrime rata od Kandije
goji majka silne mejdandžije,*

*šest junaka, sivi sokolova,
Grabovaca, mladi vitezova.
Kad li njima krila narestoše,
silenoga cara odbigoše.*

*Uskočiše silne mejdandžije
na početku rata od Morije
pod kriocce dužda mletačkoga,
Latinina, kralja čestitoga.*

*Vitežki su oni vojevali
i junaške glave odsicali,
ovo bihu zmije na krajini,
mrki vuci u ravnoj Cetini.*

*Države su turske porobili
i varoše ognjem opalili;
svitle sablje krvce napojiše,
mnogo oni plino zaplaniše.*

*Kad Gabelu princip uzimaše,
ter se pod njom krvca prolivaše,
Grabovci su pod Gabelom bili
i na mejdam Turkom izlazili.*

*Jedan biše silni Marijane:
on izlazi Turkom na mejdane,
četiri je mejdana odnio
i vitežki Turke pridobio.*

*Drugi biše Marko arambaša,
koga fali sva krajina naša,
na mejdan je i on izlazio,
svitlu sablju krvce napojio.*

*Ali ova bratja izgiboše,
pod Gabelom kada vojevaše,
sam ostade Grabovac Antone,
od junaka mlađan kapetane.*

*Vitežki je i on vojevao,
s krajišnicim glave odsicao,
uzimao kule i čardake,
zazivao na mejdan junake.*

*U Cetini silni junak biše
ter se Đaka imenom zoviše,
ne bijaše takog zulumčara
u svoj zemlji čestitoga cara.*

*To Grabovac podnit ne mogaše,
već na mejdan njega pozivaše.
Udriše se dva mlada konjika,
dva na glasu silena vojnika.*

*Udriše se ter se izkrviše,
al Grabovac bolji junak biše,
Turčinu je glavu odsikao
i poštenje veliko stekao.*

*Posli toga Ante vojevaše,
Cetinjanim glave odsicaše;
vojujući on je ranjen bio,
još i livo oko izgubio.*

*Kada na Sinj Turci udariše, -
sto iljada, kako pero piše, -
i Grabovac u gradu bijaše,
ljute rane Turkom zadavaše.*

*Kada na grad juriše činjaju
ter Sinjani glave odsicaju,
i Grabovac okrvavi ruke
sikuć mlade krajišnike Turke.*

*Nad topčijam biše topčibaša,
kako smira, začudi se paša:
u čador je njegov udario,
kapidžiju mlada pogubio.*

*Posli toga boja žestokoga,
koji biše rata Malenoga,
govorio Grabovac Antone,
od Cetine mladi kapetane:*

*“Rodbinu mi Turci zarobiše
i četiri brata pogubiše,
oli ću ji lipo osvetiti
oli moju glavu izgubiti.”*

*Pak podiže mlade Cetinjane,
na krajini vitezove zvane,
ter porobi Livno, polje slavno,
dugo, lipo, široko i ravno.*

*I pogubi zmaja žestokoga,
zulumčara, pobro, velikoga,
po imenu Ugarković Alu,
rusu mu je odsikao glavu.*

*Drugoga je živa ufatio,
dosta lipa plina zaplinio,
ter mu dužde dade za junaštvo
u Cetini plaću i serdarstvo,*

*svitlo perje, od zlata medalje,
ravne zemlje, zelene livade,
i njegovu rodu i plemenu,
u Cetini ravnoj odgojenu.*

Govorenje od stare i plemenite kuće Kačića

(odlomak)

Kačići od puno su vikova u Dalmaciji, kako se štije u Luciju i u životu svetoga Arnira. Bihu u vrime kralja ugarski velici i puno mogući, zapovijajući u gradovima od Dalmacije kakono knezovi, a u nika vremena namisto bana zapovijadaše banovinam kakono bani, navlastito Juran, Nikola, Kajalisio, Koloman, Brenkon, Saracen, Domaldo, Petar, Primislav, Osorio, Dragan, Stanoje, Vukmir, Ivan i ostali mnogi, koje ako želiš znati, štij Lucija i ostale pisaoce dalmatinske.

Niki od ovizi odoše u Ungariju na službu kralja ugarski i imadoše bogatstva i gospodstva aliti vladanja velika za službu, virnost i vitežstvo, koje činjahu. Ma posli nekoliko vremena zavadiše se ovi Kačići, koji stahu u Ungariji, s jednom visokom, mogućom i puno plemenitom kućom, koja se Zagari zvaše, i dogodi se po nesriči, da Kačići pobiše gospodu rečene kuće, koji događaj bi uzrok od njihova bižanja iz Ungarije u Dalmaciju. Kralj ugarski, poznajući njihova dostojanstva, dade jim kakono knezovom Vranu u Kotaru, misto plemenito, ali nezdravo, i to bi uzrok, da se dile iz Vrane: jedan otiđe u Zadar, drugi u Šibenik, a dva u gornje Primorje, gdi uzidaše kašteo, koga zazvaše Gradac, a drugi na Trpnju više mora na glavici, koga se zidovi i sada gledaju cili.

Posli toga sagradiše fušte ter počеше Pulju robit, koja biše u ratu s kraljem ugarskim. Ali znajući rodbina one gospode ugarske, koje Kačići pobili bihu, da su se na Gracu ustanovili, dođoše na Rike, sagradiše ormanice, koje oružavši zajedriše put Graca, i ne budući u to vrime Kačića doma, upališe jim kuću, povedoše žene, dicu i odniše, što nađoše. Ali malo posli toga događaja, budući došli s ormanicam svojim Kačići i videći zlo učinjeno od Ugričića, otiđoše za njima u potiru i našavši ji kod Baške Vode, gdi veselo blaguju, udariše na nje jedni s kopna, drugi s mora, ter ji sve poraziše, žene, dicu i ostalu čeljad povратиše, osvojivši još i njihove ormanice i sve, što u njima biše.

Od jednoga brata muški porod ne ostade, a od drugoga, imenom Vrsajka, ostade sin, Baran imenom. Baran četiri imade sina, to jest Vukašina, Vukića, Andrijaša i Barana. Ovi se podiliše među se, ter Vukašina zapade na dio Brist, Lavčanj i Podjezerje, Vukića Podaca, a ostale donje Primorje do Vrulje, kako se štije u staromu arboru aliti cablu Kačića, iz koga sam sve ovo govorenje virno izvadio. Ako li je komu mučno virovati, neka se potrudi štiti rečeni arbor u kancelariji makarskoj. Iznajući, da su mnogi od ovoga plemena željni znati njihove prašukundide, dakle za izpuniti njihovu želju evo stare Kačića na svitlost mećem, koji se u rečenom arboru nahode. Moj je trud, moja muka, moji prašukundidi: narugat mi se niko nejma.

Za razliku od Grabovca, Kačić je u svojim pismama izbjegavao svaku aluziju na mletačku vlast. Razlozi njegove popularnosti kriju se u činjenici da je uspio za svoj puk, “težake i čobane” progovoriti jednostavno i razumljivo o stvarima koje su zanimale narod, o kojima je on slušao i koje je proživljavao. U njegovoj knjizi narod je dobio knjigu o svojoj prošlosti, knjigu za zabavu i utjehu, ali i knjigu-nadahnuće u bolju sutrašnjicu. Godinama je Kačićeva knjiga, a narod ju je prozvao *Pismarica*, bila jedina knjiga i izvor znanja neuka našeg čovjeka; najraširenija narodna knjiga, neka “vrsta pučkoga, narodnoga rodoljubnoga katekizma”, o čijem utjecaju svjedoče Krčelić, Brezovački, Mikloušić i dr.

Uz obilnu literaturu o Kačićevu djelu, vrijedno je spomenuti nedavno tiskanu monografiju prof. dr. Stpe Botice.⁷

Kačićev franjevački subrat **Jakov Pletikosa** (1704.-1769.) autor je nadasve zanimljivog putopisa “kršćanskog hodočasnika” *Putovanje k Jerozolimu god. 1752*. Djelo - objavljeno nedavno - zanimljivo je i svojim sadržajem i opisima kulturno povijesnih znamenitosti, ali i karakterističnom novoštokavskom ikavicom.

Antun KANIŽLIĆ (1699.-1777.) potomak je požeške obrtničke obitelji, školovan u Požegi, Zagrebu, Grazu i Trnavi, pjesnik i redovnik (isusovac).⁸ Njegovo je književno djelovanje povezano s njegovim vjersko-prosvjetnim radom, o čemu svjedoči teološka i crkveno-povijesna rasprava *Kamen pravi smutnje velike* (1780., koja obasiže više od tisuću stranica, i u kojoj raspravlja o uzrocima raskola crkava te optužuje za to grčkog patrijarha Focija). Glavno Kanižlićevo djelo je poema *Sveta Rožalija, panormitanska divica* (1780.), zapravo vesificirana legenda o sv. Rožaliji iz Palerma, koja se na dan zaruka povukla iz svjetovnoga života, otišla od svijeta i prihvatila pustinjački život. U poemi sveta Rožalija kroz pisma (“*epistolarni oblik poeme*”, Slamnig) svojim roditeljima i rodbini govori o sebi i svojoj odluci/životu.

Osim *Svete Rožalije*, Kanižlićeva su djela: *Bogoljubstvo* (Trnava, 1759.), *Utočište Blaženoj Divici Mariji* (Venecija, 1759.) te *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1766.).

U Kanižlićevu djelu, posebno *Svetoj Rožaliji*, vidljivi su utjecaji dubrovačke književnosti, posebno Gundulića, Ignjata Đurđevića i Bunića Vučića, i to u osmeračkim katrenima, osmeračkim sestinama te dvostrukorimovanim

⁷ Stipe Botica: *Andrija Kačić Miošić*, ŠK, Zagreb, 2003.

⁸ Antun Kanižlić, u: *Leksikon hrvatske književnosti*, ŠK, Zagreb, 2000., str. 331.

dvanaestercima, a barokni je stilsko-izražajni rekvizitarij vidljiv u uporabi metafora, metonimija, perifraza, anafora i epifora, emblematskih epiteta i dr.

Može se reći da je Kanižlić zakašnjeli predstavnik hrvatskoga baroka u čijem djelu, unatoč općim mjestima te hladnoći vizija, ima mnoštvo uspjeljih lirskih stranica i iskrenijih nadahnuća.

Sveta Rožalija

(Izbor iz djela)

Rožalija se kitit ustade prid ogledalom.

*Eto skoro jasno, velim, sunce sinu,
ja ostavljam kasno tako postelj linu.
Ustadoh se gori i resit se hitim,
na sramotu Zori da se lipše svitim.
Obučem rumeno na poklon mi dano,
zlatom navezeno ruho, cvitjem tkano.
Šareno od cvitja čudo u njemu siva,
kao da primalitja cvate dika živa.
Cvitje to videći, da jest narav stigla,
svatko hoće reći, vezačica igla:
od dragog kamenja ružica se vidi
rumenog plamena na prsih u sridi,
a okolo bile u jasnemu zlatu
ružice od svile i bisera cvatu.
Ogledam se. Srićne u takovom cvitu,
velim, gospodične da nije na svitu.
K ogledalu sada idem, da prid njime
redim kose, rada bit božica s time.
Rekoh i u ruku uzmem gvozdje, grijem
gvozdje, kosa muku, da nje š njime vijem.
Najprije razvežem, i da ne zamrsim,
polako rastežem, raspletem, razmrsim.
Niz lica raspustim, ritkim prije bilim
češljom, posli gustim na razdiok dilim.
Kad gledam prosute, mislim, oko vrata
zrake sjaju žute od sunčena zlata,
kao zora da se u litu nagizda,
kada iduć sja se prid kraljem od zvizda.*

Ter još strižem, sučem, pletem, naređivam,
rugam, vrtim, vučem, vežem, zavrćivam:
sad iglom odvijam što sam prije splela,
sad opet privijam na dvi strane čela.
S ogledalom sudim, i da nje naučim
gori stajat, trudim, gvozdjem dižem, mučim.
Nike na okruge zavrćujuć prignem,
među njima druge na kukmice dignem,
i još čim se diče i najvećma fale
vile, na torniče uzvisujem male.
Ako li stršeću tanku istom dlaku
vidim, trpit neću, neg poravnam svaku,
poravnane gladim i mirisne rose
iz mog stakla vadim, š njom porosim kose.
Zatim vili milim snigom, tihim mahom,
kao oblakom bilim posipavam prahom.
Gledam se da prije ogledalo sudi
lipotu, neg smije ić na oči ljudi.
Još lasak pristrižem. Kad to sve naredim,
s cvitjem biser nižem, po kukmicah redim.
S rumenilom lice i bililom mažem,
u snigu ružice litne mažuć lažem.
Opet se ogledam; sudim, da božicu
i što lipše gledam u mojemu licu.
Pristupim k prozoru, gledam nebo, rekoh:
„O kako ja zoru nadsivam daleko!
Znam, što je crvena! Ne može me vidit,
da sam ja rumena, lipša, ima se stidit.“
Viđa mi se, ako ja luda i slipa
vidih, da ovako božica sam lipa,
rane me videći iz vrta ružice,
da sam zora mneći, podigoše lice.
I premda to velim, nisu mi po volji,
neg još kose želim na red spraviti bolji.

Radost špilje i kupanje slavića.

Gdi je ova gora? U kojih je stranah,
je li priko mora pustoš moga stana?
Od vas sam daleko. Tko još višje pita,

istinu mu rekoh, da sam izvan svita:
priko njegovih međa slavnom pridoh nogom,
kad mu okrenuć leđa rekoh: "Ostaj z Bogom!"
U špilji pribivam, prid njom sada pišem,
u njoj raj uživam, o njem živem, dišem.
Pišem to na golu i suhomu panju,
nenavidnom stolu i vašemu stanju.
Živem mirno: moje crna od goleti
žalost daleko je, dalje od pameti.
Ništa me ne smeta, jer radost vesela
i sa mnom se šeta pokoj vedrog čela.
Ne smiju ni blizu pustog dojtiti luga,
koji srce grizu jadi, plač i tuga.
Ništa ovdi ne cvili, nit je šta da škodi,
neg veselje bilih krila leti i hodi.
Ali eto sada plačem pišuć ovo;
suza vruća pada i pomrsi slovo.
Suzo moja, tko te, budući ja u miru,
izli, ah nehote, kaplje po papiru?
Ah, ljubav je, koja liva se kroz oči,
goreć prez pokoja suzne iskre toči:
u vrućoj sladosti od nebeskih kaplja
srce od radosti rajske se utaplja.
Ah, u pustoj šumi, špiljo, moj pokoju,
što ja ne razumih prije sriću tvoju?
Cvit moje čistoće (Bog bijaše dao!)
lipše bi u samoće skutu bio cvao.
Špiljo, raju, - ovo tvoje ime budi,
ime pravo i novo, komu se svit čudi,
ne ja. Raj jest toga svita dobro izgubit,
raj jest čisto Boga i sveudilj ljubiti.
Ali kuda tako zanese me radost,
eto mene kako meni otima sladost!
U nju i pero zajduć slatko se prilipi,
da svrhe ne najduć mučno se odlipi:
ja š njim zaboravljam, što napisat kanim
i vašoj pripravljam želji da obznanim.
Sad na špilje ime nemojte se čuditi
niti teško brime mog života kudit.

*Kad se suho postim, ah, što ja uživam!
Ja se s postom gostim, kripim, naslađivam:
kao da pada prava novim čudom mana,
slatka meni trava i koren jest hrana.
Rajska u gorah pustih mene pita sladost,
med ćutim u ustih, a u srcu radost.
Virujte, da niti žedna sam nit gladna,
vodica za piti blizu mi je ladna.
Pokraj špilje živi kristal bistro teče,
koji kano krivi žeđu, da pit neće,
jer sve šuškajući kaono se tuži,
da se ne pijući žeđa š njim ne služi.
Niti ju što kada muti: tu ne pazi
pastir svoga stada, da priko nje gazi,
nego ako moje puste drugarice
u planini koje k njoj dolete ptice,
da se kuplju i piju, navlastito ptičak,
kraljić ptica sviju i slava, slavičak.
Kljun u nju zamoči, pije, diže glavu,
opet pije i skoči na zelenu travu.
Pak se vrati k vodi, gleda gdi je plitko,
pazi i ophodi, da ne vidi nitko,
pokraj briga doli skoči, krilca stere,
glavicu zamoči, kupa se i pere.
Otpočine mrvu, pogleda i pazi,
kao videći crva da po brigu plazi.
Pak glavu na krivo sad nagiblje amo,
sad s desne na livo prigne opet tamo.
U pogledu onom vidi radost niku,
svoju u vodenom ogledalu sliku.
Kao da se neće kupat, vodom brca,
gleda, kako teče, i s kljunićem štrca.
Od nike dragosti opet zaroniva,
da se u radosti ladnoj naslađiva.
Okolo se okreće, i kano da pliva,
s krilcami trepeće i umorno ziva.
Odleti na stranu, pruža se, raskrili,
kljun tare o granu, glavom trese i s krili.
Tribi se i čisti, perje vuče i vadi;*

*da na red namisti, s kljunom češlja, gladi.
Kao da zafali za vodicu zdravu,
kako zna, nju fali i piva njoj slavu.*

***Rožalija, čuvši slavića, prilikuje sebe duhovniku, koji tri
stotine godina za pticom jest hodao, i razmišlja radost nebesku.***

*Višje puta kao zanešena šutim,
kakov mu je dao Bog glas, misleć ćutim,
kad u jutro rano žuberi, grljuče,
cvrči, glasom kano trči, vije, vuče.
Sad uzvisi jako i radosne zveči,
sad spušta polahko i kano zajechi.
Kao pomoć da viče, žalosno se tuži:
fi fi milo fiče i tužno produži.
Opet digne grlo ptica kano ljuta,
ćok ćok tira vrlo po trideset puta.
Mislit ćeš, glas mili pritrgnuvši pukne,
a ona se sili i još ne zamukne.
Vrti i obraća tanko brez pristanka
i opet glas vraća na debelo s tanka,
sad jedno, sad drugo, glasno, tiho, kratko,
ljuto, tužno, dugo, sve milo i slatko.
Neka čovik uči, nikad neće znati,
što njega nauči pivat narav mati.
Čudim se - i kako čudo ne bi bilo:
takov glas i tako malahano tilo!
Tko ne vidi što je, virovati neće;
tko vidi: "Glas to je, drugo ništa!" reče.
Kad piva, za njime zanesti se znade
pamet, da mi i vrime s pametjom ukrade.
Ako li to reći mogu, jer se smišljam
na višje, što steći vrstna sam, razmišljam;
što u raju sluša, kad se s tilom združi
srićna u vike duša, koja Bogu služi.*

Adam Baltazar KRČELIĆ (1715.-1788.) pisac je bogata i kontroverzna života, autor na latinskom jeziku pisanih memoarskih *Annuae*. U njima se obračunava s brojnim protivnicima, iznoseći na vidjelo mnoštvo podataka iz privatnog života svojih suvremenika i uglednika, "intriga i ogovaranja", ali i šaroliku sliku hrvatskoga društva u doba centralizacije i prosvjetiteljstva.

Antn Matija RELKOVIĆ (1732. – 1798.) svojim je djelom *Satir iliti divji čovik* odigrao u Slavoniji veliku prosvjetiteljsku ulogu, sličnu onoj kakvu su u dalmatinskoj sredini odigrali Grabovac i Kašić Miošić. Rodio se u Davoru, školovao u Cerniku i Ugarskoj, a stupivši u vojnu službu ratovao je na više bojišta i u više ratova, da bi za sedmogodišnjega rata u Njemačkoj dopao i zarobljeništva. Prvo mu je djelo *Slavonske liberice s lipimi molitvicami i naukom krastajnskim nakitite* (1761.), molitvenik namijenjen slavonskim vojnicima, dok mu je najpoznatije i najbolje djelo *Satir...* (1762.) izuzetno oštra kritika loših običaja u Slavoniji nakon stoljetne turske vladavine. Djelo je među suvremenicima izazvalo znatan odjek i polemičke reakcije. Vrijedno je i njegovo *djelo Nova slavonska i nimascka gramatika* (1767.), koja je doživjela dva izdanja, u kojoj, na početku, govori o šteti posuđivanja iz turskoga jezika. Uz njega, jezikoslovnim radom bavili su se još i Marijan Lanosović (1742.-1814.), Blaž Tadijanović (1728.-1797.), Emerik Pavić (1716.-1780.) i fra Grgur Čevapović (1786.-1830.). Relković je prevodio i basne i stručno-popularna djela.

Satir iliti divji čovik

(Izbor iz djela)

*Uprvom dilu piva u verše Slavoncem
a u drugom dilu Slavonac otpiva u verše Satiru*

**SATIR PIVA U VERŠE SLAVONCEM
KAZUJE LIPOTU LEŽAJA SLAVONIJE**

*Slavonija, zemljo plemenita,
vele ti si lipo uzorita,
nakićena zelenim gorama,
obaljana četirim vodama.
Na priliku zemaljskoga raja
rike teku sa četiri kraja:
Od istoka Dunaj voda pliva,
Od zapada studena Ilova,
Od ponoći Drava voda miče,
Kod Almaša u Dunav utiče,
A od podne Sava voda teče
I u Dunaj o Biograd češe.
Po tebi se bijele gradovi
Kao na vodi sivi labudovi:
Brod, Gradiško, Osik i Varadin, -
što je pram njih jal Niš jali Vidin!*

*Još varoše brojiš plemenite,
koji tebe sa svih strana kite:
Požega je i Virovitica,
Cernik, Pakrac i još Pleternica;
i Valpovo, Kaptol, Kutijeva,
od starine abacija ova;
i Našice i jošter Velika.
Brod i Kobaš i Novogradiška;¹
pak je Ilok, Osik i Vukovar,
i Vinkovci, Šarengrad, Djakovar,
Ruma, Irig, Zemun, Mitrovica,
i Slankamen dol nižje Karlovca.
Manastire takojer imadeš,
evo slušaj, ako češ da znadeš:
jednog ima i Virovitica,
lip manastir, to znaju i dica;*

drugog imaš u Staroj Gradiškoj,
 u Cerniku, Požegi, Velikoj,
 u Našicah, Brodu, Djakovaru,
 u Osiku i u Vukovaru,
 u Iloku i u Šaregradu,
 Varadinci jednoga imadu.
 Sve su ovo domovi fratarski.
 al poslušaj, gdi su kaluđerski:
 Pakra ima i još sveta Ana,
 drugi svi su na Fruški planina:
 Od sivera je Trivina Glava,
 usrid Fruške stoji Beševina,
 pak ostali: Divša, Šišatovac,
 i Opovo, Kuveždin, Rakovac,
 i Grgeteg, Krušedol, Remete;
 čini mi se, ja se ne pomete,
 jer još jedan ima, Ravanica,
 drugi Jazak, treći Petkovic.
 Još imadeš, Slavonijo moja,
 tko te slavi, ako pitaš koja:
 Srim te diči po svem okolišu,
 kako Strabo i Plinius pišu,
 da u vrime Augusta cara
 ne bi većeg nad Srima hambara,
 i još jednog imenom Segesta,
 ali ovom već imena nesta,
 nego Sisak da je, potvaraju
 i govore da pravo imaju.
 Još te druge vode natapaju,
 hranu melju i ribu davaju:
 Pakra, Cernik, Crnac i Orjava,
 Bić, Bitulja, Bosut, Vuka, Studva.
 A ti ležiš posrid ovih voda
 kano jedna zelena livada.
 Bog je tebe lipo namirio
 i svakakvim plodom nadilio,
 da ti rodi vino i pšenica,
 kom se hrani i junak i ptica;
 marvu dao od svakakve fele:

konje, vole, svinje, ovce, pčele.
 Imala si prid ovim junake,
 kako kaže pismo i kronike,
 koji uvijek slavno vojevaše,
 ovo ime Slavonci dobiše
 s Aleksandrom od Macedonije,
 koji njima dade dopuštenje
 baš u pismu tako govoreći:
 "Da ne može nitko posli reći
 neg da ste nam bili pomoćnici
 i hrabri na glasu vojnici,
 jerbo ste nam uvijek bili virni,
 pribivajte u kraljevstvu mirni.
 Pa ako vam koji narod dojde,
 i med vami pribivati pojde,
 uzmite ga vi za vaše kmete,
 nek da harač, a ne čini štete.
 Za svidočbu svih oblasti ovi'
 zaklinjam se velikomu Jovi,
 i tako mi Pluta i Minerve,
 ne sumljite u tomu ni mrve!
 Nek je svidok haznadar Atleti,
 da vam nitko u tomu ne smeta".
 Posli toga u mlogo vrimenta,
 ti promini i mlogo imena,
 jer s početka Slovinci se zvaše,
 pak poslije Slavinci prozvaše;
 je l' od slova ovo ime došlo,
 il od slave nazivanje pošlo,
 znati nije, jer je bilo davno,
 niki pišu, al je vrlo tavno.
 Ilirijo za time postade
 i kraljevat nad Slavinci stade:
 on jih tada Iliri prozvaše
 i svoje jim ime nadiavaše.
 Posli toga cesari iz Rima
 Slavoniju dobiše i Srima,
 prominiše ime Slavonija
 pak nadiše Savska Panonija,

*u države narod razdiliše
i razlika imena nadiše.
Ali ovo jošter valja znati,
da ti biše od sviju njih mati:
od českoga i od poljačkoga,
od vandalskog i od horvatskoga,
od moravskog i od moskovskoga,
od slovačkog i od bosanskoga,
dalmatinskog i srpskog jezika
mati biše, - to je tebi dika.*

*Pak kad jednoć bijaše u miru,
primi zakon i krstjansku viru,
imala si knjige i nauke
od Cirila i Metoda ruke;
i joštere svetog Jerolima
Slavonija dosta knjiga ima,
koji papu rimskog molili su,
da slavonski vam govore misu
i časove slavonski pivaju,
Dalmatinci tog i sad imaju.*

POPRAVLJANJE SLAVONIJE POSLI ISTIRANOG TURČINA

*Posli kako Turke istiraste,
Slavoniju opet naseliste,
zapuštenu od Turak najdoste,
prez uredbe i nauka jošte.
Znam, junaci mlogi izginuše,
ali ne znam kud se knjige diše,
koje bi vam jezik uzdržale
i s drugim se ne bi pomišale,
kako se je turski pomišao,
u vaš jezik tako unišao,
da i sada polak Slavonije
“jok vala” jim služi misto “nije”,
a “istersum” namisto “ako će”,
“baksum” “kano” zlamenovat hoće;
“brašnenici” govori “zaira”,
kada gladan ne imade mira.
I ostalih mlogo riči višje
iza sebe Turci ostaviše
koje kad bih ktio spominjati,
ne bi mogle u ‘ve knjige stati.
Osim toga, Slavonijo moja,
jedna ima još falinga tvoja,
jer u tebi još ljudi imade,
koji dobro govorit ne znade.
A od pisma što ću govoriti*

*i sam sebe toliko moriti,
kad je malo koji je učio
i sam sebe u mladost mučio,
neg i ono, ako štogod znade,
skoro sasvim ništa ne valjade.
Al po duši naški govoreći,
umrit ćemo, valja pravo reći,
da on tomu sasvim ni kriv nije
Jer ti nejmaš ni ortografije,
to jest knjige od pravopisanja
i od riči pravogovorenja,
koja uči lipo govoriti,
pravo pisat, a još bolje štiti.
Ti imadeš i pametnih ljudi,
ali neće da se nitko trudi,
niti hoće da na svitlost dade,
prem ako ju načiniti znade,
neg vilaet neka stoji tamo,
dosta mu je što on znade samo.
Zato si ti na toliko spala
i u takvom stanju zaostala,
da i danas tebe upravljaju
i na pravu stazu nastavljaju;
al te evo nastaviti neće,
doklegodir skule ne pomeće,*

kojeno su od zakona stupi,
pokle čovik pamet u se skupi
i nauči Božje zapovidi
i ostalo, što za njima slidi,
pak on znade poslužiti Bogu,
pokraj toga i starjemu svomu.
Svekoliko to za skulom stoji,
ali neće da nitko nastoji.
Al ako će, - ustrpljiva budi,
znade onaj koji nami sudi;
traži(t) će on od svakog pameti,
koliko je kom dao talenti.
A ti radi, ne bi li dostala,
što dosada još nisi imala,
to jest: skule i druge nauke,
i da slidiš sve krstjanske puke,
pak će crkve biti nakićene
i s naukom lipim narešene:
jer doista, tkogod crkvu kiti,
on od srčbe dragog Boga miti.
Drugačije i prez bogoljupstva
vaše znanje ne valjade ništa.

To upamti, moj dobri Slavonče,
domorodče i dragi zemljače!
Pa kad tebe nije otac dao
ni u skulu, da učiš, poslao,
šalji dite, neka knjigu uči,
i ne daj mu da se štokud muči.
Svi ne mogu bit zapovidnici,
ni još manje svi bit redovnici,
ali mogu svi bit poslenici
i joštere pametni vojnici.
Pak kad pojdeš jednoč umirati
i od dice Bogu razlog dati,
ostavit ćeš njem dio najveći,
jer sin mudar, on će znati steći.
Ako li se drugačije mučiš
tekuć dobra, a knjigu ne učiš,
neumitan raspe svekoliko,
da bi bilo još dvaput toliko.

SATIR KAZUJE DA U SLAVONIJI IMAJU SKULE, ALI KAKOVE?

Malo prije ja sam govorio
i na vašu zemlju potvorio,
da u njojzi skula ne imade,
al mi sada baš na pamet pade:
ima, reko(h), u svakomu selu
po tri skule; poslušaj me, velju,
dok ti kažem, otkud su postale
i kako su od Turak ostale.
Kada Turke jednoč istiraste
i iz vaše zemlje protiraste,
pak odoše janjičari Turci
medečući ko pomamni vuci;
al vam prije zemlju otrovaše

i vražje vam skule ostaviše
kojeno vi i danas slidite.
Zar ste slipi, tere ne vidite?
Po tri skule svagdi ostaviše
i u svakom selu namistiše:
prva skula naziva se "prelo",
druga "divan", iliti "posilo"
treća "kolo", gdi se uče igrat
i svakakve lakrdije pivat,
od kojih ću sada govoriti,
al mi nemoj štogod zamiriti,
dok ti kažem, kakove su skule,
da Bog dade, da bi se rasule!

Kakogod je za Turaka bilo,
onako je baš i sada dilo.
Prva skula uvečer počima
pak već slidit do po noći ima.
U nju idu momci i divojke
i donesu posle svakojake:
koja prelu, koja svile plave,
pak ond' vezu nidra i rukave.
Hoćeš znati što se jošter uče?
Ja ću kazat sve kako se muče:
žensko presti, a muško tamburat,
obodvoje krast i ašikovat.
Brašno krađu i govedske masti,
peku pite i svakakve slasti,
gurabije i peksetiće,
peku alvu i od brašna ptiće,
pak se mloga s otim izgovara,
da se ovdí nimalo ne vara,
niti ona što od kuće krade,
jerbo majka svaka svojoj dade.
Možebiti da ti ona dade,
ali za to sva kuća ne znade,
neg se čudi kud se štošta diva,
al na prelo poodnaša diva.
A mladići pokradu duhane
ispod krova na koncu nizane,
pa kad vide da se neće znati,
on se štagod i većjega lati;
on ukrade novce i haljine
pak najposli dojde pod batine.
A kad ni to njemu ne naudi,
on se višje ukrasti usudi,
dok ne dojde ta njegova šala
na vidilo pak i na višala.
Još se uče govorit sramotno,
jer tko ondi kog uči pametno?
Neg se čini njem nikakva dika,
kad ga čuje psovati divojka,
i ostale stvari nepristale

koje su jim od Turak ostale.
Ej Turčine, pogan nekrštena!
Nigda stvar ta ne bi ti proštena.
Što učini ti od Slavonije,
kojoj para prije bilo nije?!
Je l' to pravo trpit skule turske
u krstjanstvu i adete mrske?
Zato velim, moj dragi Slavonče,
domorodče i dobri junače,
to ni način dicu othraniti
i nesriće svake obraniti,
nit jim dati više i nauke;
nego slati ove među vuke.
Velim, ovce među vuke slati,
jer se momak' po pedeset lati
pak se oni igraju vukova, -*
kud ćeš gorjih od tih kurjakova?
Oni viju ko i drugi vuci,
a orluju ko pomamni Turci,
pak se pridnjak holjudinom tuče,
vika stoji: "Pristan', dobar vuče!"
Oni ob noć oko kola kašu,
a kad lipo sve kolo opašu,
onda stražnji pridnjima omahne
i sve kolo na zemlju obvale.
Pak kad bude od divojak' hrpa,
onda zgrabiv svaki svoju drpa,
dok je tkogod od 'nud ne rastira
i spavati doma ne protira.
Bože sveti, teške sliparije!
Ima l' tomu kakve likarije?
Sad mi kaži, moj dobri Slavonče,
progovori, ta što šutiš, momče?
Sad mi kaži, jesu li to vuci,
i još gori nego su kurjaci!
Jerbo kurjak ujide marvinče
ili drugo kakvogod imanče,
ali ovaj najbolje imanje,
tvoje kćeri ujide poštenje.

Zato velim i vami, divojke,
zemljakinje i moje Slavonke,
ne čuva se tako divičanstvo
a i vaše najveće bogatstvo.
Ne mećite u pogibil blago,
koje vam je od sveg svita drago,
jer poštenje velike je cine,
al vidite, što od njega čine!
Nego za svit uzmite divice,
Isusove drage zaručnice,
koja Katu, koja svetu Baru,
koja Orku, koja svetu Klaru,
vidi(t) ćete kako su živile,

i da nisu po noći hodile,
nego bile u svomu kvartiru
pak su doma sidile u miru
i kod kuće učile se presti
i grančice po rukavih vesti;
pokraj toga i knjigu učile,
jer se nisu po prelu mučile,
i učile pivat litanije, -
ali sada toga kod vas nije.
Zato i vi doma pribivajte,
roditelje vaše poštivajte;
možete se kod kuće pomoći,
ne hodajte na prelo po noći!

Od književnih imena u Slavoniji toga doba valja spomenuti još **Vida DOŠENA** (1720.-1778.), profesora moralne teologije u Požegi, autora satirične pjesme *Jeka planine, koja na pjesme Satira i Tamburaša slavonskog odjekuje i odgovara* (1767.) u kojoj opravdava Relkovićeve stajališta i uzvraća njegovim kritičarima.

Došen je i opisac popularnog spjeva *Aždaja sedmoglava* (1768.), djela moralno-poučnog sadržaja u kojem u rimovanim osmercima pjeva o sedam smrtnih grijeha, po čemu je blizak pjesnicima protureformacije i katoličke obnove.

Branitelj Relkovića bio je i **Adam Tadija BLAGOJEVIĆ** (1746.- ?), pisac djela *Pjesnik-putnik* (1771.) u kojem se kritički odnosi prema crkvi, a hvali prosvjetiteljska stremljenja Josipa II.

Smrt Josipa II., s odobravanjem je dočekana i u Hrvatskoj i u Mađarskoj; i Hrvati i Mađari počeli su sami sebi krojiti haljine, pa više nitko ne htjede “govoriti nego Hrvati hrvatski, a Mađari mađarski” (grof Adam Oršić). Ako se i moglo ponadati da će nastupiti bolji dani za hrvatski narod, brzo se pokazalo ispraznim jer je hrvatska vlastela, na zajedničkom saboru hrvatsko-ugarskom, pristala da se dio nadležnosti ugarske vlade prenese i na Hrvatsku. Hrvatska je autonomija time skućena kao nikada u povijesti. Iako je hrvatska vlastela mislila da će se zajedništvom s Mađarima lakše moći oduprijeti bečkoj centralizaciji, mađarska je buržoazija pokazala svoje pravo - nacionalističko lice. Na istom saboru zatražili su tri slavonske županije i uvođenje mađarskoga jezika na cijelom području Hrvatske i Ugarske. Braneći pravo Hrvatske na slavonske županije i odbijajući zahtjeve za uvođenjem mađarskog jezika, započeli su sukobi Hrvata i Mađara

koji će se kasnije ponavljati na svim daljnjim saborima, koji će potaknuti buđenje nacionalne svijesti kod Hrvata i dovesti do narodnog preporoda.

Do preporoda tako su staleži branili latinski jezik, ali su isticali da će u slučaju uvođenja mađarskoga jezika kao službenog i sami uvesti narodni, hrvatski jezik. Dakako, ne smiju se izgubiti iz vida ni da je to doba centralističke vladavine Franje II., cenzure i tajne policije. U isto vrijeme u europskim zemljama i književnostima javlja se pokret obilježen shvaćanjem jezika i narodne književnosti te reakcijom protiv klasicizma i racionalizma, te naglašavanjem mašte i čuvstava u književnom/umjetničkom stvaranju.

U hrvatskoj književnosti na djelu je još uvijek “stilski pluralizam”; uz skromne odjeke ideja novog vremena, na sceni su još uvijek predstavnici starog vremena, pisci odgojeni na latinskoj književnosti i kulturi i pod jakim utjecajem klasicističkih poetika. Do njih su teško dopirale nove ideje koje bi hrvatsku književnost ujedinile kao pravu narodnu književnost utemeljenu na jednom jeziku i pravopisu. Značajnija su imena toga vremena:

Matija Petar KATANČIĆ (1750.- 1825.), rodio se u Valpovu, svršio latinske škole u zavodima i teologiju u Osijeku, studirao na filozofskom fakultetu u Budimu, a kao gimnazijski profesor radio je u Osijeku, potom u Zagrebu, da bi kasnije postao profesor arheologije u Budimu, gdje je i umro u franjevačkom samostanu.

Još u Osijeku i Zagrebu Katančić se bavio znanstvenim radom i istraživanjem rimskih spomenika kod nas. Uza znanstveni rad, Katančić se cijelo vrijeme bavio i književnim radom, a u mladim danima pokazivao je sklonost i prema poeziji. Rezultat toga su i *Fructus auctumnales* (1791.), zbirka latinskih i hrvatskih pjesama, u kojima stihove stvara prema zakonitostima klasicističke poetike. Uglavnom su pjesme prigodnice, posvećene značajnim događajima i pojedincima, i više djeluju kao “rad književno obrazovanog profesora retorike i poetike nego kao prava lirika”. To ne znači da ih je pisao samo učen i obrazovan pojedinac; štoviše, osim pjesničke vještine u stihovima je i osjetljivosti za narodnu pjesmu i atmosferu (*Vinobera u zelenoj Molbice dolini*), a značajna je i u heksametrima napisana satirična pjesma *Satir od kola sudi*, u kojoj se ruga Relkoviću koji drži da su kolo i drugi narodni plesovi i običaji ostatak “zlih turskih skula”. Svoja shvaćanja o hrvatskoj prozodiji Katančić je iznio u predgovoru zbirke, a o tomu je napisao i raspravu.

Katančić je preveo *Sveto pismo*, izišlo u Budimu 1831. Držao je da je najljepši jezik *bosanski*; u rukopisu mu je ostao rječnik *Etymologicum Illyricum*, koji je pisao cijeloga života, uzimajući primjere iz djela dotadašnjih hrvatskih pisaca.

(Izbor iz djela)

Vinobera u zelenoj Molbice dolini, prikazana vilam samoborskim

*O zelena gorice Molbice, lipa, ugodna,
tebe štiju snašice, divice, gizda i plodna;
ti si svakoj divi mila, tebe želi svaka vila:
ti si dobrim vinom i sadom rodna.*

*U tebi je baščica, grančica kitna, zelena,
a po sridi travica, ljubiva šumskog plemena;
oko tebe loza vita i gorica kako kita,
po tebi se diva šetka ljubljena.*

*Amo šumski mladići, ditići hode veseli,
š njima hitrih snašica, Nimfica koli bit želi;
ufate se skladno skupa, stoji nogu lakih lupa,
Pan pribra svirku – “Hop!” Satir veli.*

*U kolu je Milica, Ljubica, sestrice mile,
izvan kola Danica, Ančica i druge vile;
tu Milica pismu piva, a Ljuvica njoj otpiva,
Nimfe igru pismom uredno dile.*

*Strane Bakus mlađahni, kićeni, na šest pardusa,
u ruci mu dvojnica kupica slatkoga kusa,
na glavu mu grozdja vinčac, oko boka lista lančac,
kite kola grozdi lipog mirisa.*

*Pored Nimfa prolazi, njegov pazi sestra vesela,
slide Bake vijane, pijane, strumavog čela,
Satirim se podruguju, rukam, nogam podsprduju;
to gledaju vile, gledaju sela.*

*O zelena dolino, planino, lipa si dosti,
ti si kratka prilika, ti slika sveta radosti.*

Zbogom, vile, misto vaše! Spomente se pisme naše!

O Molbice, zbogom, raju mladosti!

U navedenom razdoblju u Dubrovniku još je uvijek živa i produktivna svijest o slavnim dubrovačkim piscima-latinistima Boškoviću, Stayu, Kuniću, Zamanji i drugima, pa se još i pjeva latinskim jezikom. Kao latinski pjesnik ističe se osobito **Junije RESTI** (1755.-1815.), neko vrijeme senator i knez republike, kasnije povučeni pjesnik u Trstenom. Iako je znao da latinski jezik nije suvremen, ostao je vjeran predaji pri pisanju latinskih oda, elegija, epigrama i poslanica, a najviše impersonalnih satira. Premda je pisao latinski, pod klasičnim imenima on je ismijavao mane svojih suvremenika, žensko prenemaganje,

tašte junake, moderne filozofe (posebno francuske) i nazovipjesnike. Resti je “tipičan predstavnik konzervativnih dubrovačkih gospara, vjernih katoličkim i aristokratskim predajama svoje kaste”.

Duro FERİĆ (1739.-1820.), bio je svećenik i pjesnik. Započeo je latinskim parafrazama psalama (*Paraphrasis psalorum poetica*, 1791.), a najbolje mu je djelo *Periegesis orae Rhacusanae; Opis dubrovačke obale* (1803. dvije knjige s 3379 heksametara), svojevrsni “putni dojmovnik” nastao nakon obilaska dubrovačke obale, sa zapaženim opisima prirode, ljudi, običaja i dr. Osim latinskim, Ferić je pisao i hrvatskim jezikom (pjesma *Uzeće Očakova* – opjevao rusku pobjedu nad Turcima), a preveo je i *Fedra*, *Ezopove basne*; za svoje pak basne uzimao je kao podlogu narodne poslovice i dr. Ogledao se i kao pjesnik *makaronske* (šaljive...) poezije (*Makaronski opis dubrovačkih poklada* i *Opis zemlje Dembelije*), u latinske heksametre umetajući talijanske i hrvatske riječi.

Iz “**Prorječja jezika slovinskoga**”

Prag od kuće najveće brdo

*Na Bosnu poklisar jedan, poslan ki je,
budući svaku stvar spravio mal' prije
za puta, ka toga treba, grljaše
prijatelja svakoga i djeci dijeljaše
medene cjelove i dobroj ljubi svoj.
Jur sluge njegove, kijeh je ne mal broj,
i pratež sva pred njim ide, pak uputi
i on se isti zatim posljednji, - al' nuti!
pristupi kad na prag, tak čas se ustavi,
odstupi natrag i ljubiti se stavi
ženu i djecu iznova, službi i naređivat
sad ova sad ona. Tu ga al' veće ni stat;
opeta se uputi za izit, nu iznova
na pragu on ćuti noge od olova
i lijenos u svemu tijelu. To videć svoj
drugo jedan reče mu: “Prijatelju, brate moj!
Kao brda visoka ti ćeš proć, na vrati
kad kuće prije roka lijenos te uhvati?”
Kom on: “Ne straše me brda ina, smao da
prođem ja kuće mē prag, viši od svih brda!”
Stvari na svijetu, ke mi većma ljubimo,
s muke se velike od njih odcijepimo.*

Duro HIDŽA (1752.-1823.), bio je liječnik i pjesnik (nekoliko izvornih hrvatskih pjesama), prevoditelj Horacijevih oda na hrvatski, ulomaka iz Ovidija i Vergilija. Pored latinskih pjesnika posebno je cijenio dubrovačke pjesnike 16. i 17. stoljeća; cijenio je njihov jezik, a odbacivao povodenje u dikciji za narodnom pjesmom i govorom “puka divljačkoga”.

Ivanu Salatiću

*Tijek vremena siloviti
mnoge štete svuda tvara,
ori, krši, pali, hara,
ne mož' mu se priječiti.*

*U tihoći sed te blazni,
sad se kaže silne čudi,
tih il' silan teško udi,
strenitelj je sveđ porazni.
Ugađat mu nama trijeba,
um i korist to nas glavi,
jer pod suncem štogod pravi,
prepušteno sve je s neba.*

*On uzroči u ovoj strani,
da naš jezik svim pogrubi,
slast i lijest da izgubi
i jamačni zvek poznani.*

*U nj on puka divljačkoga
riječi bližnjih primi s gora,
i prevede preko mora
duh govora latinskoga.*

*I s ludosti baš nezgodne
već pomrča slavsko dika,
kad sred našeg Dubrovnika
potlače se stvari rodne;*

*kad građani pokvariše
čisti jezik ova svoga
i riječima tuđinskoga
njemu lice izgrdiše.*

*Rujnom vinu tak' zgodi se:
nek ga rodi loza izabrana
ak' je voda s njim smiješana,
slabi, blijedi, i osti se.*

*Tijek vremena što išteti,
sada pravi udes novi,
hoće slavski da ponovi
slatki govor tvom pameti.
Prijatelju, narav tebi
glavu poda raspreamljenu,
poda tebi svijest cijenjenu,
divlji kukolj ti rastrijebi.*

*Ti naroda pomno svoga
kupi, biraj rječcu svaku,
luči iz tmina staru zdraku
besjedenja slovinskoga.*

*Kako žetvar sred vrućine
kad na guvnu žito paha
i pomoći blagog daha
pljevu trijebi i slamine,*

*ti jezika starinskoga
sve si riječi izrnio
i život im povratio
u plodima uma tvoga.*

Pjesan Minčeti

*O Minčeto, ti nadilaziš
sve trđave grada ovoga,
i pod tobom nevoljnoga
tugovanje puka paziš.*

*Ti nazada malo lita
bi poglavna naša obrana,
na nas udri kad s' svih strana
uriš boja silovita.*

*Tad ognjene ti treskove
proć bližnome brdu obrati
i dušmana množ umlati
i zajazi njim topove.
Ti naš štit si i uzdanje,
svak' te ljupkim okom gleda,
tvoje hvale pripovjeda
uz radnosno uzdisanje.
Poskupak' si ti staklene
vode, što se u te sliva
ter nam žeđ ugasiva
kroz trakove razvedene.
Prođe, lele, lijepo vrime,
vik povratit što se ne će!*

*Jad, uboštvo, tuge, smeće
posvojiše nas sasvime.
Upali smo, lele, pusti,
puka u ruke nemiloga,
kak' ovčice kad gladnoga
vuka upadnu u čeljusti.
Naše biće on radova,
naše kuće on posvoji,
našom krvlju on se goji,
tijelo i dušu nam rastrova.
Sve zakone pogrdiva,
ne klanja se nebu i Bogu,
putenosti u brlogu
i u pjanstvu vik pribiva.*

*Stoga crkve naše izruži,
opogani naše grobe,
neznaboštva pun i zlobe
na mrtve nam ruke pruži.
Čakoumosti nut njegove,
nuti čudi nesmiljene!
On ukradom sve mjedne
s mira diže tve topove.
Tvrđo stara, svim bez tvoga
ostavi te urešenja,
gomila si sad kamenja
u urednosti od naloga.
Ti, kak' ini zidi grada
kolne puške izgubiše,
varkom skrovno njih odniše
zličići noćno put zapada.*

*Da Bog dade, da s tog plijena
naših tuga tijekom dospije,
i da zgrade ugodnije
donese nam ka promjena!
Da sloboda naša i ime
na svijetu se opet glasi,
i da trepi sveti Vlasi
ovog grada po zidime!
Za oružja ne haj bojna,
On branitelj tvoj će biti,
u miru ćeš vik živiti
od nebeske rose gojna.
Tad u tebi neka sova,
o Minčeto, okući se,
nek po praznih tvih gnijezdi se
šupljotinah skup čukova.
Pak tu redom nek kukaju
noćnim glasom strahotnime,
ter u vijeke zlotvornime,
hude kobi naricaju.*

Marko Bruerović (1774.- 1825.), rođen je u Francuskoj, a odgojen u Dubrovniku, gdje mu je otac bio liječnik. (Tako je i francusko ime Bruere Desrivaux pretvorio u Bruerović.). Iako rođenjem Francuz, Bruerović je “najnarodniji od svih naših tadašnjih pjesnika”, kojega je boljelo navikavanje Dubrovčana na tuđi jezik i običaje, o čemu progovara u pjesmi *Satir* te u *Poslanici Petru Aletiću*. (“Njegovo sljublivanje s Dubrovnikom i Ilirijom išlo je tako daleko da se on, doseljeni Francuz, ali potpuno naturalizirani Dubrovčanin, Ilir, Slovinac i Hrvat, čudi i pita kako to i zašto učeni Dubrovčani zaboravljaju svoj jezik na kojemu imaju napisanu tako staru, tako bogatu i blistavu književnost.”⁹)

Pisao je latinski i (više) hrvatski, uglavnom prigodnice (odišu životom...), prijevode latinskih i grčkih pjesnika, a napisao je i jednu komediju iz dubrovačkog života pod naslovom *Vjera nenadana*.

POSLANICA ANTUNU SORKOČEVIĆU

*Prijatelju, Ante pobratime,
što te nije meni u žalosti?
Ako igda, sada ti je vrime,
k meni dođi, dođim požali me!*

*Ali ne znaš, al' ne haješ za me,
oli ne znaš teška jada moga?
Hodi, brate, nasloni se na me,
da ti kažem jada golemoga!*

*Ona lijepa, mila majka moja,
koja me je na svijet porodila,
njegda radost, a sad želja moja,
s dušom se je, pobro, rastavila!*

*Ona lijepa, mila majka moja,
koja me je mlijekom zadojila,
njegda radost, a sad želja moja,
crvim se je hrana učinila!*

*Ona lijepa, mila majka moja,
koja me je njegovom njegovala,
njegda radost, sada želja moja,
vjekovječnu noću je zaspala!*

*Samo osaje prazno i gadno misto,
gdjeno prije pusto sijevaše
lijepo oko, kano sunce čisto,
pusto lijepo i kad umiraše!*

*Počivaju do sudnjeg danka
one hitre ruke dobrotvorne,
ke radijaše vazda ber prestanka
o koristi našoj neumorne!*

*Oni jezik, koji mene kriva
opravljaše ukom i naukom,
olinio šuti i počiva,
nit' me vlada svjetom i odlukom.*

*One noge hitre i lagahne,
kijem vodijaše tance kano vila,
u starija bolje neg' mlađahne,
smrt nemila vijekom je ustavila!*

*Koliko je vrsta od ukrasti,
kolik' li je kreposti na svijetu,
smrt ih svijeh umije nam ukrasti,
sve utrgne u istome cvijetu.*

⁹ Rafo Bogišić, cit. prema: Kombol-Novak, *Hrvatska književnost do narodnog preporoda*, ŠK, Zagreb, 1992., str. 427.

*Nu promisli jada golemoga,
gdje toliko blago smrt umori,
a nadasve teška jada moga,
neizvidnu štetu komu tvori!*

*Hodi dakle, ako haješ za me,
pomagaj me ječat i kukati,
hodi, pobro, nasloni se na me,
ne bi li m mogo utišati!*

POSLANICA PETRU ALETIĆU

*Tot i tebe, hitra i mudroga,
jadni Pero, zaniješe lude
od Pariđa, grad bijeloga,
besposlene igre i razblude?*

*Žalosna ti majka! Što te nije
u rodnome gradu Dubrovniku?
Hoj da ljiljak i ćuk gnijezdo vije
u opuštene tvoje dvore viku!*

*Što te nije, bijesni neharniče,
ni u dvoru ni u rodu tvomu?
Ali naći cijeniš, nesvijesniče,
da je gdje bolje neg' u svome domu?*

*Biće tvoje, nu pogledaj pače,
kakovo se siplje i propada,
kako rastu čičak i handrače,
gdje rađaše njiva i livada!*

*Zalud tebi tvoja zemlja plodi,
snopove ti broji tuđa ruka;
zalud tebi ovca i koza rodi,
kad ti goje zapostata vuka.*

*Zalud kmetim tvoja sela hmile,
kad ne znadu svoga gospodara,
a kmetice lijepo kako vile
zalud čuju tvoje glase zgara.*

*Zove Zaton i Asonik tebe,
otpuštena tvoja očevina,
da se odredi, što je od potrebe,
da no rodi loza i maslina.*

*Prijatelja čuj, što veli tebi:
na svoj poso hodi stavit ruku,
kako sebi radeć i po sebi.
Jaoh ti, Pero, vuku po poruku!*

Od pisaca vrijedi još spomenuti: **Antuna Gleđevića** (1656.-1728.), **Vlaha Stullija** (1768.-1843.), autora zapažene komedije *Kate Kapuralica* s prizorima iz života dubrovačkoga puka, **Andriju Paolija** (1697.-1783.), **Petra Bašića** (1751.-1814.), **Benedikta Staya** (1714.-1811.), pjesnika koji je na latinskom opjevao Descartesovu filozofiju, **Brnu Zamanju** (1735.-1820.), prevodioca Gundulićevog *Osmana* na latinski te neke druge.

U Dubrovniku djeluje i **Petar Kanavelić** (Kanavelović) (1637.-1719.)¹⁰, posljednji potomak ugledne koručulanske obitelji; školovao se u Korčuli te u Padovi, obavljao je sudske dužnosti odvjetnika, sudskog savjetnika, savjetnika

¹⁰ Prema: *Leksikon hrvatskih pisaca*, (ur. Krešimir Nemeć i Dunja Fališevac), Zagreb, 2000., str. 331-332.

biskupa i bio jedan od najbogatijih ljudi svoga mjesta. Za svoj književni rad dobio je i prvi književni honorar. Činio je brojne usluge Dubrovčanima, a bio je i članom akademije *Ispraznijeh*.

Kanavelić je napisao pjesmu *Ban Petar Zrinski* (s uzorom u Vladislavu Menčetiću) u kojoj govori o zrinsko-frankopanskoj tragediji:

DOĐI, O LJUBI MA LJUBJENA

Ban Petar Zrinski, doveden gdje mu se imaše glava odsjeći po zapovijedi Leopolda prvoga, česara rimskoga, može biti da ovako govoraše.

*Dođi, o ljubi mâ ljubjena,
dođi vidjet draga tvoga
ponosito uzvišena
vrh pristolja kraljevskoga!*

*Nu ne, vajmeh! Bježi veće!
Eto istinu znam očitu
udesno je mjesto od sreće,
gdje smrt čekam strahovitu.*

*Onu vjeru u me prsi
ku udjeljah čistom krvi,
ti rastrese, ti zamrsi,
ti iskorijepi, ti izmrvi*

*Čuj, česare, riječi moje:
tko oholne veličine
ženske ne tre, pravedno je,
da ko i tamna žena izgine;*

*da se mâ smrt čas ne dijeli,
tko s privarom živje mnogom,
živjet ne ima. Prijatelji,
ženo, sinci, družbo, zbogom!*

Poput Bogašinovića, opjevao je i osloboditelja Beča Jana Sobjeskoga – koji mu je i zahvalio. Uz drame koje su se, poput *Smrti Isukrstove*, prikazivale u Dubrovniku, glavno Kanavelićevo djelo je religiozno-povijesni spjev *Sveti Ivan biskup trogirski*, sastavljen od 24 pjevanja, a utemeljen je na legendi o sv. Ivanu Orsiniju, biskupu trogirskomu iz 11-12. stoljeća. Svečev je život u spjevu – isprepleten s Kolomanovim pohodom na Zadar, koji svetac brani nadljudskom snagom, da bi kasnije umirio kraljevu zlu ćud i pomirio ga s građanima, koji kasnije prihvaćaju njegovu vlast.

Osim u Dubrovniku, i u Zagrebu je djelovalo nekoliko književnika na kajkavskom, a bio je razvijen i bogat intelektualni život prožet općenarodnim i kulturno-književnim nastojanjima. Među pojedincima isticao se biskup **Maksimilijan Vrhovac**, poznati ljubitelj knjige i kulture, koji je zbog promicanja knjige i književnosti 1794. kupio knjižaru. Održavao je veze sa slavistima

Josipom Dobrovskym i Bartolom Kopitarom, sastajao se s njima i razgovarao o pravopisu i književnim pitanjima. On će 1813. godine svojem svećenstvu uputiti *proglas*/ brošuru u kojoj potiče na sakupljanje narodnog blaga, osobito narodnih pjesama i pripovijedaka, a dvije godine kasnije, 1815. pridružit će mu se i **Antun Mihanović** brošuram *Reč domovini o hasnovitosti pisanja vu domorodnem jeziku*, čime je nagovješteno novo vrijeme – narodni preporod.

U tom vremenu u Zagrebu djeluje i **M. P. Katančić** (do odlaska u Budim za profesora arheologije), historičar Mikoci (čije je djelo o najstarijoj hrvatskoj povijesti izdao Adam Alojzije Baričević), zanimljiva ličnost, dobar poznavatelj latinske kulture i sakupljač knjiga i građe za hrvatsku povijest. Značajnu ulogu u životu grada imala je i kraljevska akademija, iz koje će poteći naši preporoditelji i dr. Među književnicima vrijedno mjesto pripada Petru Greguru Kapucinu (pravo ime Juraj Maljevac), autoru *Horvatske vitije*, djelomice u dijalogima napisanu spjevu o Kristovu rođenju.

Posebno mjesto u zagrebačkom životu imale su dramske predstave u sjemeništu. Osim isusovačkih, građenih prema obrascu, igrane su i svjetovne dramske predstave, uglavnom prijevodi i preradbe, najviše francuske (Moliere) i talijanske drame, a uz kazalište je vezano i djelovanje najpoznatijeg pisca i dramatičara toga vremena, Tituša Brezovačkoga.

Tituš BREZOVAČKI (1757.-1805.) bio je najprije pavlin, potom svjetovni svećenik. Napisao je mnoštvo latinskih i hrvatskih prigodnih pjesama, ali i političkih i satiričkih, izražavajući svoj otpor protiv Mađara, protiv ideja francuske revolucije (*Horvat Horvatom horvatski govori*, 1801.) i protiv društvene pokvarenosti svoga vremena (*Jeremijaš*, 1801.). Najznačajniji mu je dramski rad. Drama *Sveti Aleksij* (1786.) obrada je legende o bogatom mladiću koji ostavlja očevu kuću, da bi se poslije duga boravka u pustinji vratio, živeći kao nepoznat prošnjak pod stepenicama svoje kuće. Najbolje mu je djelo *Matijaš Grabancijaš dijak* (1804.) u kojem je na podlozi narodnog vjerovanja u čarobnjačke vještine đaka grabancijaša (koji su svršili trinaestu školu i koji, pored ostalih vještina, umiju pogađati prošlost i budućnost...). Brezovačkijev grabancijaš nije pravi čarobnjak nego učeni mladić, koji iskorištava glupost i lakovjernost ljudi i liječi ih od njihovih mana... Grabancijaš je nositelj piščevih misli, kroz njegova usta progovara sam Brezovački, rodoljub i moralist, a djelo je pisano vješto i u svježoj kajkavštini. Nije poznato je li Brezovački autor komedije *Diogeneš ili sluga dveih zgubljenih bratov*, a po zapisima to on jest, a radnja joj je posuđena iz jedne njemačke drame. Poznato je također da su u obje komedije neke anegdote preuzete iz narodnih priča i pučke predaje, kao i to da su u doba Brezovačkoga sve uloge

glumili muškarci, a prema ondašnjoj konvenciji, uobičajenoj i u kajkavskim preradama njemačkih komedija u 17. stoljeću i kasnije, nema ženskih likova.

Matijaš granacijaš dijak

(odlomak)

JUGOVIČ: *Pak, gdo ste vi, prez zamere, koj se podufate ovakva govoriti?*

MATIJAŠ: *Ja sam dijak, koj moje škole zvršil jesem i po svetu iščem mesta, kade se med ljudi dobroga držanja nastaniti budem mogel.*

JUGOVIČ: *O, bene, bene, ergo domine studiosus.*

MATIJAŠ: *Ita profecto.*

JUGOVIČ: *Prez dvojmbje primae classis in omnibus scholis?*

MATIJAŠ: *Eminens.*

JUGOVIČ: *A, to je lepo, to je hvale vredno. Ako morem vu čem pomoći, drago mi bude. Ja sem vu velikeh hižah znan: ako bi kam za ključara ali pisara, ako znate lepo pisati, hoteli preporučeni biti, ja vas segurno hoću preporučiti.*

SMOLKO: *Gospone, najte si glavu treti, ov sam sebe već kak za pisara preporučiti more, ar ga na cente ima ovdi (pokaže na čelo).*

JUGOVIČ: *Ne bi sudil.*

SMOLKO: *To morete lahko zeznati, ar on vam je takov človek, koj iz računov i zvezd vsa prešesna i buduča zeznati more.*

JUGOVIČ: *To ni moguće. Ar sem i ja po školah hodil, pak toga ne znam. - Metemtoga, domine studiose, kaj bi od mene znali povedati?*

MATIJAŠ (pogleda v nebo i broji na prste): *Malo dobra, ne zamerite. Vi ste od plemeniteh i premogućeh starešeh. Kakti dijak bili ste vsigdar v tretjem redu; tukli se, razbijali i poleg vsega toga gizdavi bili. Gledeč na roditele vaše puščeni ste po školah iti, ar je znano bilo navučitelom vašem ono opčinsko premogućeh starešeh govorenje: da deca njihova, akoprem nikaj znala ne budu, vendar ostanaju roda i plemena poglavitoga. Zato pustili su vas ovak odrasti s praznum glavu, ar se od ovakveh male, ali nikakve druge hasne domovina ima nadijati, kak da broja povekšaju oneh, koji njoj na trh i nikakvu diku jesu.*

SMOLKO: *Gospone, ov vam po vražje zafrigava.*

JUGOVIČ: *Zgađa nekaj, zgađa.*

MATIJAŠ: *Kada ste škole zvršili i počeli sablju pasati, onda nigdo oholneši, nigdo obzójneši od vas nije bil. Oprave, komedije, bali, pileari, vsi su vas puni*

bili, da vre stareši vaši nemogući zmagati prestali su na vas trošiti, otkuda počeli ste duge delati na buduće vaše očinstvo.

JUGOVIČ: To drugač ni, ar bi stareše moralo sram biti, da bi sin njihov rastrgan i razdrapan hodil.

SMOLKO: Ne, gospone, ne, nego bi nje sram biti moralo, da su ovakvu potiru hiže i plemena svojega othranili i odrasti pušćali, ter za mlada nisu zla nagnjenja vuzdali i k dobru privučali.

MATIJAŠ: K tomu od gizdosti hodite od jedne do druge velikašev hiže, pak ako se samo s hausmajstrom kade spominate, vre se pred drugemi dičite, da ste pri jednom ali drugom velikašu vu osebjnom poslu bili. Zadnjič dobili ste volju oženiti se, da ovak peneze, ne pak ženu dobite. I kajti se ni jedne vredne dobiti ne ufate, ar su vre vsem vaši vetri, čalarnost i praznost glave znana, zato (reče mu vu vuho) radi bi zaslepiti Vuksana krznara za njegovu kčer, ar je jedina i bogata. - Je li nimam pravo?

JUGOVIČ: Ovo najzadnje na tuliko, da moram suditi, da ne samo prešesna, nego i buduća vam znana jesu.

MATIJAŠ: Vse pomalo, vse pomalo.

JUGOVIČ: Prosim vas, moj prijatelj, potrudite se jedno malo k meni, da se nadalje od toga z vami spomenem. - Ne zamerite.

Spelanje IV.

Smolko

Ovi dva moraju jako veliku skrovnost imati, da je on njemu nekaj vu vuho prišepnul, ov pak onoga k sebi otpeljal, da se leže skupa spomeneju. Jedno malo bi želel znati. Ali naj bude: od mene, sudim, da nikaj ni, a drugo si pak glavu treći bi bedasto bilo. Ar sem i tak srečen, da vsigde dobro nadojdem. Idem ja rajši tomu dijaku obečaneh škornih krojit: bude spametneše, kak si za malo dobra glavu treći.

Spelanje V.

(Jugovičeva hiža)

Jugovič i Matijaš

JUGOVIČ: Vi ste mene tak zmalali malo predi, da bolje ni moguće samomu meni mene poznati; i zato želel bi ja vas vu tom poslu na moju ruku imati i da bi vi meni Vuksana za njegovu kčer nasnubili; ar ako nju ne dobim, da se z dugov kuliko skopam, budem zdvojiti moral.

MATIJAŠ: Ovo je težek naruček, ar Vuksan je človek tvrd, skup, svojevolen i k tomu jako vu svoje bogatstvo zaljubljen.

JUGOVIČ: Ali vi znate i morete znajti načina ovo njemu dopovedati.

MATIJAŠ: Iskati načina morem, ali znajti je sreća; ar volju človeka, kam bi hotel, obrnuti, niti znanje niti jakost imam. Metemtoga za volju vašu tental budem vse načine.

JUGOVIČ: Ako mi to opravite, vekovečni pri meni kruh i opravu imali budete.

MATIJAŠ: Na jednom i drugom hvala. Ja nikaj za plaću, nego za volju i hasen činiti navaden jesem.

JUGOVIČ: O, da bi mi moguće bilo mišu biti, kada vi z njim od toga posla govorili budete, rajši bi neg ne znam kaj, ar sem jako željen sam čuti, kaj da govoril bude.

MATIJAŠ: Vu tom bi vam predi pomoći mogel, kak obećati, da vam povoljnoga kaj opravim.

JUGOVIČ: O, dragi prijatel, prosim vas, dajte mi povečte. Meni dosta bude, samo da sam čul budem, kaj od mene misli i kak govori, da se potlam ja po tom ravnati mogel budem. Dajte mi povečte, ako kakov je način mogući.

MATIJAŠ: Ne znam - meni se vidi (iščuč okol sebe travu govori), da jošče imam jedno perce od one trave, koja človeka neviđenoga čini.

JUGOVIČ: O, dragi ljubleni prijatel, dajte mi, ako imate, ja vam na veke zahvalen budem i vas već kak za proroka držal.

MATIJAŠ: Ovo je ravno jošče jedno perce; ovo se mora pod jezikom držati onde, kada hoće gdo neviđen biti, i na miru vu jednom mestu ostati, niti se z mesta gibati, ar drugač ne vas nego vašu tenju bi človek spazil i ovak vsa norija bi se pohabila.

JUGOVIČ: Budite segurni, da vam ja kakti cepec na mestu stal budem.

MATIJAŠ: Anda dobro. Ovo vam je: čuvajte ju dobro i kada Vuksan sim dojde, friško ju pod jezik postavete i vu jeden kut stanite. Verujte meni, da vas videl ne bude.

JUGOVIČ: Gda pak on sim dojde?

MATIJAŠ: Ja vezda taki idem k njemu i budem ga prosil, da čez jednu vuru k meni dojde, vi pako morate jedno malo pred njim k meni dojti i onda vam se želja spuni. (Odide).

JUGOVIČ: Ovo je jako lepi način čuti, kaj drugi govori, i videti, kaj čini. Sreća, da ovakva skrovnost ni vnogem znana, ar kuliko bi nekojem hasnela, tuliko i sto puti više bi drugem škodila. Vezda idem po mojem poslu, da i ovoga zvršim i drugoga ne zamudim.

Spelanje VI.

(Matijaševa hiža)

Matijaš, potlam Vuksan

MATIJAŠ: To je istina, da je ovo jedna prazna glava, i jedna zmed oneh, koji su vnogo po školah trošili i malu hasen iznesli. I ovo je jeden zmed oneh, koj drugač nikaj ne veruju, doklam po njihovi volji vsa ideju, ali kak brže se vreme i sreča obrne, pripravni jesu vu vsaku bedastoču sebe napeljati dati, samo da kakovu od onud hasen čutiti mogu. Ov je tulikajše takov, ar se čisto lahko vuputiti je dal, da more po jedni travi neviđen postati, kajti ga sila pritišče i vu tom polehčicu najti ufa se. Ali splatim ja njega tak, da nigdar više takvem bedastočam veruval ne bude.

VUKSAN: No, ja sem ovde, gospon dijak.

MATIJAŠ: Najpriličneje ste došli, moj sused.

VUKSAN: To mi je jako drago, ako sem potreben i morem služiti.

MATIJAŠ: Mala služba, ali velika norija.

VUKSAN: Čisto dobro, ar sem ravno vezda na norije jako prikladen, ar sem se v Kaptolomu takvoga dobroga staroga vina napil, da mi vse žile igraju. Sudim, da ovo mora jošče od onoga vina biti, kojega su negda Krajnci zvali erdegata bajn.

MATIJAŠ: To mi je još dragše, da ste tak zevzeti na norije; hoćemo i mi jednu imati.

VUKSAN: Kak se zove? - Van z njum.

MATIJAŠ: Jugovič prosil me je, da bi vas snubil, da bi mu vašu kćer dali za tovarušicu.

VUKSAN: Nigdar bedasteše ni mogel misliti.

MATIJAŠ: Kajti mi pak nikak mira ni dal, moral sem mu obečati, da vas na to snubiti hoću. K tomu željel je sam poslušati kaj vi vu tom poslu govorili budete, i ja sem ga vputil, da imam takvu travu, koju pod jezikom držeći neviđen postane. Ovu od mene je vzela; zato kada on vu hiži bude, tak se držete, kak da ga videli ne budete, i na vse moje reči tak odgovarjajte, da bu dosta šnofati imal.

VUKSAN: Nigdar lepše komedije. Verujte meni, da ga tak splatim, kak se zna i valja. Gda pak bude ta komedija?

MATIJAŠ: Vi vezda mahom domom odidite i čez pol vure nazad se povrnite: za toga on vre pri meni bude i onda počnemo našu igru.

VUKSAN: Ako vezda ne pokažem, kaj sem ja, tak nigdar drugda. Idem brže

domom, da ze vseh mojih ladlnov zberem, kaj god je gde pameti, da ju ovde skramariti mogel budem. Ha, ha, ha, nigdar lepše norije.

Vrijedni kulturni radnik toga vremena je **Toma MIKLOUŠIĆ** (1767.-1833.), pučki pisac, prigodničar i izdavač kalendara, autor igrokaza *Ljubomirović ili prijatelj pravi* (preradba Goldonijeve komedije *Il vero amico*).

Jakob LOVRENČIĆ autor je zbornika anegdota o Petrici Kerempuhu, rađenih prema njemačkim šaljivim pričama o Tillu Eulenspiegelu.

II. HRVATSKI NARODNI PREPOROD I HRVATSKI ROMANTIZAM

Pod imenom hrvatski narodni preporod¹¹ u hrvatskoj se kulturnoj/književnoj historiografiji naziva razdoblje u 19. stoljeću u kojemu dolazi do svekolike obnove hrvatskoga narodnoga, književnoga, jezičnoga, kulturnoga i političkoga života. Naziv *hrvatski* za preporod rabi se kako bi se istakla razlika spram preporoda drugih naroda, a istovremeno se njime naglašava i značenje za postojanje hrvatskoga naroda, dok atribut *narodni* ističe nacionalnu važnost preporoda u ukupnom životu naroda. Također se uvriježilo ovo razdoblje nazivati još i *ilirskim pokretom (ilirizmom)*, a samu književnost *ilirskom književnošću*. Kako su *ilirsko* ime preporoditelji rabili kao nadnacionalno određenje i kao istoznačnicu za *hrvatski*, stoga je danas pridjev *ilirski* neprimjeren za uporabu u književnoj i kulturnoj historiografiji.

Hrvatski narodni preporod, uvriježeno je u književnoj kroatistici, u svojem se razvoju oslanja na povijest i postojanu svijest o samostalnoj hrvatskoj državi i 9. i 10. stoljeću, a potom i u državnopravnoj hrvatskoj autonomiji u Ugarskoj Kraljevini i Habsburškoj Carevini. Ta je svijest bila temeljena na spoznaji o vrijednoj kulturnoj baštini prošlih vremena. U narodu je također živjela i svijest o opasnostima za opstanaka naroda, posebno u okolnostima turskih osvajanja hrvatskih zemalja. Te svijesti – i svijest o (povijesnoj) veličini i svijest o opasnosti za narodni opstanak – sačuvane su u sintagmi *ostaci ostataka*, pa nije čudno da je u narodu živjela svijest i uvjerenje o obnovi Hrvatske (o čemu govori npr. Vitezović u djelu *Croatia rediviva...*).

Hrvatski narodni preporod, poznato je, razvio se u neposrednim okolnostima apsolutizma Josipa II. i neoapsolutizma Franje Josipa I. (kada je Hrvatima nasilno nametano *ponjemčivanje*), a ne smije se izgubiti iz vida ni opasnost od ugarskoga unitarizma, kada je hrvatskom narodu nametana *mađarizacija*.

Politički gledano, 1790. dolazi do sloma apsolutizma Josipa II. pa se Hrvatska na Ugarsko-hrvatskom saboru tješnje povuče s Mađarskom; to je Mađarima bio dodatan povod za pojačanu mađarizaciju, kojoj su se Hrvati vidno odupirali.

Mađarski nasrtaji na hrvatska prava i nasilni pokušaji uvođenja mađarskoga jezika u službenoj uporabi u Hrvatskoj, nailazili su i na popuštanje hrvatskih feudalaca, ali i na otpore. Na saboru 5. kolovoza 1830. godine u Požunu, naglašeno je da “staleži i redovi uviđaju potrebu da se u ovim kraljevinama raširi mađarski

¹¹ Prema: *Hrvatski preporod, I i II*, Školska knjižnica Erasmus naklade, Zagreb, 1994. Priredio i predgovor napisao Ivan Martinčić.

jezik zato što žele da se Hrvatska i Slavonija što čvršćom vezom uzmognu vezati sa saveznom kraljevinom Ugarskom. Stoga nalažu neka nastoje da se zakonom uredi pitanje o učenju mađarskoga jezika kao obaveznog predmeta”, a bilo je i glasova koji su se tomu opirali. Josip Kušević, npr., u svojoj će knjižici napisati da je Hrvatska imala poseban položaj, neovisan od Ugarske, a požeški zastupnik Aleksandar Farkaš kazat će da se “ograđuje protiv toga da bi zakoni o uvođenju mađarskoga jezika ... još vrijedili na području krajevina Hrvatske i Slavonije”. Uz njega, “najjasniji znak otpora” iznijet će grof. J. Drašković u brošuri *Disertacija iliti razgovor darovan gospodi poklisarom*. Proglasivši, međutim, hrvatska “nastojanja izdajom domovine”, mađarska je buržoazija uspjela slomiti hrvatski otpor, pa su hrvatski feudanci pristali da “se odsad uči obvezno mađarski jezik u svim školama”. Tako su, pokazalo se, Mađari, “slobodari u politici prema Beču, postali ugnjetači u politici prema Hrvatskoj”.¹² Sve to izazvat će kod mladih hrvatskih domoljuba odlučan odgovor i dovesti do – hrvatskog narodnog preporoda.¹³

Kao “prva ideologija u hrvatskom građanstvu i pokret mladih”¹⁴, hrvatski narodni preporod jezičnim je zajedništvom, utemeljenim na srodnom ili bliskom jeziku štokavskoga tipa, nastojao povezati različite nacionalne identitete. Gajevoj jezičnoj politici – koja je “ključ razumijevanja ilirske ideologije” - otpor su pružali i Slovenci i Srbi. Međutim, ono što nije uspio na općeslavenskom planu, narodni je preporod (ilirizam) uspio postići na nacionalnom planu: svijest o jedinstvu i zajedništvu hrvatskih zemalja podigao je na razinu nacionalne svijesti i identifikacije, pokazavši istovremeno da je “narodni preporod ujedno i preporod književnosti”.¹⁵

Preporod - poznato je u književnoj kroatistici - nije bio pojedinačan i izdvojeni događaj, nego mnoštvo zbivanja u životu naroda; ipak, dva su razdoblja u preporodu: *prvo* – razdoblje do Gajeve *Danice* i *drugo*, od *Danice* do 1949. godine. Prvo, *pretpreporodno* i drugo, *preporodno*; *prvo* - od 1813. (objavljivanje

¹² Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada P.I.P Pavičić, II. izdanje, Zagreb, 2004.

¹³ Podrobnije u: Dubravko Jelčić, *Hrvatski književni romantizam*, ŠK, Zagreb, 2002. Također: *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga IV, (napisao M. Živančević), Mladost-Liber, Zagreb, 1974.

¹⁴ Ivo Banac, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Globus, Zagreb, 1988.

¹⁵ Dubravko Jelčić, *Preporod književnosti i književnost preporoda*, MH, Zagreb, 1993.

Vrhovčeva *Poziva...*) do 1835.; *drugo* – od 1835.-1841.; *treće* razdoblje 1842.-1849. (zrelo razdoblje, u kojem su objavljena najbolja i najznačajnije djela).¹⁶

Hrvatski je narodni preporod, pisano je, nalik europskim romantičarskim pokretima svojim izraženim ciljevima i nastojanjima: obrana od Mađara i Austrije, bliže povezivanje hrvatskih krajeva, traženje zajedničke osnovice na temeljima jednog književnog jezika i pravopisa, traženje prava glasa, ukidanja kmetstva i unapređivanje gospodarstva.

Nositelji hrvatskog narodnog preporoda bili su većinom mladi ljudi. S osloncem na rad svojih prethodnika, kako kulturni tako i književni, iznosili su i nova stajališta i ideje. Kada počinje izlaziti *Danica*, Gaj ima 26 godina (godine 1848., kada završava preporod, ima 39 godina); Vraz ima 24, Vukotinović 22, Rakovac 22, Demeter 24, Štoos 29, Kundek 26, Mažuranić 21, Kukuljević 19, Preradović 17, Nemčić 22. Stariji su bili grof Drašković, 65 godina, i Antun Mihanović 39 godina. Topalović, Mažuranić, Kukuljević i Preradović još su učenici. Zato ne čudi da su uz informativne i ideološke članke u *Danici* prevladavali lirski sadržaji te da je *lirizam* osnovno obilježje preporodne književnosti.¹⁷ Iako je *lirizam* dominantna odrednica i cjelokupne književnosti europskoga romantizma, hrvatski preporodni lirizam rezultat je i posebnih društvenih prilika. Skoro da i nema predstavnika preporodnih književnih i društvenih događanja koji se nije ogledao u pisanju stihova, čak i Babukić, Drašković i Rakovac. Cjelokupni rad i pozornost hrvatski je preporod usmjerio na nacionalna pitanja, pa je temeljna crta preporoda – *domoljublje*. Glavni su osjećaji domoljublja zanos i vjera u veličinu slavenstva i ilirstva, oduševljeno pozivanje na davnu i slavnu prošlost, želja za građenjem slavne i sretne budućnosti, premda u pojedinim pjesama Pavla Štoosa, Ljudevita Jelačića i dr., koje su napisane prije 1835., izbijaju i elegični tonovi potaknuti nadasve teškim stanjem domovine.

Vrijedi istaknuti da se pod pojmom književnosti u ovom razdoblju podrazumijevalo znatno šire nego danas. Književnošću se, naime, obuhvaćalo i područje jezičnoga stvaralaštva, ali i stručni i znanstveni, filološki i gospodarski tekstovi. U tim se tekstovima objašnjavala uloga književnoga stvaranja, određivala su se poželjna stilska i jezična obilježja djela i sl., pa ih možemo nazvati svojevrsnim književnim programima i književnim manifestima; kako se u njima govori o zadaći književnosti i o jeziku književnosti, važni su i za povijest književnosti i za povijest jezika. Od navedenih tekstova, među najznačajnije spadaju:

¹⁶ Prema: *Hrvatski preporod, I i II*, Školska knjižnica Erasmus naklade, Zagreb, 1994. Priredio i predgovor napisao Ivan Martinčić.

¹⁷ Prema: Antun Barac, *Hrvatska književnost*, knjiga I: *Književnost ilirizma*, MH, Zagreb, 1964.

Maksimilijan Vrhovac: *Poziv na sve duhovne pastire svoje biskupije*
Antun Mihanović: *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnem jeziku*

Ljudevit Gaj: *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisanja*

Janko Drašković: *Disertacija iliti razgovor*

Dragutin Rakovac: *Mali katekizam za velike ljude*

Ljudevit Vukotinović: *Ilirizam i kroatizam*

Dimitrije Demetar: *Misli o ilirskom književnom jeziku*

Ivan Mažuranić: *Hrvati Mađarom*

Osim programatskih tekstova, u navedenom razdoblju dominiraju *budnice* i *davorije*. Kako im i sam naziv kaže, riječ je o pjesmama u kojima se biranim riječima poziva na podizanje i isticanje narodne svijesti, zajedništva, ljubavi i sloge, te rada za domovinu. U njima se ogleda duh i atmosfera preporodnog vremena, što ponajbolje reprezentira Gajeva pjesma *Horvatov sloga i zjedinjenje*, nastala potkraj 1832., poznata još po svojim stihovima *Još Hrvatska ni propala, dok mi živimo*. Pjesma je, suglasna je književna povijest, primjer istinske hrvatske preporodne pjesme u kojoj su pogledi mlade generacije izneseni na zanosan i pokretački način. Svojim tonom pjesma kao da i nije napravljena za čitanje nego za glasno kazivanje/deklamiranje, s jasnom nakanom da svojom snagom osvoji slušatelje i probudi ih iz mrtvila. Gajeva budnica, poznato je, bila je prva pjesma u nizu mnogih drugih, sličnih, nastalih u tom vremenu i s istim ciljem – buđenje nacionalne svijesti:

- u br. 1. Danice, Vjekoslav Babukić pjeva *Granici i Danici*;
- u br. 2, Ivan Mažuranić – *Primorac Danici*;
- Ljudevit Farkaš Vukotinović – *Na domovinu*;
- u br. 3 - Gaj štampa *Štoosov Kip domovine*;
- u br. 5 - Ljudevit Gaj – *Horvatov sloga i zjedinjenje*;
- u br. 4 – Pavao Štoos: *Putnik domovini*;
- u br. 7 – *Domovini i njenim kćeram* Jele Horvatice;
- u br. 8 – *Uzdasi vile slavonskinje* dr. J. Stankovića;
- u br. 10 (1835.) – *Hrvatska domovina* Antuna Mihanovića.

Gajeva budnica, nema sumnje, nadahnut će cijeli niz drugih autora, npr. Lj. F. Vukotinović: *Nek se hrusti šaka mala*; D. Demeter: *Prosto zrakom ptica leti*; P. Štoos: *Poziv u ilirsko kolo* i dr. Iz navedenih stihova, razvidno je, izbija vjera da će hrvatski narod prebroditi brojne nevolje na putu prema konačnoj slobodi i sretnoj budućnosti. Na prvi pogled budnice izgledaju jednoličnima; iako su se u njima često ponavljale ideje izrečene u Gajevim stihovima, osnovne su se misli proširivale i produbljivale, što se ponajbolje ogleda ako usporedimo

Gajevu *Horvatom sloga i zjedinjenje* i Mihanovićevu *Horvatsku domovinu*, koja će kasnije postati himnom.

U preporodnoj lirici prevladavali su različiti motivi. Uglavnom, to su:

a) *sjećanje na narodnu veličinu* (npr. Gaj: *Horvatom sloga i zjedinjenje*; I. Mažuranić: *Primorac Danici*; D. Demeter: *Grobničko polje*; Preradovićeve pjesme; A. Mihanović: *Negda – a sada*; Tomo Blažek: *Ilirom...*);

b) *povijesni element*; prenoseći se u slavnu prošlost, pjesnici ilirizma prelazili su preko sadašnjosti spajajući sjajnu prošlost s budućnošću (Ivan Mažuranić: *Ilir*, ili: *Vjekovi Ilirije*; Preradović: *Naša zemlja*);

c) *sloga* – kao preduvjet za narodno uzdizanje (Štoos: *Otkuda je naša sloga*; Rakovac: *Sloga – snaga*);

d) *misli o ljepoti domovine te ljepoti i snazi jezika* (Mihanović: *Lijepa naša domovino*; Juraj Tordinac: *Moja domovina*; Petar Preradović: *Jezik roda moga*; *Rodu o jeziku*, i dr.;

e) *misao o slobodi i spoznaja o vrijednosti rada za domovinu* (Tomo Blažek: *Moja želja...*).¹⁸

Prevlast domoljubne lirike nad drugim književnim vrstama rezultat je, nema sumnje, i zadaća što ih je književnost imala. Iako su nacionalne zadaće bile na prvom mjestu književnih nastojanja, nisu zaboravljani ni životni i emocionalni sadržaji, po kojima se hrvatska poezija toga vremena približavala europskim nastojanjima. U književnoj se historiografiji ističe da je zaokret u tom smjeru napravio Ljudevit Farkaš Vukotinović pjesmom *Rastanak od ljube* (u prvom broju *Danice*) te *Molba na crnooku* i *Djeva crnooka*. Njima je, ističe se nadalje, probudio oduševljenje mladih, a izazvao zazor starijih. Iako je 1835. Vraz izišao pjesmom *Stana i Marko*, dvije godine kasnije počeo je objavljivati svoje *Dulabije*, nakon kojih u hrvatskoj književnosti nastaje velika poplava ljubavnih stihova. Pišući ljubavne stihove, preporodni su pjesnici često više mislili na broj stihova nego na njihovu kvalitetu.

I preporodna ljubavna poezija izrasla je iz duha tadašnje književnosti; domoljublje je i u njoj bilo važnije nego erotika, pa i u *Dulabijama* – najljepšem kanconijeru ljubavne lirike preporoda – također više prevladava domoljublje nego ljubav. Podređivanje ljubavnih osjećaja domoljubnima/patriotskima vidljivo je i u Bogovića (npr. *Ljubice*; *Smilje i kovilje*)...

¹⁸ Prema: kao pod 16 i 17.

U preporodnoj književnosti javlja se i stihovlje *filozofskog i religioznoga sadržaja*. Pišu ga Mažuranić i Preradović, ali i Topalović (*Molitva domoroca ilirskog*, 1836.) i Štoos, koji su zvanjem bili svećenici.

Ljudevit GAJ (Krapina, 1809.–Zagreb, 1872.); osnovnu školu završio u Krapini, gimnaziju u Krapini i Ljubljani; ispit zrelosti položio u Karlovcu; filozofiju započeo studirati u Beču, a dovršio u Grazu. U Pešti svršio pravo, doktorat filozofije položio u Leipzigu. Još za studija u Grazu družio se s D. Demetrom, Franom Kurelcem iz *Ilirskoga kluba*, potom je u Pešti upoznao Jana Kollara, borca za slavensku uzajamnost, upoznao je i P. J. Šafarika i dr. Gaja je zanimala jezična i pravopisna reforma, kojima bi ujedinio dijelove hrvatskoga naroda i stvorio osnovu za zajednički književni jezik. Taj je pokušaj rezultirao *Kratkom osnovom horvatsko-slavonskoga pravopisanja* (Budim, 1830.). Gaj je pojednostavio pravopis dajući svakomu glasu jedan znak, slijedeći primjer P. R. Vitezovića i češki pravopis. U tomu je pomagače imao u Babukiću, Ivanu Derkosu, Kurelcu, D. Rakovcu, Matiji Smodeku, Štoosu i dr. Godine 1832. pisao je zamolbu da mu se dopusti izdavanje novina, što mu je odobreno 1833. pod uvjetom da se ne bave politikom. Kako se s time nije slagao, piše molbu kralju, ali ni tada mu nije udovoljeno; tek 9. srpnja 1834. kralj mu daje dopuštenje. Gaj je izdao *Oglas* i najavio novine i časopis 1834. godine. Prvi broj *Novina horvatskih* s nedjeljnim prilogom *Danica horvatska, slavonska i dalmatinska* pojavio se 6. siječnja 1835. U časopisu su svojim radovima sudjelovala mnoga tadašnja imena: Rakovac, Babukić, Ivan Mažuranić, Vukotinović, Štoos, Topalović, Mihanović, Trnski, grof Drašković, Vraz, Blažek i dr. Gaj je odmah uveo pravopis; iako je počeo s kajkavštinom, 1836. zbog primjedbi, uvodi pravopis i štokavštinu, spajajući sve pokrajine pod zajedničkim ilirskim imenom. Za svoju djelatnost Gaj je tražio, i dobio, dopuštenje za otvaranje tiskare, a 1837. osnovana je u Zagrebu i Ilirska čitaonica - središnja ustanova na kulturnom i političkom planu. Kako je Dalmacija bila odvojena od središnje Hrvatske, Gaj je posjetio Dalmaciju i Crnu Goru, a boravio je i u Srbiji. Godine 1842. osnovana je Matica ilirska, sa zadatkom da tiska knjige i širi kulturu i podiže narodnu svijest. Godine 1843. zabranjeno je ilirsko ime, nakon čega je Gaj osuđivan od svojih najbližih. Godine 1849. Gaj obustavlja izlaženje *Danice*, a 1850. dolazi do uvođenja apsolutizma. Godine 1853. uhapšen je pod optužbom da sprema urotu, odveden u Beč te pušten. Propavši na izborima, do kraja života živio je posve bijedno. Pokopan je na Jurjevskom groblju, da bi kasnije njegove kosti bile prenesene u ilirsku arkadu na Mirogoju, čime mu je na određeni način priznata uloga u preporodu hrvatskoga naroda.

Gaj nije bio pravi književnik-umjetnik nego poticatelj i organizator književnoga rada, osnivač novina i časopisa, sakupljač narodnih pjesama i poslovice, te pjesnik budnice *Horvatov sloga i zjedinjenje* (ili *Još Hrvatska ni propala*):

Još Hrvatska ni propala,

*dok mi živimo;
visoko se bude stala.
kad ju zbudimo:
ak je dugo tvrdo spala,
jačja hoće bit,
ak' je sada vu snu mala,
če se prostranit.*

*Večkrat senja čudne senje
slatke radosti,
kada se joj kažu tenje
jake mladosti;
Drugda pako magle crne
nju opstiraju,
kada sestre njoj neverne
nju zaptiraju.
(...)*

*Jenput čuje svoje sine
složno pevati,
složne glase u visine
tako zdigati:
"Braća danas kolo vodi,
danka svetkuje,
Hrvatska se preporodi,
sin se raduje."*

*V kolu jesu vsi Horvati
Stare Države.
Starom Kralju verni svati
z Like, Krbave,
Krajnci, Štajer, Gorotanci
i Slavonija,
skup Bošnjaci, Istrjanci
ter Dalmacija.*

*Vsi Horvati se rukuju,
i spoznavaju,
istinski se sad kušuju,
reč si davaju;
Neka znaju sveta puki
njihov novi zvez,
hvalit čeju vnukov vnuki
slavni narod ves.
Nudar, braćo, čaše z vinom
sad napunite,
zdravicu Horvatskem sinom
vernem napite,
neka žive naša sloga,
vsaki pravi Slav,
pravi sinko Roda svoga
Neka bude zdrav.*

Antun MIHANOVIĆ (Zagreb, 1796.– Klanjec, 1861.), osnovnu školu, gimnaziju i filozofiju završio u Zagrebu, u Beču studirao pravo. Nakon studija vratio se u Zagreb, odakle je išao u Veneciju i Padovu. Bio je prvi austrijski konzul u Beogradu, potom je na istim poslovima bio u Solunu, zatim u Smirni, Carigradu te Bukureštu. Nakon umirovljenja živio je u Klanjcu, u Hrvatskom zagorju, gdje mu je – kao autoru hrvatske himne – podignut spomenik.

Od Mihanovićevih djela valja spomenuti brošuru *Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku* (1815.), u kojoj zagovara pridavanje primjerena mjesta hrvatskomu jeziku kakvo imaju jezici u drugih naroda.

Mihanović je napisao i proglas za izdavanje *Osmana*, a godine 1835. tiskao je *Hrvatsku domovinu*, kasnije hrvatsku himnu (uglazbio je 1846. Josip Runjanin; 1862. počela se pjevati kao hrvatska himna.).

*Lijepa naša domovino,
Oj junačka zemljo mila,
Stare slave djedovino,
Da bi vazda česna bila!*

*Mila, kano si nam slavna,
Mila si nam ti jedina,
Mila, kuda si nam ravna,
Mila, kuda si planina!*

*Vedro nebo, vedro čelo,
Blaga prsa, blage noći,
Toplo ljeto, toplo djelo,
Bistre vode, bistre oči:*

*Vele gore, veli ljudi,
Rujna lica, rujna vina,
Silni gromi, silni udi; -
To je naša domovina!*

*Ženju srpi, mašu kose,
Djed se žuri, snope broji,
Škriplju vozi, brašno nose,
Snaša preduć mâlo doji:*

*Pase marha, rog se čuje,
Oj, oj zvenči, oj, u tmine,
K ognju star i mlad šetuje; -
Evo t'naške domovine!*

*Luč iz mraka dalko sija,
Po veseloj livadici,
Pjesme glasno brijeg odbija,
Ljubni poje k tamburici:*

*Kolo vode, živo kolo,
I na brdu i v dolini,
Plešu mlađi sve okolo; -
Mi smo, pobre, v domovini!*

*Magla, štoli Unu skriva?¹
Ni l' to naših jauk turobni?
Tko li moleć smrt naziva?
Il slobodni, il su robni?*

*“Rat je, braćo, rat junaci,
Pušku hvataj, sablju paši,
Sedlaj konjče, hajd pješaci,
Slava budi gdi su naši!”*

*Buči bura, magla projde, -
Puca zora, tmina bježi, -
Tuga mine, radost dojde, -
Zdravo slobost - dušman leži!*

*Veseli se, tužna mati,
Padoše ti vrli sini,
Ko junaci, ko Hrvati
Ljaše krvcu domovini!*

*Teci, Sava hitra, teci
Nit ti Dunaj silu gubi,
Kud li šumiš, svijetu reci:
Da svog doma Hrvat ljubi,*

*Dok mu njive sunce grije,
Dok mu hrastje bura vije,
Dok mu mrtve grob sakrije,
Dok mu živo srce bije!*

Pavao ŠTOOS (Dubravica, 1806.- Zagreb, 1862.); svršio osnovnu školu te bio najprije pastir. Pobjegao od kuće i ušao u gimnaziju (1821.), a 1826. stupio u sjemenište. U četvrtom gimnazije počeo pisati stihove, a bavio se i slikarstvom; godine 1933. postao je svećenik, bavio se raznim dužnostima, surađivao u *Danici*. Zbog svojeg rada 1842. premješten u Pokupsko, gdje je radio 20 godina, da bi pred kraj života bio premješten u Zagreb i ubrzo umro.

Štoos je napisao više *prigodnica* (Jelačiću, biskupu Hauliku, Kuševiću i dr.) i *pohvalnica*, u kojima budi narodnu svijest, potiče na otpor protiv mađarskih zahtjeva, a za narodnu slogu i oslobođenje hrvatskoga naroda. Najpoznatije su mu pjesme *Kip domovine* (u kojoj govori o žalosnom stanju Hrvatske 1831.) i *Poziv u ilirsko kolo* (u kojoj poziva u bratsko kolo sve one koji su obuhvaćeni slavenskim i ilirskim imenom.)

Kip domovine vu početku leta 1831.

*Anda vu morje vre vekivečno
Jedno nam leto kapnulo srečno!
Najmre kad vre nit cveta v dolici,
Nit već zelenog lista v gorici,
Nit bi gde videt z grozdekom trsa,
Nit poljodelcu odprta prsa;
Nego vsu goru sedu postati,
A v polju drobnih ptičic nestati,
Videti k tomu kak marhu hrani,
Kad muž prot zimi s bundum se brani,
I čuti vuka kak strašno tuli,
Kak koru gladen hrastovu guli.
Staro, znaj, leto da je gotovo,
Koje nut zniklo, vidimo novo.
Anda vu morje vre vekivečno
Jedno nam leto kapnulo srečno!
Neg je l' nam drugo ovak tam zajde,
Je l' mozt nas predi tamo ne najde;*

*Al nam pak takvu porodi tugu,
V kojoj življenje bu nam predugo?
Nut to z viđenja, vu ovoj noči
Koje sem imal, bojat se moči,
Koje kad v pesmi kanim van dati,
Srce od plača nemrem zdržati:
Vre bil ostavil mesec planine,
Da nosi svetlost v niske doline,
Vse bilo tiho i noč gluboka,
Jedinog šumet čul bi potoka,
Najenput pako nut od polnoči -
Puhnuše veter - iz cele moči,
Oblake sim-tam rasprestre črne,
Hoče da nebo z zemljum prevrne;
Isti vre Neptun - sam se začudi,
Kad mu prez znanja morje se budi,
Ar već tjam Dunaj z slapmi v zrak điple,
Hoče da Savu z muljem zasiple;*

Som vre z mustači gizdavo miže,
Lampe prot savskem ribicam zdiže;
Vre nut i pozoj v zraku putuje,
Vse zlo prot samoj Savi šetuje;
Mesec potemne, svetlost nestane,
Zemlja i drevo tužno postane!
Nut pako drage kip Domovine,
Da svoje speče - probudi sine,
Zmed gor po ravnoj javčuč dolici
Vidi se k savskoj letet vodici.
Al kakva j' bila pretužna mati?
Je l' duh, al vila, ni ju poznati.
Ona ka negda je na stolicu
Kraljevsku sest, mela pravicu,
Nit več na glavi korunu zlatu,
Nit ima zlatni lanček na vratu,
Nit joj po prsah đund se preleva,
Nit špica telo njejno odeva.
Ni več na prsteh dragog kamenja,
Da je kraljica, nima znamenja;
Nego (kaj bolje naj srce rani
Onog koj mater svoju ne brani!)
Z slamicum kitu nosi povitu,
A glavu z črnum pečum pokritu,
Ter tak žalostna sim-tam se trudi,
Hoče da sinke svoje prebudi;
Ali kad vidi nje tvrdno spati,
I za zlo vreme ništa ne znati,
Sebe pak samu v tulikoj tmici
Kad se premisli kakti v temnici, -
Kaj bu sad delat? v srcu se pita
Ter na kolena tužna se hita,
Ar nit človeka kakvog znamenja,
Nit je gde živog čuti stvorenja,
Nit je gde spazit hutice moči
V kojoj bi ognjec žaril se v noči. -
I, kaj još bolje čudi se, v zraku
Sove - v tak črnem nigdi ni mraku. -
Vidi se onda kak da bi bila

Zopet tak k sebi pregovorila:
"Kak mi se j' anda morat predati,
I v Domovini mrtvoj postati!
Idem još mrtveh grobe otpreti,
Kaj ak' ne hasni, hoću vumreti." -

Ovak se plače, i briše lice,
Ter počme v goru iti z dolice,
Tamo gde negda horvatski kralji
Svoje palače jesu imali,
Tamo gde z mehnom sada pečine
Pokrite vidiš stare zidine,
Tamo je pošla tužna bogica,
Horvatske zemlje stara kraljica.
Ali kam ideš, predraga mati?
Z nikem se nečeš tamo zestati.
Puste zidine v strašnoj pečini
Objimlje bršljan sam na visini.
Kad pak vre dojde, počme javkati,
I takve reči od sebe dati:
„Domorodci, gde ste, dragi sini,
Koji ste negda v ovoj zidini
Pustili za me, vašu kraljicu,
Čez prsa vaša letet strelicu;
Il prah, ili pepel mesto pokriva,
Il zid, gde telo vaše prebiva,
Meč me žalosti, ah me želenje
Pepelom vašem naj da življenje!
Naj da življenje onomu Kipu,
Koj negda z smrtjum branil je diku
Horvatske zemlje, živuč do groba
Za glas i ime naroda svoga!
Ar potlam žitka kak vam nestalo,
I vaše pepel telo postalo,
Z kraljevstvom skupa glas moj
prehaja,
Nit gdo vu srcu zato se kaja.
Narode druge svetlost opstira,
A mene črna senca potpira;

*Drugem vre sunce sveti po noći,
Mu tmicu v danu tipat je moći;
Narod se drugi sebi raduje,
A z menum sinko moj se sramuje:
Vre i svoj jezik zabit Horvati
Hote, ter drugi narod postati;
Vnogi vre narod sam svoj zameče,
Sram ga j' ak stranjski "Horvat" mu
reče,
Sam proti sebi je l' ne šetuje,
I ovak slepec sam sebe truje.
Neg' kaj raztepljem reči po svetu,
Kad je već isto znano detetu;
Da se ne pozna već Horvatica,
Misleč rođena da je Nemica;
Nut vse vu stranjskeh senjah vre gine,
A za svu mater niš se ne brine.
Takvo je anda sad moje lice,
Takov je stališ tužne kraljice,
Takva mi dika, takvo poštenje,
Tak se dokanča moje življenje!
Ah! Zakaj nis' još negda vumrla,
Ter lak v početku grob si otprla,
Ne bi sad v špotu takvem živela,
Da se nis' tužna nigdar začela!"*

*Komaj to zreče v onoj puščini,
Nut čuje pucnat kamen v pečini,
Osupne malo vu tmičnoj noći,
Ar kaj to bude, ne vide oči:
Za tog pak oblak v zraku razpukne,
I mesec beli van se nalukne;
Onda podigne oči v visinu,
I gleda srčno v jednu zidinu,*

*Kaj sad to bude? Z rukum se potpre!
I nut v pečini jen grob se otpre!
Odstupi - pazi - srce ji tuče,
Spazi da belog nekaj van luče,
Vmir srce, vmir joj još vekše biva,
S kem bolje duh ov van se poriva.
Nut pak sin dragi stane pred oči,
Ona ga pozna i suze toči,
Koje on angel taki izbriše,
Kada k njoj milo pregovoriše:
"Čul sem, predraga mati kraljica,
Kakva je tebe opstrla tmica, -
Čul sem tvog glasa vu ovoj noći,
Nemoj zdvojiti, hoću pomoći:
Hodi, predraga, tvoje krivice
Nosi do banske v Zagreb stolice;
Gde kad buš vidla da sablje pašu,
I velikaši v spravišče jašu,
Pazi! tam dojde jen z moje krvi,
Koj za tve dobro vsigdi bu prvi;
On domorodec Kušević zvani,
K njemu se vteci, on te naj brani!"*
*Nut, kak to zreče, tiho prehađa,
I kakti sunce k grobu zahađa!
Onda pak mati njega objeti
Hoče ter željno v naručaj deti,
I vre se nagne da ga ogrne,
Nut praznu tmicu k sebi pogrne,
Ar mesec v hipu v oblak se skrrije,
I njega v grobu kamen pokrije.
Onda plačuča k grobu si stane
Čekajuč doklam zorja postane.*

Poziv u kolo ilirsko

*U ilirsko kolo milo
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvoždem bili,
Nek su duhom sad unuci!*

*Slavna braćo, oj Hrvati,
Ki za vašu krv i pleme
Krvlju vašom znaste stati,
Rodu vjerni svako vrijeme!*

*I Slavonci, slave sini,
Ki ste uvijek krepki, možni,
Na čest jednoj domovini
Sa Hrvati bili složni.*

*Dalmatini, braćo stara,
Gnijezdo milih naših vila,
Prva iskro našeg žara -
Slavna krvi naših žila!!*

*Bistri naši Dubrovčani,
Istrijanci, oj junaci!
I Korušci poštovani,
Naše zvijezde sjajni traci!*

*I vi Kranjci, tak nazvani
Od ilirske negda krajne,
Ki ste starom Rimu znani
Rad desnice vaše sjajne!*

*Oj Štajerci, kih djedovi
Bjahu naše kod vojnice
Ponosni ko labudovi,
Brzi kano lastavice!*

*U ilirsko kolo milo
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvoždem bili
Nek su duhom sad unuci!*

*Među Murom, na Dunavu
Što stanuje, k nam nek stupa,*

*Sve to jednu ima slavu
Sa ilirskom braćom skupa!*

*Bačvani po bijelom mlijeku,
Ko vam majka sisat dala,
Da ste dika našem vijeku,
Bila vam za ljubav hvala!*

*Oj Banatu, komu ovo
Ime Ban od boja rodi,
Upri um tvoj u to slovo, -
Pa te k nam nek sloga vodi!*

*Srbliji! amo ruke vaše,
Nek se mržnja sva ukine,
Opće jer je blago naše
Jezik jedne djedovine!*

*A junačka kad vam sreća
Dade ustav nov dobiti,
Znajte da je slava veća
S više braće braćom biti!*

*Više oči vidi više,
Više misli više smatra,
Više rukâ već napiše,
S više iskar biva vatra.*

*Samo sloge duh jedini
Bude naša opća dika,
Anđeo mira među sini
Jedne majke i jezika!*

*Od bosanske sini družbe,
Kih uzdasi sve nas trape,
I od kojih gorke tužbe,
Za pomoći k nebu vape!*

*Hercegovci, sokolovi,
I vi, braćo Crnogorci,
Nedobitni vitezovi,
Za slobodu hrabri borci!*

*Još Bugari od starine
Na oružju momčad slavna,*

*Koje stare otadžbine
Dobro zove jur od davna:*

*U ilirsko kolo mili
Vratite se srodni puci,
Što su stari gvoždem bili,
Nek su duhom sad unuci!
Tako kolo, koje tminom
Dosad bjaše razadrto,
Bit će opet Slave sinom
Slavstva kolo sad četvrto.*

*Prvo kolo Ruska ima,
Drugo Poljska, Češka treće,
A četvrto nek uzima
Duh ilirski uvijek veće.
Na tih kolih nek se stara
Naša majka naprijed vozi,
Da nam k sreći put otvara!
U to ime bog pomози!!!*

*U Zagrebu na dan obraćenja sv.
Pavla 1840.*

Ivan DERKOS (Vukmanić/Karlovac, 1808. – 1834.), u Zagrebu svršio gimnaziju, filozofiju i pravo. Godine 1832. napisao knjižicu *Genius patriae super dormientibus filiis suis*, tiskana u 25 primjeraka, a smatra se najznačajnijom knjigom narodnoga preporoda. U njoj ističe da Hrvati trebaju postati jedno, da njeguju svoj jezik kao i drugi narodi.

Tomo BLAŽEK (Peteranc kod Koprivnice, 1807. – Varaždin, 1846.); gimnaziju polazio u Varaždinu, zagrebačku bogosloviju napustio zbog bolesti, da bi 1832. završio pravo, položio odvjjetnički ispit i vršio odvjjetničku službu. Književni rad započeo latinskim i njemačkim pjesama, a pod utjecajem ilirskih ideja nastavio pisati hrvatskim jezikom i surađivati u *Danici* (1835.). *Političke pjesme* objavio mu je Antun Nemčić 1848., kad je ukinuta cenzura. Najviše pjesama potaknuto je pod ilirskim preporodom: *Riječ domordoca*; *Sloga u Boga*; *Vjera u Boga* i dr. U njima izražava upornost i beskompromisan rad za narod. Osim tih pjesama, pisao je i ljubavne, pa i lascivne pjesme.

Matija ŠPORER (Karlovac, 1795.- Rijeka, 1884.), školu polazio kod franjevaca u Karlovcu i Kiseku (Mađarska), gimnaziju u Zagrebu i Senju, filozofiju i medicinu završio u Beču. Kao liječnik službovao u Karlovcu, bakru, Rijeci i Splitu; kao medicinski stručnjak napisao je mnogo rasprava; za književnost pokazivao stalni interes; njegov Oglas za izdavanje *Oglasnika ilirskog* nije naišao na odjek kod svećenstva (M. Vrhovac uskratio potporu svećenicima); jezik mu je mješavina narječja, a nije htio prihvatiti štokavštinu i pravopis poput iliraca, kojima se nije htio priključiti. Pisao je i drame (koje nisu prikazivane zbog njegovih pogleda).

Josip KUNDEK (Ivanić-Grad, 1809.- Indianapolis, USA, 1857.), u Zagrebu završio gimnaziju i bogosloviju; 1833. postao svećenik, a 1838. otišao za

misionara u Ameriku. Napisao nešto prigodnica pojedinim ljudima, a najvažnija mu je pjesma *Reč jezika narodnoga*, u kojoj govori o tome kako narod jadikuje na žalosnom narodnom sudbinom.

Ignjat Alojzije BRLIĆ (Brod, 1795.- Brod, 1855.); franjevačku gimnaziju završio u Požegi, bavio se trgovinom i književnošću, a danasve skupljanjem narodnog blaga. Bavio se gramatičkim pitanjima, izdaje *Ilirski kalendar* (od 1836. do 1855.), i oduševljeni je pristaša preporoda, idejno blizak Lj. Gaju. Kako bi ikavski govor učinio književnim, približio se Š. Starčeviću i *Zori dalmatinskoj*, dopisivao se s mnogim preporoditeljima...

Antun MAŽURANIĆ (Novi Vinodolski, 1805.- Zagreb, 1888.), gimnaziju svršio u Rijeci, filozofiju i pravo u Zagrebu, bio nastavnik i stalni profesor na zagrebačkog gimnaziji. S Gajem uređivao *Danicu*, putovao po Dalmaciji 1841. i skupljao stare knjige i rukopise. S bratom Ivanom priredio za tisak Gundulićeva *Osmana* (1844.), djela Hanibala Lucića, Vetranovića, Đorđića. Bio je književni povjesničar i filolog, pisac knjižice *Temelji ilirskoga i latinskoga za početnike*.

Stjepan MARJANOVIĆ (Brod, 1802.- Brod, 1860.), gimnaziju završio u Osijeku, bogosloviju u Đakovu, službovao po raznim mjestima. Osim književnim, bavio se i slikarstvom i glazbom, surađivao u *Narodnim novinama* i u *Danici*. Pisao pjesme (rodoljubne – u kojima se bori za osvještenje Slavonije i protiv mađarskoga imperijalizma: *Opomena vjernoga domordca na sanenu domovinu svoju*, *Ilir kod tuđina*, i vjerske), drame (prijevodi ili djelomične preradbe), prozu i putopise, gdje ima i izvornih pjesničkih slika.

Ilir kod tuđina

Ille terrarum mihi praeter omnes Angulus ridet.

Horatius

*Još jedanput imam volju
Prije neg me nestane,
Pohoditi ond' u polju
Stope moje malane:
Gdje ko djetić
Vijence pletoh,
Mnogi cvjetić
Na se metoh,
I radosno leptiriće
Gonih u pramaljeće!*

*Misal samo domovine
Moje jačje draži me,
Neg ovd' baja od miline,
Koja svuda prati me;
Neg dvorovi
Nakićeni,
Svi gradovi
Uzvišeni,
I neg šume vitih jela,
Svrh junakâ pepela!*

*Potok onaj po livadah,
Gđjeno sam brô ljubice,
Milije žubori sada
Pokraj vitke šumice:
Bábo koju
Moj usadi,
I po znoju
Svom obradi,
Neg ikoje prodičeno
Dosad vrelo studeno!*

*Brežuljci tam - gdje radosni
Skup dječice vija se
Okol lipa cvjetonosnih,
Negda kada sigra se:
Vesele me,
Jer miriše,
I bude me
Mnogo više,
Neg ikoje crljen gore,
Kad dan pada za more!*

*Zato jošte imam volju,
Prije neg me nestane,
Pozdraviti ond' u polju,
Stope moje malane:
Gdje ko djetić
Vijence pletoh,
Mnogi cvjetić
Na se metoh,
I radosno leptiriće
Gonih u pramaljeće!
Tad slobodno može baklju
Žitka mog smrt gasiti,
I prebritku svoju maklju
Za mnom veće pružiti:
Nit se starim
Žrtvovati,
Niti marim
Putovati
U nebeske jasne dvore,
I veselje u more!
Vitije, I, 1839.*

Ana VIDOVIĆ (Šibenik, 1800.- Zadar, 1879.), kod kuće naučila talijanski; udala se za Marka Antuna Vidovića, sakupljača narodnih pjesama. Prva je pjesnikinja ilirska iz Dalmacije; surađivala u *Zori dalmatinskoj*, *Kolu* i *Narodnom koledaru*. Pisala i hrvatski i talijanski. Pjesmom *Anka i Stanko ili Dubrava Mojanka blizu Splita* (1841.) među ilircima izazvala oduševljenje.

Stjepan IVIČEVIĆ (Drvenik kraj Makarske, 1801.- Makarska, 1871.), početkom narodnog preporoda surađivao u *Zori dalmatinskoj*, *Danici ilirskoj*: politički bio zaokupljen idejom ujedinjenja hrvatskih zemalja, oslobođenjem BiH, a radio je na *pangrafiji* - jedinstvenom pismu za sve jezike.

Mato TOPALOVIĆ (Zdenci kod Sl. Broda, 1812.- Gradište kod Županje, 1862.), gimnaziju završio u Vinkovcima, bogosloviju u Đakovu. Suradivao u *Danici* od 1835. Bio je oduševljeni ilirac; u 5. broju *Danice* traži uvođenje jedinstvenog pravopisa, hvali narod, ilirstvo, povezivanje s ostalim južnoslavenskim narodima. Značajnije su mu pjesme *Pjesnik i vila Slavonkinja* te zbirka *Odziv radoljubnog srca*.

Ljudevit VUKOTINOVIĆ (pravo prezime Farkaš, mađ. vuk), Zagreb, 1813.- Zagreb, 1893.), učio u Zagrebu, Velikoj Kaniži, Subotištu (filozofiju); kao pravnik dodijeljen u Požunu grofu Draškoviću, te se odmah isticao zanosom za prava naroda. U Beču upoznao Demetra, Kurelca i Gaja; nakon odvjjetničkog ispita i imenovanja za županijskog bilježnika u Križevcima postao prvakom ilirskog pokreta te prvi počeo u županijskoj skupštini govoriti hrvatski. God. 1847. izabran za narodnog zastupnika u saboru; 1848. povjerenik je bana Jelačića, a od 1855. urednik *Gospodarskog lista*. Uređivao je književni almanah *Leptir*, bio prvi član Jugoslavenske akademije, a pisao je književna djela: *Glogovkinja horvatska* (*Još Horvatska nij propala; Nek se hrusti šaka mala*); *Pjesme i pripovijetke* (tri knjige); *Ruže i trnje* (pjesme posvećene Janku Draškoviću) i sl., zatim političke, prirodoslovne i gospodarske radove ... Najpoznatije su mu pjesme: *Pjesma Horvatov* i *Domorotkam*, a programatski tekst *Ilirizam i kroatizam*.

Dragutin RAKOVAC (Bišкупovec kod Varaždina, 1813. – Zagreb, 1854.), završio školu u Varaždinu, gimnaziju u Zagrebu, filozofiju u Zagrebu. Pridružio se ilircima, uređivao Gajeve *Novine* (1831.-1841.), prevodio te tiskao zbirku *Pjesmarica* (1842., zajedno s Lj. F. Vukotinovićem). Sa S. Vrazom osnovao časopis *Kolo* (1842.), bio tajnik *Gospodarskog društva*, uređivao *Koledar za puk*. Umro veoma mlad. Godine 1831. napisao igrokaz *Veronika Desinička*, a godinu kasnije i *Duh* (alegorijski se prikazuju žalosne hrvatske prilike). Osim *Malog katekizma za velike ljude*, programatskog teksta, napisao i pjesme: *Sila ljubavi*; *Sloga-Snaga*; *Ljubav domovine*; *Ilirstvo* i dr.

(izbor)

Razrješenje

*Zažeže mi srce plam ljuvezni dvoje,
Domovine i mile, s jednakom krjeposti;
Al boječ se inata dvostruke dužnosti,
Zborih: Ku da u vječne zaljuljam povoje?*

*Ljut boj bijaše, nu odbit ne bijah jak nikoje,
Ta za obôe trpih, proliah suzah dosti,
I sviuh svijeta ovog se odrekoh radosti. -
Stah i nebu izručih sve spasenje moje.*

*Tada u moju sobu mila uljeze, i žena,
Krotka inače, rajskim žarom opojena,
Zapovijedi: "Prestan boj taj bojevati!"*

*Prenuh se. A ona: "U grudih tvojih plameni'
Nije tijesan prostor domovini i meni,
Ta i mene odična slavska uzgoji mati."*

Sila ljubavi

*Duboka jak more, vjerna kano jeka,
Čvrsta kao zrno, bistra kano rijeka,
Žarka jakno iskra, tiha kano raka,
Jest pod svakim nebom prava ljubav svaka.*

*Nje ne može mrzli sjever oledenit,
Niti iki vihar iz dna iskorijenit,
Niti iko sunce otopit joj krila,
Jerbo je s nebeskim vijeke srodna bila.*

*Iz nesreće sisa novi život pije,
U verugah ropstva slobodno se vije,
Na lomači zlobe s pepela se diže,
Sve više ustaje, čim je pala niže.*

*Lasno prekoraca potoke, bregove,
S posmijehom prodira goleme jazove,
Uvijek se ponavlja kao hidre glava,
Sa žitkom se bori, smrću poigrava.*

*Ona se u nike sponje ne usteže,
Nje nit mjera, prostor, vrijeme niti veže:
Već kad jurve ovdje isteče joj doba,
Vilovitom silom vlada preko groba.*

Danica, 1837.

Ljubav domovine

*Dok je u tebi veli Velebit,
S Velebita veličanstven vid,
Gdje more ljubeć tajni skut nebesa
Otkriva oku zamjerna čudesa:*

*Dok frula, gajde i pastirski rog,
I gusle, diple, tamburica dok
Dirana duhom nježnoga Slovina
Dusi su tvojih brda i dolinâ:*

*Dok je u tebi divnih vila stan,
I krijesom Đurđev naviješta se dan,
Dok igra kolo, i zrakom se ore
Čarobne pjesni od zore do zore:*

*Ej! šta će meni drugi zavičaj?
Ta već u tebi pravi jeste raj.
Ljubit te hoću, grlit iz sve duše:
Nek bura puše i strijele se ruše!*

Danica ilirska, 1841.

Ilirstvo

*U stranom življu lutke tumarasmo,
U tuđem tuđi, tuđi u svom domu,
Nevjerni djedom, slavi, biću svomu,
Tuđinstvu blago, dušu, sve prodasmo.*

*Tad glas zaori, glas podoban gromu,
Na glas ilirstva slijepi progledasmo,
Rasuta braća desnice si dasmo,
Paleći krijese duhu slavjanskomu.*

*Još krijesi gore - žrtva Abelova! -
S njimi se vjera penje put nebesa:
Da nam se doba rodit bude nova.*

*Slaba je sila tvog, Kaine, bijesa,
Kad narav prijeti, kad božanstvo brani,
A žrtvu deset miliona hrani.*

Danica ilirska, 1843.

Duh slavjanski

*Polag podobne slovačke pjesme
O Iliri, jošte živi
Riječ naših djedova,
Dok za narod srce bije
Njihovih sinova!*

*Živi, živi duh slavjanski,
Živjet će vjekovma,
Zalud ponor prijeti pakla,
Zalud vatra groma.*

*Jezika dar dade nam Bog
Silni, gromoviti,
Niko dakle ne smije nam to
Blago ugrabiti.*

*Makar na nas navalile
Svega svijeta čete,
Bog je s nami, ko prot nami,
S njime 'ajd pod pete!*

*Neka ista nad nami se
Grozna bura uznese,
Stijena puca, dub se lama,
Zemlja nek ustrese:*

*Mi stojimo postojano
Kano klisurine,
Bio proklet izdajica
Svaki domovine!*

Juraj TORDAINAC autor je pjesama *Slavonija sestram, Ljubav domovine, Moja domovina.*

Ivan KUKULJEVIĆ autor *Slavjanske domovine*, putopisnih slika *Put u Senj*, novele *Braća*, prvog govora na hrvatskom jeziku u Hrvatskom saboru i dr.

Još su se istakli: Dragojla Jarnević, Jure Augustinović, Ivan August Kaznačić, Ognjeslav Utješenović Ostrožinski, Ivan Franjo Jukić, Antun Ročić, Ivan Trnski, Ante Zorčić, Grgo Martić, Ivan Filipović, Adolf Veber Tkalčević, Janko Tombor, Vladislav Vežić, Andrija Torkvat Brlić, Stjepan Ilijašević, Ivan Despot i dr.

Preuzevši na sebe velike nacionalne i domoljubne zadaće (o čemu tako zorno svjedoče budnice i davorije), hrvatski pjesnici nisu zaboravili pjevati ni o onim temama koje su u europskom romantizmu bile ključni pjesnički motivi. Ponajprije, riječ je o ljubavnoj tematici, koja se kod hrvatskih romantičarskih pjesnika uglavnom javlja neodvojivo od nacionalnih i ljubavnih zadaća i s njima se isprepleće u brojnim slikama i odnosima. Među pjesnicima koji su se nametnuli snagom svojih romantičarskih pjensičkih zanosa posebno se ističu: Stanko Vraz i Petar Preradović.

Stanko VRAZ (1810.- 1851.), pravim imenom Jakob Frass, rodio se u Cerovcu. Tu je pohađao pučku školu, u Mariboru je učio njemačku gimnaziju, a u Grazu je – gdje se upoznao s Ljedvitom Gajom – počeo studirati pravo. U početku je pjesme pisao na slovenskom jeziku, ali mu ih nisu objavljivali u Prešernovoj *Kranjskoj čbelici* jer nisu bile na standardnome kranjskome narječju. Pristupio je kolu hrvatskih preporoditelja zanesen ilirskom idejom i duhom sveslavenske uzajamnosti. Tako je počeo pisati u *Danici*, potpisujući se kao Ilir iz Štajera, što su mu slovenski pisci, napose Prešern, zamjerali i smatrali ga izdajicom. Napustivši studij, 1839. preselio se u Zagreb, navodeći: *Hrvatska je meni omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga. Ne mogu nigdje mirno misliti nego u Hrvatskoj, nigdje mirno spavati nego u Hrvatskoj, niti ću nigdje mirno umrijeti nego u Hrvatskoj.*¹⁹

U Hrvatskoj je zacijelo bila klima koja je pogodovala Vrazovim pjesničkim nagnućima i naglašenoj želji da djeluje kao slobodan književnik i živi od svoga pisanja. Međutim, ubrzo se razočarao pa je potražio mjesto profesora jezika ilirskoga na Akademiji (koje nije uspio dobiti) te se skrasio kao plaćeni tajnik Matice ilirske (hrvatske).

Za života Vraz je smatran pravim lirskim pjesnikom. Zbog svoje vanjštine, melanholične i zaljubljive naravi posebno je bio omiljen u ženskom krugu hrvatskih preporoditelja. Zbirka *Đulabije*, objavljivana u *Danici* tijekom 1835., a dijelom u knjizi 1840. – u cijelosti tek posmrtno – posvećena je Ljubici Cantily (Juliji Kantilić); zbirka je pisana *krakowiakom* – oblikom poljske šesterake pučke pjesme od dva katrena – popularnim i u drugim slavenskim narodima, a slovila je kao “ljubavni priručnik ilirske omladine” (Frangeš).

Pišući *Đulabije* Vraz pokazuje i svoje pjesničke uzore; to su: “bašta narodne poezije” i stara klasična te nova germanska i romanska poezija. Unatoč tim vidljivim utjecajima, *Đulabije* nisu konstrukcija nego “duboko proživljena i uzorna romantička lirika” u kojoj se “ljubav i smrt spajaju u jedno, a bol pjesnikova sklada se u ljubav prema domovini i cjelokupnom čovječanstvu” (Frangeš).

Vraz je objavio: *Glasi iz dubrave žeravinske* (1841.) i *Gusle i tambura* (1845.), knjige izvorne i prijevodne lirike. Prva je ispunjena baladama i romancama, a u drugoj Vraz u hrvatsku književnost uvodi gazelu (pjesme istočnjačkog podrijetla). Balade (povjestice) i romance pisao je prema motivima iz narodnog pjesništva.

¹⁹ Vinko Brešić, pogovor u: Stanko Vraz, *Izabrane pjesme*, MH, Zagreb, 1999.

U trećem dijelu knjige *Gusle i tambura* nalaze se njegovi prijevodi suvremenih europskih romantičara.

Zakupljen narodnom književnošću, Vraz je u Zagrebu objavio i zbirku slovenskih narodnih pjesama (*Narodne pjesni ilirske*). U zrelim godinama pisao je satiričke pjesme i epigrame u kojima je ismijavao pjesničku ispraznost preporodnih pjesnika (*Nadriknjištvo*), a 1848. obračunava se i s mađaronima (*Hrvat pod otvorenim nebom*).

Vraz je pratio suvremena književna zbivanja; bio je kritičan prema dubrovačkoj književnosti, a nastojao je odvojiti književnost od politike. Pred pisca je postavljao estetske zahtjeve, a izgradio je i čvrsta stajališta o ulozi književnosti, pa se zbog toga i razišao s Gajem i osnovao časopis *Kolo* (1842.) s podnaslovom članci za literaturu, umjetnost i narodni život. *Kolo* je izlazilo do 1853., a Vraz mu je bio i su/pokretač i suurednik i su-izdavač, a u časopisu su tiskani prilozi o slavenskim književnostima, o glazbi, kazalištu i sl. U *Kolu* je Vraz pratio i ocjenjivao suvremenu književnu produkciju (pod pseudonimom Jakob Rešetar) posebno se držeći stila, metrike i jezika.

(Izbor iz pjesništva)

Razlog

*Kroz mladosti zlatna vrata
S guslam b'jaše momak smio,
Srca nadam svim udata,
Brzom nogom koračio:
Tu ga dragi i radosni
Sretnu božić strelonosni:*

*Dobra sreća! toli rano!
Akobogda, momče, kuda?
Zar si mlado ti tjerano
Od udesa prijeka i huda,
Te sljepački hljebac prosiš?
Što u ruci gusle nosiš?*

*Hljepca, dijete, ja ne prosim,
Već grem širom bijela svijeta,
Slavu djedov da uznosim,
Da nakupim vijenac cvijeta
Pojuć ustma koje Vila
U kolijevci poljubila.*

*Od djedova slavu pjeti
Djelo j' prazno, nit je za lik;
Već po svijetu davno leti
Punim glasom gromu nalik:
Tko ima uha, on se uznese,
A za gluhe ne poje se.*

*Drago j' pjevat slavna dila
S duhom vedrim, uznešenim,
Kad ogrli dušu Vila,
U raj u blagu scijenim:
Hvala gradeć gdje s' razgara,
Ko fenić se, znaj, pretvara.*

*Drago j' pjevati (istina je),
Što se mlado, krasno zove,
Gdje s' za hvalu hvala daje;
Al uz gusle javorove?...
Što ih poješ, umrli su...
Baci, brajko, gusle k bisu!*

*Prođi me se, pobratime!
Neću lijeno ja dangubit,
Već sva glasom u to ime
Za junaštvo srca snubit,
Božanstvenu slijedeć želju
K slavnom zlatnom trčat cijelju.*

*Nemoj na me tol žestoko,
Što ću da ti gradim slavu.
Da ti vedrim mutno oko,
Da ti resim vijencem glavu;
Nâj od sebe bacat dobro,
Već me slušaj, mladi pobro!*

*Moma, kosu što raspusti,
Što oči kreće s vatrom milom,
Koje lica, koje ussti
Šjaju zornim rumenilom:
To ti, brajko, nada svima
Od Vila je posestrima.*

*Srce kupat u toplome
Snijegu mladih od njedara;
Ustima piti iz ust mome
Dah od srca što udara:
To je raskoš, to i plata
Od bogova tebi slata.*

*Ništa momak već ne zbori;
Duša misli svakolika;
U razmnivi već se zori
Njemu rajske mome slika.
Mladi božić tim iščeznu,
Pustiv u njegov strijelj ljubeznu.*

*Jednom smotri, milovidna
Rajskog stvora gdje djevica
Uza nj staše laka, stidna,
Kano bijela golubica
Kad na njivu sjedne plaha
Obziruć se puna straha.*

*Otkud došla, nij' vidio;
Da mu j' razbor bio svjesni,
Odmah bi se dosjetio
Da se j' otpro dvor nebesni,
Pa da spasi momka smjela,
Bog mu posla svog anđela.*

*Sad zastijeni, sad razgori,
Sad ushiti, sad usprednu,
Nit od njega što se stvori,
Ne sjeća se kad okrenu
Stidne oči na tu Vilu,
Uzorito lijepu i milu.*

*Samo rijeću progovori,
Nit ju njemu baš namijenu;
Al već ćuti kako gori
Vas u raskoš neizrečenu:
Puklo bi mu srce zdravo,
Da j' riječ pala na nj upravo.*

*Kad se prene i osvisti,
Zalud traži rajsku Vilu,
Nit gusala ne ima istih,
Već eto mu gle na krilu
Od srebrnih tankih žica
Leži zlatna tamburica.*

*On udari; ali glase
Sasvim inim glasom žice,
Mijenja način, al ne da se
Šta će volja nehotice.
Ah ranjen je travnom strijelom
Po srdašću njegovda smjelom.*

*Vidje momu gdje raspusti
Kosu igrat s hladom milo,
S koje lica, s koje ussti
Sjaše zorno rumenilo;
Te spoznade nada svima
Od Vil da je posestrima.*

*Kupao grud je u toplome
Bijelom snijegu od njedara,
Ustima pio iz ust mome
Dah od srca što udara;
Al mah čaša te razblude
Od sreće mu pade hude.*

*S tamburicom sada hodi
Širom bijele domovine,
Toli krasne u prirodi
S cvjetnim vijencem od starine;
Al vidi ko s vijenca sreća
Ščupala joj najveć cvijeća.*

*Vidi kako stupe slavne
Tuđa ruka izgrdila,
Kako djedov grobe davne*

*Iz "Đulabija"
(1836)*

*Dolina, dolina,
w dolinie potoczek -
Nie moge zapomnieć
dziewki czarnych oczek.
Krakowiak*

1.

*Sred zemlje slovinske
bio se grad vidjeva,
U tom bijelom gradu
ponosita djeva.*

*U te djeve jedno
momče zarobljeno
Vapi i nariče
gorko rascviljeno.*

2.

*Ti bi, grade, bio
bez tvoje djevice
Tužan, ko bez Vilâ
zelene gorice.*

*Pod lipami oskvrnila,
Gdje spavaju trnja punom
narešeni zlavskom krunom.*

*Dočim žice najtanjega
Od života jad mu para,
Trepti zvijezda ispred njega
Ko luč divna povrh bara -
Trepti te se udaljiva,
S koje ga nosi želja živa.*

*Stoga ranu noseć vijekom
Od koje ne ima pridignuća,
Hman se sastat traži s lijekom
Vapijuć - čim mu biva ljuća -
Kano prorok s razvaline:
"Smiluj nam se, Gospodine!"*

*Ja bih bio sretan,
slobodan ko ptica,
Da nikad ne vidjeh
Njena krasna lica.*

3.

*U dolu, u dolu
do tri hladna vrela:
Ah, ne mogu zabit
Njena lica bijela...*

*Lice, oči, usta -
tri riječi malene,
Al se od njih rodiše
pjesni nebrojene.*

4.

*Jutrom svaki listak
blista od rosice -
Sjajnije neg alem
na kruni carice.*

*Jutrom svaka grana
glasom ptice zbori;
Jutrom svako srce
bogu se otvori.*

5.

*Jutrom te ja vidjeh:
nebo - tvoje lice,
Munje - crne oči,
strijele - trepavice.
Jutrom u očima
suza mi zablista -
Ko u ranoj ruži
rosa srebročista.*

6.

*Jutrom čuh - bi reći
da krilatac zbori -
Gdje ti do tri riječce
naški progovori.
Srce mi se otpre,
u nj božić uleti,
Pa sad tu caruje
i zimi i ljeti.*

7.

*Ljuven plam što mene
toliko rascvili,
Njoj samo povjerih
i posestri Vili.*

*Nu što dosad tajno
skrivala bi mila,
Sad u svijet raznosi
posestrima Vila.*

8.

*Drobna ptica ševa
u nebo se skriva,
Al ju odavaju
usta ljubezniva.
A ja ime drage
skrivam u pjesmice,
Al pjesmice viču:
"Ljubice! Ljubice!"*

9.

*Pred očim mi trepti
rumen od zorice,
Otkako zaglednuh
Njeno rajsko lice.
A na srcu guje
od ljubezni bdiju,
Otkako me zgodi
strijelj Njenih očiju!*

10.

*Majka kaza: "Sinko!
štuj boga i moli!"
A da Lelja bog je,
naučih u školi.
Ne divi se dakle,
brate srca moga!
Što ja cijenim Lelju
i štujem ko Boga.*

11.

*Slast, milina riječi
što joj usta kiti,
Stas ponosno vitki
i hod plemeniti:
To su učitelji
što me momče mlado
Naučiše pjevati:
"Lado, Leljo, Lado!"*

12.

*Kosa što zahita
srce kano mreža,
Pogled, nehotice
što na plijen preža:
To su oni hari,
hari milotravni,
Što me uhitiše
te sam sluga stavni.*

13.

*Krasota anđeoska,
čar riječi slovinski';
Među dušom, tijelom
sklad divni vilinski:
To je visok izvor
od mojih pjesmica,
Što će dotle teći,
dok s gore bistrica.*

14.

*Krasni Njezin obraz
ruža je o zori,
A srce slobodna
srnica u gori.
Moj je pako obraz
lijer o ranoj rosi,
A srce titranka,
koju djeva nosi.*

15.

*Odisej je drugom
zavoštio uši,
Da mu od Siren se
n'jedno ne zabuši.
I ja ih začepim
od Ljubice mlade,
Al mi glas u srce
kroz oči se krade.*

16.

*Svatko se zanosi
u mlade godine
Od nje očiju vatre
i lica miline.
Ma i njima srce
bilo okovato,
Od njih bi se smeli
i Diogen i Kato.*

17.

*Sad mi jadnom ljubav
hitra krila mori,
Srce za ljepotom
Njezinom se bori.
Pamet Nje kip slijedi
u noći i u dne,
Brojeć, zaklinjući
čase krilotrudne.*

18.

*Ljubavi, ljubavi!
otkud tvoja sila?
Sad me nosiš nebom,
paklom sad nemila.
Sad činiš da čeznem
vas rajskom razbludom,
A sad da u jadâ
tonem moru hladnom.*

19.

*Oj pojavi mi se,
srca Dioskure!
Sjajuć na taj čunac
hitani od bure.
Javi da bude ga
sreća tud ponesla,
Gdje ne kida više
sjever jadra, vesla.*

20.

*Poved' me u srijedi
zemljice i neba,
Gdje borave dusi
gladni rajskog hljeba;
Jer ja nisam čovjek,
što u prahu plazit,
Niti bog što može
sunca nadilazit.*

21.

Sreću traži jedan
brodom po pučini,
Taj za častmi hlepti,
taj se kućom brini.
Moj nij' u častih
nit u tankoj plavi,
Moja sreća samo
uza te boravi.

22.

Tvoje su mi usi
knjiga začarena -
Bi reć od dva listka
ružica rumena.
U njih mi je sreća:
bi l' se otvorile,
Za mene kazale
bar tri riječce mile?

23.

Tvoje su crne oči
dva prozora bijela
Iz kojih gleda do sto
veselih anđela!
U njih mi je sreća:
daj da se otvore,
Da mi se u srce
slije slasti more.

24.

Zamka mi je crne
tvoje kose svila,
Gdjeno mi se ptica
slobod ulovila.
Ulovila te će
tu umrijet bez česti,
Ako nećeš od nje
ljuven vez mi splesti.

25.

Vrt su lica tvoja
U kom ruža cvati,
Stid stoji ko stražar
pri ljepote vratih!
O dostoj da i smijeh
ne bude daleče,
Neka opet momku
sunca zrak isteče.

26.

Čelo, njedra dva su
stana plemenita,
Dva oltara gdje se
proročanstvo pita.
Slušaj, djevo, samo,
šta ti srce pravi:
U njem bog stanuje,
ne u pâkoj glavi.

27.

Iz tvojih očiju
munja se obara,
Plašeć meni pokoj
iz srca, njedara.
Ej sklopi ih, djevo,
sklopi i dopusti
Da s' opet primiri
medom tvojih ustî!

28.

Pojdi amo, dušo,
carice od momâ!
Pojdi amo, pojdi,
srnice pitoma!
Ne bi li kušala
piće s moje ruke;
Ne bi l' odmilosti
primila jabuke.

29.

*Vijek za tobom nosim
darka dva nevina:
Jabuku crvenu,
kitu ružmarina.
A ti vijek odmičeš
od mene ko ptica -
Od lukava lovca
i njegovih strelica!*

30.

*Ne trči, ne trči
vijek s plahošću bježnom,
Udrit ćeš o kamen
nogom lakom, nježnom.
Ne trči, ne trči:
trn leži na stazi!
Ne trči, ne trči:
stazom zmija plazi:*

31.

*Vaj! Ona ne sluša:
koraci ju hitri
Nose ispred mene
ko ružicu vitri.
Ona bježi, a ja
slijedim sveđ Nje lice -
Ko za jutro sunce
luč sjajne Danice.*

32.

*Bih li joj prosuo
zlačane jabuke,
Da trčeć za njimi
prigne bijele ruke?
No otkud mi zlato?
u mene ga nima:
Srce mi tek za njom
bije u grudima.*

33.

*Čim me iz dubljine
prsi tuga zove,
U njih se stvoriše
Đulabije ove.
Pa ih sad prosipam
pred Nju bez pokoja;
Ne bi l' se prignula
Atalanta moja.*

Ispovijest

(Pisao sluteći smrt)

*Kad tjelesni duša skine tovor,
Kad lopata zvekne nada mnom -
Neće mene slaviti ljudski govor;
Jer na glavu ne metnu mi lovor
Ni besjeda, ni topovâ grom.*

*Dari, svijete, tvoji su sljeparije:
Otrov med je, pelin cvijet je tvoj,
Trnje vijenac što ga slava vije,
Trnje vijenac što ga slava vije,
Žar mu znanja vir: tko iz njega pije
Dok krv igra, ne zna što j' pokoj.*

*Al prestavljen duh će znati za blagi
Odmor: prestat će mu smetat mir
Tašti sancij - srcu toli dragi -,
Travnje želje i varavi vrage,
Praznih nada neprestan prepir.*

*Da! prestat će što sad duša trpi,
Spast s nje muke i brigâ teret;
Križ će kititi vijenac - ne što crpi
Iz krvi se il žanje na hrpi
Od trupova - neg ljubavi cvijet.*

*Ti jedino dobro! o ljubavi!
Ti si dušâ plemenitih kruh,
Ključ i zvijezda k raju, k pravoj slavi;
Rado mladost ja u tebi stravih!
Da još onkraj prati me tvoj duh.*

*Blago nama, gdje pod sunčan zapad
Natkrivo nas svojim granam bor,
Slušo slatki način prisege šapat,
Usne samo pod cjelovma sklapat -
Dviju dušâ vječni ugovor.*

*O blaženstva! Al već zbogom, ljubavi!
Znaj, i onkraj žive ljubvi san:
Za mnom plakat - tašta je danguba;*

*Dok nas sudnja ne sastavi truba,
Duh moj k tebi slazit će svak dan.*

*A ti, brate, što u prikleće
Od Mudrice uvede mi um,
Nek te Slava vijek u vijence spleće
Razigrava grčkih maslin cvijeće,
I tih palmâ hindostanskih šum!*

*I vi, braćo, drugovi na stazi
Rodnog praga ... zbogom, zbogom svi!
Bili za rod svijetli vam obrazi!
Bran 'te, diž 'te što nepravda gazi...
Vijenac za vas na križu visi.*

*Zbogom!... Skoro duh će skinut tovor;
Spavat trup spod humka nagrobnog,
Niti marim, bio li nad njim lovor;
Bio l' po svijetu za mnom dug razgovor; -
Ja sam ljubio: - eto vijenca mog!*

O ponoći

*Pô noći je! misli spat ne mogu;
Slavulj plače na oknu sred uze,
U srcu mi budi žalost mnogu,
A na oči mami gorke suze.*

*Sad na pamet dolaze mi slatke
Uspomene - ko sunašce sreće;
Ljubav silna i nje ure kratke,
Kîm nijedna već ravna bit neće.*

*Gdje sam ja? a gdje li je Ona -
Taj obraz vijek dosta neproslavljen?
Nij ' mi jadnu lista ni poklona,
Što tol ' davno od nje sam rastavljen.*

*Mjesec ko čun kroz oblake bježi,
Rasvjetljujuć noć tihu bez vitra:
Eno kuća, vrt i hladnik leži,
Nad njim zvijezda najsajjnija titra.*

*U hladniku - šta kroz grane sijeva?
U bjelini tu se nešto giblje:*

*Žena lijepa kano gorska djeva,
A na krilu mušku glavu ziblje.*

*To j' ljubavnik, a ona ljubovca;
Ona njemu, on njoj lice ljubi;
Oni šapću, al glas svakog slovca
Već na ustam blažen se izgubi.*

*Još se grle, cjeluju cjelovi,
Šapću muče, tad naglo ustanu:
„Zbogom!“ kažuć ljubeznimi slovi,
I iščeknu svako na svoju stranu.*

*Tim sve umukne; mjesec za oblak mine;
Skrije se zvijezda; studen hlad zapiri;
Isti slavulj na oknu utihne,
Samo srce moje se ne umiri.*

Lijepa Anka

*Ala je lijepa naša Anka!
Istina li je? Ili san?
Tresu se bor i jela tanka,
Zaviđajuć joj struk tanan.
U lugu slatki zbor slavuljâ
Šuti uz njezin slađi glas;
Nad njome trepti roj metuljâ
Mnijuć da j' cvijetak njen obraz.
Dive se u vrtu krasne ruže,
Gledeć taj licâ, ustâ raj;
Vjetrići zračna krila pruže,
Da ju odvedu u svoj gaj.
Niz stijenu prska, u dol skače
Brže i brže vodopad:
Gdje, igrajuć se prst namače,
Da ga poljubi, nosi hlad.
Tako sve čezne da ju prati
I grli, ljubeć njezin slijed;
Samo ja moram ovdje stati,
Gdje me začara njen pogled.*

Gazele

1.

Te moje pjesmice okvir su zrcala,

U koje je zraka Tvoje ljepote pala -

Zulimko zlatna!

Te moje pjesmice srebreni su zvonci,

Kojim je zlatan jezik Tvoja ljubav dala -

Zulimko zlatna!

Te moje pjesmice kitne su ružice,

Koje je Tvoja stidnost rumenju nadahla -

Zulimko zlatna!

Te moje pjesmice smokve su i tunje,

Kojim Tvoja duša miris je podala -

Zulimko zlatna!

Te su moje pjesmice nestašni lepiri,

Kojim Tvoja milost stvori krila mala -

Zulimko zlatna!

Stankova pjesmica glas je od sto ustâ,

A bez Tvoje bi slike bez traga propala -

Zulimko zlatna!

2.

Bog slovo napisa - da Te miluje,

A srce ne znaše - da Te miluje.

A bog ga zapisa - nebu u zvijezde,

A srce ne znaše - da Te miluje.

Tu tajnu si zvijezde - prišaptavahu,

A srce ne znaše - da Te miluje.

Taj šapat rasprše - Vjetrići svijetom,

A srce ne znaše - da Te miluje.

Taj šapat rasprše - vjetrići svijetom,

A srce ne znaše - da Te miluje.

Razumi ga i slavulj - sjedeći u hladu

A srce ne znaše - da Te miluje.

Pa taj glas uplete - u slatke pjesmice,

I raskliče širom - da Te miluje.

Tad mi živo srce - prene se iza sna

I drščuć uzdahne - da Te miluje.

3.

*Sreća pada nami s neba - o Zulimko!
Slav' mo boga za dar ždrijebâ - o Zulimko!
Jedan pjeva, drugi plače, i sve što iz iste
Božje čaše svaki treba - o Zulimko!
Taj čast ište, onaj blago, bog da, a svak vapi:
„Sirotinja na me vreba“ - o Zulimko!
Drugi tonuo vas u zlato, al opet uzdiše:
„Ah, umrijet ću od potrebâ!“ - o Zulimko!
Jednak pada z božje ruke, samo dobro umi
Mijesit tijesto rajskog hljeba, - o Zulimko!
Zato smjernom primaj dušom svaki dar nebeski,
Vijek ne kažuć: „Još mi treba!“ - o Zulimko!*

4.

*Vječni otrov, vječna hrana - bez milosti
Ljubavi je strijelj i hrana - bez milosti.
Strašna j' pustoš, gdje iz čaše - višnjeg tvorca
Kap ne pada „bunar“ zvana - bez milosti.
Strašno j' more, gdje ne metnu - misao luke
Za mornara burom gnana - bez milosti.
Strašan grad je, gdje ne čeka - “dobro došo!”
Hodočasta svud tjerana - bez milosti.
Znam gdje j' bunar, gdje luka i “dobro došo”
Srca moga, milovana - bez milosti!
Al ne smiješ tud, moj Stanko, - zašto vjetar
Od protivnih bije stranâ - bez milosti.*

5.

*Ždral putuje k toplom jugu - u jeseni,
A meni je put sjevera - u jeseni.
Pastijer čuva po planini krotka stada,
Pa se pojuć vraća kući - u jeseni.
Vrtlar kupi plod svog znoja, zlatne breskve
I jabukâ rumen-voće - u jeseni.
Što se ljeti trudio mnogo oko njega,
Vinogradnik bere grožđe - u jeseni.
Tako svatko kupi, bere i uživa
U veselju plod svojih muka - u jeseni.*

*A što, Stanko, plod je brigâ, mukâ tvojih?
Gorko voće - bol i suze - u jeseni.*

6.

*Ko bio labud po pučini - mjesec pliva po vedrini:
Tko li s tobom u daljini - mene, dušo moja, sjedini?
Jastreb hrupi na golube, da se strahom svi rasprše;
Nu podvečer ljubav čini da se s dragom drag sjedini.
Hud uzbuni more vihar, pa od broda brod rastavi;
Nebo pošlje vjetar ini - pa u luci sve sjedini.
Mura, Drava, bistre rijeke - kolijevkom su razlučene;
Al hrvatskoj u ravnini - grleći ih brijeg sjedini.
U gori su alem, rubin - dva kamena razdružena;
Nu na kruni caričini - oba zlatar vješt sjedini.
Ti si, Stanko, od Zulimke dalko - dalko rastavljeni;
Nu utješ' se i ne gini - i vas jednom bog sjedini.*

7.

*Strašna j' pustoš i nezdrava - gdje ne ima stana,
Tu ne niče cvijet ni trava - gdje ne ima stana,
Tu vijek bića od sunčanoga - dršće povjetarce,
Razliježe se rika lava - gdje ne ima pristana.
Mirno leži štit od pijeska - gujam iskićeni.
Od Meduze kanda j' glava - gdje ne ima pristana.
Za brežuljci pjesnatimi - smrt čeka putnikâ
Karavane nekrvava - gdje ne ima pristana.
Eno deva - ko galija bojna toponosna
S vodičem se približava - gdje ne ima pristana.
Smrca pošlje iz potaje - buru zatočnicu.
Što spe pijesak ko s rukava - gdje ne ima pristana.
Nadrvani burom padnu - noj, deva, povodič
U skut njenih od ponjava - gdje ne ima pristana.
Strašno j' gledat na to groblje - vječno beskonačno,
Tu zla smrca vijek ne spava - gdje ne ima pristana.
Zla pustoši! o koliko - ne naličiš srcu,
Što od jada uzdisava - gdje ne ima pristana.*

Petar PRERADOVIĆ (1818.–1872.), pjesnik i general, najistaknutiji i najpopularniji hrvatski romantički pjesnik. Nakon osnovne škole u Grubišnom polju i Đurđevcu te jednogodišnjeg boravka u bjelovarskom vojnom zavodu, primljen je u Vojnu akademiju u Bečkom Novom Mjestu, gdje je ostao osam godina i skoro zaboravio hrvatski jezik. Nakon vojne naobrazbe službovao je u Milanu, Zadru, Pešti, Zagrebu, Veroni, Temišvaru, Beču i Aradu, došavši u vojnoj hijerarhiji – sudjelujući u mnogim bitkama - do čina generala. U Italiji je upoznao Ivana Kukuljevića Sakcinskoga, koji ga je potaknuo da više ne piše na njemačkome nego na hrvatskome jeziku. Nakon što je napisao *Poslanicu Špiri Dimitroviću* – svoju prvu pjesmu na našem jeziku, u zadarskoj *Zori dalmatinskoj* objavio je pjesmu *Zora puca*

Zora puca

(Uoči Mladog ljeta godine 1844. za prvi list Zore Dalmatinske.)

Polnoć prođe - što me budi

U to doba iz sna moga?

Žice same zaigraše

Na guslama djeda moga,

Zaigraše istihana:

Zora puca, bit će dana!

Polnoć prođe - još pokriva

Mir preblagi dol i goru,

Ali lagan vjetrić šapće

Od istoka k sinjem moru,

Šapće slatko istihana:

Zora puca, bit će dana!

Polnoć prođe - uspavana

Leži morska okolica;

Ali jedna od istoka

Probuđena leti ptica,

Pjeva slatko istihana:

Zora puca, bit će dana!

Polnoć prođe - još u tmini

Nebo, zemlja jest i voda,

Ali sijeva od istoka

Sjajna vila slavskog roda,

Glasi ovamo istihana:

Zora puca, bit će dana!

Zora puca, bit će dana!

*Okreni se k zlatnom vedru,
Slavna zemljo dalmatinska:
Evo Zore u tvom njedru,
Da otkrije zakopana
Blaga tvoja - evo dana!*

i njome se uključio u preporodna gibanja. Ženio se dva puta: prvi s Pavicom de Ponte, drugi s Emom Regnerovom; doživio je brojna razočarenja (smrt sina i kćeri, smrt supruge) i krize (neimaština, bolest..), što je odredilo njegov život i njegovo književno djelo.

Preradović se istakao kao pjesnik na njemačkome jeziku još u vojnoj školi; njegovo zanimanje za književnost započelo je u Milanu, a u tadašnjem austrijskom Zadru je započelo bavljenje književnošću na materinskom jeziku. U *Zori dalmatinskoj* objavio je: *Putnik, Djed i unuk*,

Djed i unuk

*Pramaljeća jednog kruto rano,
Prije neg bi bijeli danak svano,
K jasnoj strani gdje sunce ishodi
Na šetnje momče starca vodi,
Mlado momče slijepog djeda svoga.
“Vodi, sinko, vodi djeda tvoga
I danaske na brežuljak oni
S koga pozdrav našoj Gospi zvoni.
Je li čuješ kako zveči svudi
Po dolini kako milo budi
K višnjem bogu probuđene duše?
Znam da zvijezde veće preminuše,
Je li, sinko, je l' se vidi koja?
Učila me tako majka moja,
Da jutarnje zvono kad se glasi,
Zvijezda svaka svjetlo svoje gasi.
I tko želi gledat sjajnost neba
Jutarnjega, prije zvona treba
K poslu svome rano da pogledne.“
„Zvijezde nema na nebu ni jedne;
Gdje su zvijezde kad istočne gore
Već u vatri novog sunca gore;
Mi smo danas, djedo, zakasnili,*

*Tako spori nijesmo dosad bili:
Na brežuljku dosad običajno
Srelo nas je tekar sunce sjajno,
Ali će nas danas prevariti,
Prestić će nas, vidiš kako hiti!“
„Polagano, Milko, polagano!
Slab sam danas i čudnovat, kano
Da sam tužan dvaput ostario,
Trudnih nogu, što još nijesam bio;
Slijepo oči još u većoj tmini
Danas blude, tako mi se čini;
Neobično, teško ko olovo,
Sasvim drugo tijelo mi je ovo.
Oj ja vidim, na kraju sam hoda:
U kolijevku novoga poroda,
Za povit ga u nove povoje,
U grob zove zemlja dijete svoje!“
Sada sunce na obzoru grane,
Svijetlim okom sve pogleda strane,
Milosrdno svakom stvoru dijeli
Vidnu sliku, vidan obraz bijeli,
I ostane kao zagledato
U predrago srebro i u zlato,*

Kad opazi snijega starih ljeta,
 Kad opazi proljetnoga cvijeta,
 Starca vlasi sijede i rasute,
 Mladog prame ugladene, žute,
 Uz brežuljak sunašce ih prati
 Pozorljivo kano dobra mati,
 Uz mladosti brdašca visoka
 Milu djecu ne pušta iz oka.
 Da t' je bilo pogledati tada,
 Kako slijedi djed unuka mlada:
 Radost bi ti srce osvojila,
 Tuga bi ti oči napojila.
 Ko potočić - kad valove šire
 u jezeru iz koga izvire,
 Razdražena bura uvis tjera -
 Pjenu sobom nosi iz jezera,
 Koja drugač ne bi ni dovijeka
 Iz jezera našla si istjeka:
 Tako i tu slabi starac hodi
 Samo jer ga mlada ruka vodi.
 Lijevom drži sinka za ručicu,
 Desnom pako pjesni vjerenicu,
 Vjerenicu, gusle čisto nove,
 Čisto nove gusle javorove.
 Kad dođoše na brežuljak gori,
 Svom unuku starac progovori:
 „K staroj onoj klupi me dovedi,
 A ti, sinko, bliže k meni sjedi.
 Tako, sinko, k meni se primakni,
 Bliže, bliže, srce mi potakni,
 Da ga vruće prelijem u tvoje
 Prije mraza - evo smrti moje!
 Kao sunce ono izlazeće
 Novi danak neviđeni kreće,
 Tako vrijeme što je sad pred tobom,
 Nov ti obraz kreće s novim dobom.
 Istina je, rast će ko dosada,
 List po gorah, cvijetak po livadah,
 Rađati će zemlja ko dosada,

Bit će žita dost i vina mlada:
 Al će hrana drugačijom silom
 Mozak krijepit, krv goniti žilom.
 Dolazit će, ko do ovog sata,
 Domaćijeh lastavica jata
 I tražit će pod tvojijem krovom
 Stara gnijezda u proljeću novom.
 Ali neće po nasilju starom
 Vrapca vidjet u njih gospodarom.
 Što je sada, to će i slijediti,
 Ali sljedstva sva će nova biti.
 Evo stog i tebi gusle nove,
 Čisto nove gusle javorove,
 Moje stare za te nijesu više,
 Jer iz starih novi duh ne diše.
 Uzmi, sinko, uzmi gusle ove,
 Hodi s njimi kud te želja zove.
 Kojim godijer putem hoćeš poći,
 Na kraj nećeš svojoj zemlji doći:
 Od sjevera šira je do juga,
 Od istoka do zapada duga!
 Uzmi, sinko, uzmi gusle ove,
 Pa izvodi na njih pjesme nove,
 Pjesme nove, po srcu duboke,
 A po mislih do neba visoke.
 Pjevaj samo kad ti duša pjeva,
 Kad ti sjedi na koljenu djeva,
 Ona sveta boginja istine;
 Nju prizovi kad ti pjesma sine,
 Nju prizovi kad ti pukne žica:
 Nek ti bude ljuba i sestrice! -
 Ako vidiš tužna prijatelja,
 Zapjevaj mu pjesmu od veselja,
 Jednom rukom u gusle si diraj,
 Drugom rukom suze mu utiraj;
 Kaži tako da si sav u svemu
 Složan s pjesmom, vjeran dušom njemu!-
 Ako nađeš vjernu si ljubovcu,
 Složnu dušu duhu svom udovcu:

*Ti nategni žice ponajbolje,
Ter poskoči u pjesničko polje,
Svako krasno, svako cvijeće milo,
Sinko, kupi, siplji joj u krilo;
A na guslah kada tebi klone
Trudna ruka, ti dirkaj u spone
Njoj na grudih, vijuć oko vrata
Svojom rukom i sva čuvstva data! -
A kada ti slaviš domovinu,
Dobru majku svakom dobrom sinu:
Ti ustani, svoju kapu sini,
Digni oči k nebeskoj vedrini,
Zagledaj se u svjetla nebeska,
Iz kojijeh vječna ljubav bljeska,
Iz njih čitaj, iz zlatnih pismena,
Zlatnu pjesmu zlatnih pismena,
Ali ako zlotvor moćan koji
Tebe svrne veleć: meni poji,
Proglasi me po širokom svijeti
Dobrotvorom - il ću te sapeti
U tamnici u gvozdene mreže!
A ti, prije negli tebe sveže,
Guslam lupi o zemljicu crnu,*

Pjesnik

*Pjevat mi se opet hoće,
Ali ne znam ni sam kako:
Bih li pjevo od veselja,
Pjevajući bih li plako!
Na prozor mi jutros dođe
Bio soko neviđeni,
Ključuje staklo na prozoru,
dok proključuje sanak meni:
“Otkud tebi tvrdi sanak
Da još spavaš kad su pijetli
Triput zoru već prozvali,
Triput zoru i dan svijetli?”*

*Da se u prah i trijeske rasprhnu.
Reci njemu: “Silni gospodine,
Nad guslami tvoja sila gine:
Ne razumije pjesma zapovijedi,
Slobodna je - svome glasu slijedi! -
Tako, sinko, nosi gusle ove,
Tako pjevaj na njih pjesme nove;
A kad svršiš svoje zvanje ode,
kad i tebi skrajni časak dođe,
Ti donesi gusle natrag meni,
Položi ih na grob moj studeni,
Da mi glase jesi l' izvršio,
Što sam tebi sada naručio.” -
To kad starac reče i izusti,
Skloni glavu i dušicu pusti.
Unuk uzme gusle javorove,
Proizvodi na njih pjesme nove,
Svuda hodeć kud ga želja vodi,
Na kraj zemlji slavskoj ne dohodi:
Od sjevera šira je do juga,
Od istoka do zapada duga!
Što je ljubav? i Pjesnik:*

*Među zemljom i međ nebon
Tvoja cesta još je duga
Do sjajnoga onog hrama,
Gdje će t' ljuba bit supruga.
O diži se, putuj smjelo!
U hodu te ništ ne smeta,
Ljubimac si zemlje svoje,
Poznanik si cijelog svijeta.
A krasna je cesta tvoja:
Svuda ravna i jednaka,
Uz nju polja puna cvijeća,
Nad njom nebo bez oblaka.”*

“Moj sokole, moj anđele!
Sa visosti tvoje zreći
Ti drukčije put moj vidiš
Neg po njemu ja hodeći.

Tvom se oku zemlja čini
Zvijezda jasna i okrugla;
Iz daljine ti ne vidiš
Da je puna jazâ, uglâ””

“A ti digni se na krilih
nad zemaljske neravnosti,
Spuža koj’ po zemlji puži,
Mora svaki trn ubosti.”

“Ne imam krila ja da letim,
Nit bih ostavit zemlju mogâ’;
Sinak ljubi i zlu majku,
majka i zla sina svoga.”

“Oj pjesniče nesrjetniče!
Suh si listak ti na gori,
Koj’ od sunca nebeskoga
ne sazrije nego izgori.

Nebo vjetrom uzdiže te,
A zemlja ti letjet ne da;
Među zemljom tako i nebom
Tvoja duša uvijek preda.”

a te su pjesme odmah bile zapažene i ubrzo je svrstan među ilirske pjesničke velikane. U Zadru je 1846. objavio prvu zbirku *Prvenci*, u godini kada je i Mažuranić objavio *Smrt Smail-age Čengića*.

U svojim pjesmama Preradović se, kao nacionalni pjesnik, raduje buđenju slavenskoga duha i nacionalne svijesti (**Jezik roda moga**).

Rodu o jeziku

(Odlomak)

O jeziku, rode, da ti pojem,
O jeziku milom tvom i mojem!
O preslatkom glasu onom,
U kome te sve mile majke
Usnivahu slatke bajke,
Koga šaptom i romonom
Duše ti se svijest probudi
Te ti spozna i uvidje.
Da ti bolje nije nigdje
Do na tvoje majke grudih!

Po njemu te svijet poznaje živa,
Na njem ti se budućnost osniva.
Zato uvijek k njemu teži,
U njegovo jatu hrli.
Oko njega mi se grli

*Oko njega mi se grli
I u čvrsto kolo veži,
Pa ti ne će vremeniti
Burni trijesi da nahude;
Po jeziku dok te bude,
I glavom će tebe biti!*

*Ljubi si ga, rode, iznad svega,
U njem živi, umiraj za njega!
U njem sve si blago slaviš,
Što ti osta od starine,
Nemaš ljepše ni baštine
Potomstvu si da ostaviš.
Alem-kamen on ti budi,
Kog da čuvaš kao oko,
Kog da braniš kao soko,
Komu da si vjeran svudi.*

*Svaka zvijezda svojim svijetlom sijeva,
Svaka ptica svojim glasom spijeva,
Odlikuj se među inim!
Ti jezikom svojim zbori!
Bog bo mili s njim te stvori,
Njim da budeš svoj svojemu,
Njima da srcu odolijevaš,
Njim da plačeš i popijevaš,
I njim da se moliš Njemu!*

*Tuđ tuđinu, tebi tvoj doliči,
Tuđ poštuj, a svojim se diči!*

U domoljubnim pjesmama Preradović slavi ljepotu zemlje (*Djed i unuk*, *Pozdrav domovini*, *Naša zemlja*, *Dvije ptice*, *Zdravica mora*), veliča ljepotu jezika i radost povratka materinskom jeziku (*Jezik roda moga*, *Rodu o jeziku*). O domovini Preradović pjeva i u pjesmi *Putnik*:

Putnik

Bože mili, kud sam zašo!
Noć me ,e stigla u tuđini,
Ne znam puta, ne znam staze,
Svuda goli kamen gaze,
Trudne noge po pustini!

Još konaka nijesam našo!
Sjever brije s snježnog brda,
A tuđincu, siromaku
Još je veći mrak u mraku,
Još je tvrđa zemlja tvrda!

Naokolo magla pada,
Zastrta je mjesečina,
Ne vidi se zvijezdam traga;
Majko mila, majko draga,
Da ti vidiš svoga sina!

Da ti vidiš njega sada
Okružena bijedom svega,
Ti bi gorko zaplakala,
Ruka bi ti zadrhtala
Od žalosti - grleć njega!

Zašto tebe nijesam slušo,
Kad si meni govorila:
"Ne idi sinko od matere,
Koja mekan krevet stere
Tebi usrjed svoga krila!

Ne idi, sinko, draga dušo,
Ne idi od krova očinoga,
Tuđa zemlja ima svoje,
Ne spoznaje jade tvoje,
Tuđa ljubav ljubi svoga!" -

Govoreći sobom tako,
K kolibici jednoj klima,
Koju spazi iznenada,
Umoreni putnik sada,
I zakuca na vratima.

Otvarajuć sve polako,
Zamišljena: tko će biti?
Glavu pruži jedna stara.
"Daj u ime Božjeg dara,
Bako, meni prenočiti!"

Ne znam gdje sam - kud sam zašo,
Noć me ,e stigla u tuđini,
Ne znam puta, ne znam staze,
Svuda goli kamen gaze,
Trudne noge po pustini!

Drugi konak gdje bih našo!
Sjever brije s snježnog brda,
A tuđincu, siromaku
Još je veći mrak u mraku,
Još je tvrđa zemlja tvrda.

Naokolo magla pada
Zastrta je mjesečina,
Ne vidi se zvijezdam traga,
Majko mila, majko draga,
Primi pod krov tuđeg sina!"

"Primila bih tebe rada;
Ali vidiš da spavaju
Ovdje sinka tri i ćerce,
Koji cijelo majke srce
I svu kuću ispunjaju!"

"Nij' daleko već do dana,
Već pozdravlja pijevac vile,
Dok zagrije danak Boži,
Malo vatre bar naloži,
Da otopim smrzle žile!"

"Vatra mi je zapretana,
Drvah ne imam skoro ništa,
Ovo malo, što ,e unutra,
Trijeba mojoj djeci sjutra
Kad se skupe kod ognjišta!"

„Za tuđinca ništa ne imaš,
Tuđa majko, kad te moli,
Tuđe dijete tvoje nije!“ -
S tim mu grozne suze dvije
Niza lice kapnu doli.

„Gdje su ruke tvoje majke
Sad da skupe suze sina?
Gdje koljeno, da počine,
Da si teško breme skine?
Gdje je tvoja domovina?!““

Ko da su mu zmije ljute
S ovim riječ' ma srce stisle,
Ukočeni putnik stoji,
Leden znoj mu čelo znoji
I otimlje mozgu misle.

te Pozdrav domovini; potom napada neslogu (Braća):

Braća

Mlađi
Šta je tebi, dragi brate,
Da se kloniš mene tako?
Kakvo zlo je palo na te
Što ja znati ne bih smio?
Otkrij ranu bratu svome
Ako te je uvrijedio!

Stariji

Pa ti jošte slatko pitaš,
I to danas, danas, Mile?
O sladosti nenadane!
Neka, neka, samo dalje,
Nek se puni gorka čaša,
Ali nemoj krivit mene
Kad prepuna prelije se
I ogorči sladost tvoju.

Mlađi

Ružno ovu noć sam snivo,
Eto sna mi ispunjena!

Ali oči uzdignute
K strani glede - ah onamo!
Gdje od drage domovine
Svako jutro sunce sine,
Tam' ga želja nosi - tamo!

„Tebi opet duša diše,
Tebi srce opet bije;
Domovino, majko srjeće!
K tebi opet sin se kreće,
Od radosti suze lije!

Primi opet svoje dijete,
Primi vijek će tvoje biti,
Ljubiti tebe svako doba,
U tvom polju daj mu groba,
S tvojim cvijećem grom mu kiti.)

Tvoje riječi prestudene
To je led iz vedra neba,
Tvoj gnjev mrki to je sjena
Što mi u snu stope broji.
Nikad još iz tvojih usti
Takvih riječi nijesam čuo,
Nikad tvoje mirno oko
Nij' se tako zakrijesilo.
O kaži mi odmah, kaži,
Što te j' tako pretvorilo?
Nemoj, Čiro, dulje od trena
Da ostane zamućena
Među nama čista ljubav!
Što bi rekla naša majka
Kad bi čula da međ nama
Zavrže se tužna kavga,
Da na brata bratac mrzi?

Stariji

Uvijek s' rđa gvožđa drži,
Uvijek i ti k majci letiš,
Najprv sudu njezinome

*Svaku brigu ti podnosiš,
Jer s' uvjeren da će tebe
Ona uvijek zakriliti.
Mazunik si njezin zlatni,
Čudo da te još i sada
U kolijevku ne povija,
Ljuljajući i pjevajući
Cio danak umiljatno
Oko tebe da ne šuška.
Kradomice njoj iz srca
Znao si me iskopati,
Sad i iz drugog gdje ja bivam
Istisnut me namjeravaš.
Ali ja ti kažem, Mile,
Ne korači nikad više
K Savkinome bijelom dvoru;
Tvrdu vjeru ja ti dajem:
Nać ćeš pred njim bijesna lava!*

Mlađi

A kad s lavom lav se sretne?

Stariji

Tad slabijeg jači smetne!

Mlađi

Budi tako - sreli smo se!

*Na istoj smo stazi oba!
Uklonit se ja ne mogu,
Niti smijem, jer pravicom
Ja odavna po njoj hodim:
Savke srce meni bije,
A gdje ja već pravo imam,
Pravdat mi se dalje nije.*

Stariji

Starije je moje pravo!

*Sav svijet znade i ne sumnja
Da je moja zaručnica
Već od dobe mladoljetne,
Samo ti još ne vjeruješ;
Ali ću ti log priredit*

*Gdje ćeš snivat vječan sanak
O pravicah brata svoga!*

Mlađi

Dobro - dalje ne govori!

Stariji

Zorom smo na Žutoj gori -

Mlađi

Nek međ nama zrno sudi!

Stariji

To je pravo, jer smo ljudi!

Danak b'jaše u jeseni,

Vedra danka hladno jutro.

S žute gore pogled krasan

Razvija se na doline,

Na brežuljke, na ravnice

Naše mile domovine.

Naokolo svijet još šuti,

Samo brdom pod koraci

Dvaju ljudi lišće šušti:

Braća idu na ročište.

Svaki s puškom na ramenu

A sa malom za pojansom.

Ćiro prvi na vrh dođe,

Okom mahne naokolo,

Skine pušku, prisloni ju,

Prekrsti na prsih ruke,

Šuti, brata čekajući.

Sad i Mile gore stigne,

I on pušku skine s sebe

Nasloni se rukama na nju

Teno gleda nepomično

K jednoj strani u dolinu.

Stariji

Što s' se tamo zagledao?

Okreni se k prsim ovim,

Evo tebi gledališta!

Mlađi

Gledam, brate, što naskoro

*Jedan od nas nikad više
Živim okom gledat neće.
Vidi tamo: između dublja
Jedna kuća poviruje,
Onoj kući dom je ime,
A oko nje sve što stoji,
Krasni predjel zemlje ove,
Domovinom to se zove,
Ona kuća nas porodi,
Ova zemlja nas othrani,
A porod nam i othrana
To su samo posuđeni
U mladosti ludoj novci.
Zadužnici mi smo ovdje
Kojim dom i domovina
Život daje na kamate
Da dobiva jednom od nas
Čisti danak od ljubavi.
Nije žiće ovo naše,
Domovine glavница je
Što uživat mi možemo
Al potrošit ne smijemo!*

Stariji

Mudrovati tako znade

*Svaki komu, kao tebi,
Smrtna zima krv oledi!*

Mlađi

*Krv je moja ona ista
Šti i tvoje žile puni,
Braća smo od jednog oca,
I junaštvo obadvaju
Za jednako svi poznaju.
Tu od smrti straha nije,
Al života bojat se je
Nesretnome onom bratu
Koj' nadživi ub'jenoga.*

*Evo, Ćiro, dva koraka
Gdje od tebe samo stojim,
Promašiti nećeš moći,
Pucaj smjelo i veselo,
Sastavi me s crnom noći,
A ti živi bijelom danku!
Vodi kući tvoju Savku,
Nek ti sinka dva porodi,
Da i oni među sobom
Pokolju se kao i mi,
I porodu opet svome
Krvni primjer da ostave.
I neka se penje tako
Od koljena do koljena
Strašna kletva našeg roda:
Da slavjanska tužna majka
U vlastitoj svojoj krvi
Potapljat si djecu mora!! -
O moj brate! Rad ljubavi
Bijemo se, a ljubavi
Ni za lijek u nas ne ima
Do te prave naše ljube.
O gledaj joj krasno tijelo,
Pred nama se kako gizda,
Božjom rukom urešeno:
U mladosti vječnoj pliva,
Svako ljeto ljepša biva.
Dan ti zorom nju rumeni,
Noć mjesecom nju srebreni,
Oči joj se milo sjaju
Iz jezera širih dvaju,
Niz lice joj prebogato
Viši zrelog voća zlato,
Između šumâ, njene kose,
Sja se biser blage rose.
Bistrih vrela, bijelih rijeka,
Pune grudi ima mlijeka,
Puno srce krvi za nas,
A mi tužni još do danas*

*Pomislili na nju nijesmo.
O moj brate, premino se!
Evo ljube našem zvanju,
Pa nas neće ljubav morit,
Do kad drugi od nas prije
Hoće za nju krv da lije.*

*Stariji
Ti si, brate, anđeo s neba!
Al tu riječi sad ne treba,
Ovaj cjelov nek ti javi
Što sad mislim o ljubavi.*

*Na prsih si braća leže,
Nova ljubav sad ih veže.
Ruke grle milog svoga,
Usta ljube ljubeznoga,
Jednim glasom srca biju,
Dvije se duše jednom sliju.
Domovino, ti svjedoči,
Što sad vide tvoje oči,
Ti svjedoči i razglasi
Složne braće ljuba da si!
i td.*

U ljubavnim pjesmama Preradović potresno i dirljivo progovara o osjećajima zbog gubitka voljene žene – u kojoj je gledao utjelovljenje idealne ljepote (*Mrtva ljubav*):

Mrtva ljubav

*Gdje ću tebe, o ljubavi moja,
Sad zakopat kad si izdahnula?
U mom srcu nije ti pokoja
Jer si pokoj sav mu razmetnula.
Da te legnem u zemljicu crnu,
U zemljici ti ne bi sagnjila,
Zemska vila dragocjenost tvoju
U kamenje predrago bi zbila.
Da te spustim u duboko more,
U moru se ne bi rastopila,
Morska vila dragocjenost tvoju
U biser bi predragi salila.*

*Pak bi došli ljudi blagohlepni.
Iz zemlje bi tebe iskopali,
Iz mora bi tebe izvadili
I po svijetu svuda rasprodali.
A ti idi, nek te uzdisaji
K nebu dignu, tamo zvijezdom budi,
Tamo meni žalosnome sjaji,
Tamo neće dostignut te ljudi!*

dok u refleksivnim stihovima govori o životu i smrti, ljubavi, sudbini, prolaznosti života (*Smrt, Bogu, Nada, Prvi ljudi, Mujezin, Pustinjač*) te potrebi sklada srca i uma (*Ljudsko srce; Pamet i srce*).

U svojim pjesmama Preradović se koristi oblicima i ugođajima balada, romanci, oda, elegija, soneta, poema i epigrama; izraz mu je lapidaran, aforističan i alegoričan...

Preradović je poznavao mnoge svjetske jezike (njemački, talijanski, francuski, slavenske jezike), poznavao je njihove književnosti, a na njemački je preveo prvo pjevanje *Osmana*. Zaslužan je za udomaćivanje popularne njemačke popijevke u nas, po uzoru na koje je napisao *Miruj, miruj moje srce*, a svojim je pjesmama hrvatskoj romantičnoj književnosti ostavio velik broj istinskih pjesničkih ostvarenja, o čemu svjedoče brojne antologije našega pjesništva.

Uz ovu dvojicu pjesničkih velikana, kao *poetae minores* spomenuti treba još:

Antun NEMČIĆ (1813.-1849.), autora najboljeg hrvatskog putopisa *Putositnice* (1845.), komedije *Kvas bez kruha*, započetog romana *Udes ljudski* te pjesnika brojnih pjesama (ljubavnih, rodoljubnih, satiričkih...);

Domovini !

*Gori nebo visoko,
Dolje more duboko,
A ja u sredini
Noćnoj u tišini
Mislim na te, ma jedina
Premilena domovina!
Slabe barke smjeli let
U daleki strani svijet;
U njem strani ljudi,
Jezik stran i čudi;
A u tebi sve poznano,
Došo kasno ili rano.*

*Tko te ne bi ljubio,
U te doći žudio,
Bio bi s kamena,
Srca nesmiljena!
Zalud sunce drugdje sija,
Moje srce ne razgrija!
Nemoj, buro, bjesniti,
Smjeli brod mi slomiti,
Nu, ako se skrši
I moj život svrši,
Tad dones' te, vi valovi,
Miloj zemlji cjelov ovi!*

Turice

I.

Čista si mi, čista,
Snježna pahuljice!
Al sunce zablista,
Već si kap vodice.

I trna cvijet nosi
Boju nevinosti,
Bježite ga, bosí,
Jer će vas ubosti.

Kažeš mi: "Nevjera!",
A ja kažem: "Amen!"
Prazna l' ti je mjera,
Baci na me kamen.

Sve to me ne peče,
Ni ne umnaža tovor:
Kad tko koga ne će,
Nać će i izgovor.

Ha, kako ti je volja!
Hodi putem tvojim,
Široka su polja,
Al ja ću ić' mojim.

Lepiri

XXVIII.

Ti se, Željko, varaš!
Ima smrti, ima
Gore, nego što se
Od taneta prima.

O ja znam oružje,
Koje od handžara
Okrutnije jošte
Bijedno srce para.

Zato sakrij oči
I med tvog nasmijeha!
Bit će kod spovijedi
Tebi manje grijehâ.

LXIX.

Oдох, gdje se pjene
Adrije talasi,
Misleć, da u daljini
Jad se moj ugasi.

Al kao k polu hrli
Igla gvozdotežna,
Vijek me k njojzi vuče
Sila nepresežna.

Kao što k Crnom moru
Dunav hrli u skoku,
I moje misli hrle
K onom crnom oku.

S bogom!

Mom pobratimu Mirku Bogoviću

[Ulomak]

*Primi cjelov moj kraj naše Save,
I kod čaše Bukovštine prave
Spomen na me ne izgubi,
Koga u slavnih Moslavine stranah,
U razbludi davno prošlih dana,
Jednoć dušom Ti obljudi!*

*Misli, kako mi se sprohađasmo,
I večernje sunašce gledasmo,
Što za Lonjskim poljem zađe,
I pod lipom kako razgaljene,
Osmanidom posve zabavljene,
Često večer skup nas nađe.*

*Misliš li ti na one čase,
Kad uz mile tamburice glase
“Nek se hrusti!” mi pjevasmo?
Sjećaš li se jošte ushićenja,
I prijatnog onoga ćućenja
Đulabije kad čitasmo?*

*Zato putuj! nu iz usti od hiljade
Kad zaslušaš grom od marseillade,
Koji pokraj Seine zvuče,
Misli tada, da i kod Hrvaćanâ
Ćut slobode još nije ukopana,
Već da za nju srce tuče.*

Mirko Bogović (1816.-1893.), plodnog i raznovrsnog pisca, pokretača časopisa *Neven*, autora zbirki: *Ljubice*, *Smilje i kovilje* ...

Ljubice

VIII.

*Oj junače, kí si prije
Snivo sanak od slobode:
Tvoja slobod sada gdi je?
Ko jutrenji sanak ode!*

*Ode kano magla hitra,
Kada jarko sunce svane;
Il' ko rosa, koja titra
Sad na listu, a sad pane.*

*Nema, srce, spasa za te!
Prem su slatke tvoje brige;
Al verige, ma i zlate,
Jesu ipak vijek verige.*

XI.

*Vidim svakdan u istoči
Zore mlade skut rumeni,
Al me ljube sjajne oči
Još ne jave danak meni.*

*Tako u tamnoj noći sidim
Kano lijepa tica zeba,
S njom pjevajuć, što ne vidim
I što želim: jasnost neba.*

*Čuj, oj krasna rujna zoro!
(Tako glase me pjesmice):
Daj pokaži tužnom skoro
Put iz noći i tamnice!*

Ljubavi uspomene

V.

U proljetnoj lijepoj noći
Kraj potoka sjednem s njome,
Ljubim mile modre oči,
Medna usta mlade mome.
Povučem ju na koljeno,
I cjelivam opet mnogo,
Ona reče rastreseno:
“Nemoj, bi tko vidjet mogo!”

Nema kraja cjelovima,
Nikog nema, koj svjedoči:
Ona šapće sad ustima:
“Nemoj, bi tko mogo doći!”
Dalje ljubim neprestano:
“Nemoj, bi tko mogo čuti!”
Šapće tiho i lagano,
A najposlije i zašuti.
Iz: Smilje i kovilje

Nije preko velih gora

Nije preko velih gora,
Za čim duša ženah teži;
Nije preko sinjeg mora:
Blizu, žene, cilj vaš leži.
Ljubit, ljubit te ljubiti,
Zadatak je vašeh zvanja;
Divje muže vijek krotiti,
Krug vašega djelovanja.

Zato je i srce vaše
Utočište u tegobi,
Sveta Meka vjere naše,
Gdje svak' novu snagu dobi.

Mađarom

Oj Mađari, braćo vi ustavna,
I združena dugo već s Hrvati;
Nemojte nam ludo otimati
Što nam poda narav, mati slavna.
Pomislite na vremena davna!
Mnogo Hrvat s vami zla prepati;
Nastojte mu dakle svoje dati,
Ak' hoćete njega nać pripravna.

Da za korist općeg doma svoga
Pođe, makar i u vatru s vami:
Jedan za sve, a svi za jednoga!
Neka dakle bude mir međ nami!
Znajte: sila da ne moli Boga!
Ako ne, a vi ste krivi sami.

Domovini

*Domovino, moja majko mila,
Ti si meni uvijek draga bila,
Duhom tebe ne ostavih
U tuđinstvu kad boravih,
Dobro mi je tamo bilo,
Al je ipak nešt falilo,
Jerbo natrag u majčina krila
Vukla me je tajna neka sila.
Svijet imade uzoritih zgradâ,
Ima gorâ, rijekâ i livadâ,
Ima - ti se tom ne čudi -
U tuđinstvu dobrih ljudi*

*Što u svemu baš nastoje
Proslaviti svuda svoje;
Ima, riječju, sve što k sreći spada,
Ali nema što ti - ne, nikada!*

*Nema one značajne odore
Tamo narav; naše su ti gore
Ljepše, tako rijeke, gaji,
Ljepši svuda običaji. -
Čuj kah narod pjesme poje
Ispod svete lipe svoje!
To su čari što mi k srcu zборе,
Što ih nema kopno niti more!*

Ivan Trnski (1819.-1910.), pjesnika, putopisca, dramskoga pisca. Poznate su mu epske pjesme: *Krvavi most*, *Povelja junaštva*, *Lopudska sirotica*, *Ana Lovičeva*; opjevao je ljepote Plitvičkih jezera (zbirka soneta *Jezerkinje*, 1896.), a mnogo mu je pjesama uglazbljeno (*Popievke*, 1881.). prevodio je Puškina, Shakespearea, Schillera...);

Vila Ilirska

*Silno, krepko, kô je treba bilo,
Podignu se naška vila snova,
Ilirsko se j' nebo zažarilo,
I glej brate, eto doba nova,
Stare naše ugašujuć vaje,
S novom zorom u nas sad nastaje.*

*Velika je, slavna, plemenita
Svrha vile koju stići ima,
Al i od svog svećenika pita,
Da čist bude, plemenit pred svima.
Neumjetnik man kod nje dangubi,
O znade se - rad sebe ju ljubi!*

*Sve što j' lijepo, dobro, istinito,
Što j' uzmožno, junačko i vrijedno,
Tu u krasno odijelo uvito
Ona žudi kazat ti zajedno,
U kreposti hram te upeljiva,
A mat' sina kreposnog dobiva.*

*Čedo mlado za ručicu hvata,
Za otkrit mu roda svog svetinje,
Sad mu kaže broj krvavih rata:
A mlad Ilir kano more sinje
U svom jadu već se pjeni, skače,
Srnut žudi međ dušmanske mače.*

*Nu mu ona sada puna polja
Umjetnosti cijenu napomene,
Mir mu slavi, - i sad eto bolja
Duše stran se u njem javljat krene,
I mir cijeni, krvne motreć boje
Mirom broji - Zrinoviće svoje.*

*A sad k svemu prida mu načelo;
"Rod svoj ljubi!" i kreposti eto
Čista srca, eto mirno čelo,
I življenje na tom svijetu sveto.
A Ilirče tu se klekne doli,
Za sreću se doma Višnjem moli.*

*Da je tako, čujte me svjetovi!
Ova iskra, - i ljudi su bolji;
U srcima božji plamen ovi, -
I sve bit će po Stvorčevoj volji.*

Kletva peru pjesnikovu

*Palo pero iz visoka
S krila orlu Perunovu.
Pero vila u jagmila
U modrome božjem zraku.
Pjesnika je darivala,
Njemu tiho govorila:
"Moj po bogu, mili brate!
Na orlova tebi pera,
Da bilježiš divne pjesme,
Divne pjesme miloglasne.
Pero ti je divne sile
I vještine bogom dane:
Kušaj silu i vještinu
Bistrijem umom, burnijem srcem.
Ti mi slavi i veličaj
One ljude s božje strane,*

*To - pa nejma propada narodâ,
To - pa domu bit će sretnija zgoda.*

*Umjetnosti tako čedu cvasti,
Tako će ti, domovino mila,
Broj od dobrih naskoro narasti,
I skoro će, bog daj, naška vila
Slavi svojoj vijenac plesti novi
U ilirskih Talije hramovih.*

*Sada dosti. - Prag od ljeta tu je,
Sudi štioče, i kori i hvali,
Svim i tebi radi se dopali:
A ilirsku koji vilu štuje;
Taj će s novim trkom danke mile
Unapredak naške vidjet vile!*

Danica ilirska, 1839.

*One ljude pravednike
Slično reci što je zdravo,
Pomno kaži što je pravo,
I istinu perom gudi
I ljubavi slava budi.
O napretku, radu pjevaj;
Sve s naprednim blažibogom!
Ne bi l' koga užgo riječim! -
Al da mi se prekamičeš,
I za tuđu crnu volju,
A za svoju za nevolju,
Da ushtiješ dvorit sili
I u zvijezde kovat podlo:
Onda silu zatajalo,
Izdalo te za sve vijeke,
Prokleta ti pero bilo!"*

Neven, 1852.

Čekajući draga

Po narodnom napjevu
Oj jesenske duge noći,
Reko dragi da će doći.
Il mu doći, il ne doći,
Čekat ću ga do pô noći.
Gdje si, dragi, kud se šećeš,
Zar večeras k meni nećeš?
Ne znaš, dušo, majčin sine,
Za tobom da srce gine?
Bez tebe mi sunca nije,
Za oblak se mjesec krije.
Bez tebe mi zvijezde gasnu,
Tuga mračí noć mi jasnu.
Bez tebe mi i dan mrkne,
Bez tebe mi i med grkne.
Pogiboh ti uzdišući
Za dragim si kukajući.

Hrvatskoj mladeži

Ko kad ljiljan s pupa ocva bio,
Te po bašči prospje miruh mio,
Gojitelju svomu l'jepo prija,
A on njemu svoju njegu svija:
Tako otac kad rođenka zgleđa,
Gdje mu buji i istine reda,
On se jurve ponositim ćuti,
E mu čedo na dobrotit sluti.

Il ko težak, kad mu žito klasa,
Veseo je s plodovita krasa,
Pa mu prosi blagosova s neba
Nadajuć se izobilju hljeba:
Ti si slika, o mladeži eto
Tom ljiljanu b'jelu u proljeto -
Tomu žitu, koje klasa netom,
Al će istom uzoriti ljetom.

A ti možda dušu gubiš,
Druge majke zlato ljubiš.
Mene ideš zaboravljat,
Na muke me strašne stavljat.
Nemoj, dragi, gubit duše,
Te me muke jadnu guše.
Jer iz milka samo tvoga
Teče izvor žića moga!"
Tako plače draga duša,
A dragi ju s bliza sluša.
Iznenada k dragoj skoči,
Pa joj ljubi crne oči.
Ljubi usta, ljubi lice
Svog golupka, nježne ptice.
Ljubi dragu zelen-bore,
Draga njega tja do zore.

Te ko želi gojilac ljiljana,
Da mu miri preko ljetnih dana,
I ko ratar žudi hljeba s klasa,
Isto i rod uhar s tvoga glasa.
Davor! Indi na trud, sile mlade,
I uznajte, što vam znat valjade:
Najnaprvo, što Bog od vas ište,
Pa čemu vas naučanja tište:

Vjera da vas kr'jepi u životu,
Koja svaku priječi grjehotu,
Da vam pohot srca ne otruje,
U komu se smrtne kote guje.
Ćudnorednost - to je stožer čvrsti,
Uz koga se zdravi nauk vrsti,
Bez nje učnost jest svjetlost bez žara,
Što cv'jet, ko sjaj bez og'rjeva, vara.

*V'jek u djelu nek vas ljubav budi,
Kôm se časte domorodni ljudi,
I slava ih u potomstvo prati,
S njima i vaš duh nek okrilati.
Ko ne želi, ko sam sebi isto,
Svom narodu, srdačno i čisto,
On griješi i sam suprot sebi,
Jer nač ne će zaklon u potrebi.*

*To ti istor, o mladeži mila,
Sa stančane strune p'jevnu vila,
E vam volju na pregnuće prene,
I s tom opća sreća napred krene,
Uzdajući se sveđ u dobre kobi,
Da je veće u primakloj dobi
Došla sudba zatomljenih brata
Do prosvjete spasonosnih vrata.*

Luka BOTIĆ (1830.-1863.), autora romantičnih poema *Pobratimstvo* (1854.), *Bijedna Mare* i *Petar Bačić* (kojima obrađuje povijesne događaje) te pripovijetke *Dilber-Hasan*;

MARJAN

*Oj Marjane, samotna planino
Pored Spljeta, pored živa grada!
Njetko negdje svoju sreću traži,
A ja jadan, ja bih sretan bio,
Ja bih bolno srce umirio,
Kad bih znao, kad bih kazat mogo,
Što mi mirno more oko tebe
Pram mjesecu il' uzdiše sjetno,
Il' šapuće tihijem talašcem,
A nekad se goropadno žesti,
Oko tebe, Marjane, bijesni,
I talase pljuskom o te lomi;
Kad bi znao, kad bi kazat mogo
Što ti veli jugovina mutna
Lomeć grane maslinam i smokvam,
Što l' ti kaže suha studna bura
Po goleti, po tjemenu ćelom
Sušeći ti kadulju blijedu;
Kad bi znao, kad bi kazat mogo,
Kakovi j' ono pustinjače sveti,
Što mi svoje sakrio gnjijezdo
Na skrovitom sovinom daništu,
Na zmijinom mirnom prisojištu. -
Svetac jeste, - glas tako raznaša -
Po mantiji crnoj otrcanoj,*

*Po besjedi pobožnoj i svetoj,
I po glavi krotko oborenoj;
Svetac jeste, al' rumena lica,
Žarka oka, oblijeh obraza,
Niska stasa, a prostranih kulja.
Iz: Petar Bačić, I., 1-30.*

SPLJET

*Spljetu grade, bijeli labude,
Spljetu grade, zenico primorska,
Spljetu grade, cvijete gradova!
Bijeliš se, labude bijeli,
Ogledaš se, zenico svijetla,
I cvateš mi, karamfil primorski,
Sad mi cvateš, tvoje je vrijeme!
Sad mi Turci od tebe miruju,
Ne biju te kao što su bili,
Ne plaše te, ko što su plašili;
Laka nojca lako te uspava,
Laki sanak ti boraviš lako,
Tebe crna ne mori morija,
Nit te mori glade, ljudska muka,
Nit te mori mletačka premudrost,
Ne njeguje više, da te mori,
Jesi sretan, sav si mi presretan,
Divni grade, mila kolijevko,
Divni grade, prva mladost moja!
Pomisliti na tebe ne mogu,
Od milosti a da se ne uzdahnem,
Od ponosa da se ne ponosim,
Kan' dijete novom odoricom.
Jedne sreće da mi još imadeš,
Mogao bi carev grade biti,
Carici bi poklon mogo biti,
Kad mi care caricu zagrlj,
Od milosti kad joj poklon čini;
Ali jedne što mi nemaš sreće,
Jedne nemaš, al' golemi kvare!
Iz: Petar Bačić, VII., 1-30*

Lavoslav VUKELIĆ (1840.-1879.), autor je pjesme *Kod Solferina*, te prevoditelj. Bio je vatreni hrvatski rodoljub (po ocu pravoslavne vjere), a o Vojnoj krajini – čiji su vojnici ratovali diljem Europe, pjeva o pjesmi *Krajina na raskršću*:

Krajina na raskršću

*Hrvatska Krajino, ponosna majko junaka,
Podrugi vijek si lovorom kitila glavu,
Podrugi vijek si, srdašca radosna, laka
Sokole svoje slala po junačku slavu.
Slala ih tamo Una gdje razdvaja braću,
Nemani turskoj krila da golema skraću;
O prsi njine nebesnu snagu da slomi;
Harajuć da se širom Evrope ne domi;
Puci Evrope, prosti od njezina straha,
Uma da krilom prostru se, slobodna maha,
Umijeće, znanja svakoga do na vrhunce;
Da na slobodi prosvjete pozdrave sunce.
I eno neman hropi u krvi već svojoj -
Ali Evropa majci čim zahvali mojoj? -*

*I ne bi dosta boja s Osmanlijom jednim. -
Hrvatska Krajina dosta junaka imade!
Bojište gdje je, koje im krvce ne znade,
Pod jugom toplim ili pod sjeverom lednim?
Italški Pad je rujila, germansku Renu,
Kvasila Alpama i Apeninom je stijenu,
Kolika teknu poljanam Ugarske ravne,
S batavskog niza, kolika do Moskve slavne!
I gdje zasinu hrvatskog oružja blijesak
Gdje juriš kinu hrvatski, iz neba trijesak,
Nije li svagdje lovor nam kitio glave? -
Pa kako grije sunce nas tolike slave? - -
Zamače eno barjak u crkvene mire,
Tamjan se vije oba nj, ne dim iz topova,
Zamuče zavijek za nj mi davorija boja,
Pokore samo danas ga optiču slova.
Hrabri junaci oružja polažu svoja,
Zanijemi starim pukovim imena dika;
A vijek im novi - maglasta, nejasna slika. -*

*Ali je red nam raspasat oružje bojno,
Red nam je rane podruža vijeka zavijati,
Maslinu mjesto lovora kite savijati,
Jednom dograditi na svom si ognjištu stojno!
Sad je Evropi dugu se davnom odužiti,
Sad nam se ploda krvi i znoja naužiti:
Umijeću, znanju koji smo zaklonom bili,
Njihov nas sada sijevak će ogrijati mili.
Hrvatska Krajino, do sada majko junaka!
Do sada lovor vila, a čemer si pila,
Lovor pokloni srdašca radosna, laka,
Blagoslov mira majko sad prihvati mila!
Kako te bojna pratila krvava slava,
Tako se slavom mira, o majko, ponesi,
Nek ti se ime listu i na drugom krijesi,
Kojemu povijest kud ljepše nakite dava.*

*A vi, što momu narodu danas ste prvi,
Znademo, teško je krotiti ljutoga lava;
Al vam je izbor: ili neumrla slava, -
Ili prokletstvo stoljeći prolite krvi! -*

Kod Solferina

*Dovojevah! - suđene mi evo! -
Tuđu zemlju mlada krvca kvasi,
Mladu vijeku luč se evo gasi;
Zbogom, dome! Zbogom, rode moj!
Rana žari, čekićâ i reže -
Bih li plako, Bože, bih li pjevo?
Čujem evo, evo zadnji čas:
Mučeniku bliži mi se spas!
Vruć je danak, ljut je bio boj,
Mnogi bratac, mnogi dušman leže,
Brat i dušman, jedan kraj drugoga;
Prehujala, pregrmila bura,
Dovriskao "en avant!" i "hura!"
Jednim, drugim sad već sudi Bog.
Rana žari, čekićâ i reže -*

*Aj! Gle onog što me oborio!
Pavši sam ga s zemljom sastavio,
Te preživjeh ubojicu svog.
Mili Bože, što bijasmo krivi
Jedan drugom, da ko lavi ljuti
Srnu smo se s glasa ukinuti!?
Na Krajini moja zipka stala,
Franceska je njemu život dala,
A Talija obadvama - grob.
Možda tamo na obali Seine
I za njime mlado srce vene,
Možda strepeć zlu mu sluti kob.
Oj, a moja ostarjela mati
Moli Boga da joj sinka vrati;
A mi evo mrtve braće zglob. -
Što nas ponije sa milog ognjišta?
Što nas skobi sred krvna bojišta?
Koji rodu s naše smrti prid?
Bože, Bože, ako jesi, gdje si?
U to zvijezda na nebu zakrijesi,
Mučenika prenije smrti brid.*

Franjo Marković (1845.-1914.), autor je mladenačkih stihova (*Iz mladih dana*, 1883.), idiličnog epa *Dom i svijet* (1865.), tragedije *Karlo Drački* te *Razvoja i sustava obćenite estetike* (1903.), knjige o estetici...

Šaš-polje

*Rane zvijezde titraju, slavić biljiše milo,
Hram daleki poziva zvonom u svoje krilo,
A dolinom k zornici otac sa sinom spješi,
Sin se u mrak ozire, sve mu se vlas kostriješi.
"Oče, pust se ono šaš čudno njiše i šušti." -
Gledaj radije zvjezdan sjaj, šaša mi, sinko, pušti. -
"Gledam, gledam, ali čuj - muklo iz šaša vapi." -
Slušaj mi slavujev poj, šaš te neka ne trapi. -
"Ali čujder, oče moj, kosa iznutra breči." -
Slušaj daleki zvona zvuk, taj ti je sveder preči.
Žurno! što te tako strah, te ćeš mi postajati?*

*Zar potežeš u taj šaš? Smrtni te pomam shvati!
Stani! Tko u nj zagazi, taj se ne vraća više,
Čim ga dusi Šaš-polja grozom obuhvatiše.
Kazat ću ti što je taj šaš, što se tu davno zgodi;
Iza vijesti o davnom zlu nek ti milije godi
Kako zvijezde titraju, slavić biljiše milo,
Hram daleki poziva zvonom u svoje krilo.
Bio jednom starac knez, pak je pošo na vojnu;
Nitko već ga ne vidje, ni raku mu pokojnu:
Valjda u boju izginu bez glasa i bez traga.
Sad s udovom drugi knez: resi ga ljepost, snaga.
S knezom šeće kneginja livadom ispod dvora,
Sveđ se kloni svjetine i njena rogobora;
Samotnom se livadom jesenske magle veru,
Tu zagluhne ljudski glas, mutne bujice deru.
Al ju pita mladi knez: “Što me sveđ tuda vodiš,
Tu sred magla jesenskih ko magla kriomce hodiš?”
“Idem, dragi, da vidim gdje one magle gredu,
Gdjeno drmi bujica, je l' sve u miru i redu.”
I kneginja postane: “Što tu iz zemlje niče?
Kakovi to biljezi? Na mačeve priliče!”
„To je šaš, o kneginjo! Ne boj se, budi tvrđa;
Mač iz groba ne niče, jur ga izjela hrđa.
Al da mi se umiriš, ja ću pokosit draču:
Neće biti spomena ni trupu niti maču.”
I u doba ponoćno, kad svi dvorani spali,
Ide knez na livadu, te kosom šaš povali.
„Sad se smiri! Svakoga ja ću pokosit tako,
Komu bi se na tebe sumnjiv podsmijeh izmako.”
Tako tješi kneginju vojno joj mladi, lijepi;
Al i njega hvata strah, i njemu duša strepi.
Opet šeće kneginja, vidjet je l' se što pozna;
Opet, gleđi, niknula mača prilika grozna.
“Šaš je to, o kneginjo, nije mačeva slika;
Ali da se umiriš, pozvat ću duhovnika,
Nek to mjesto zlokobno vodom svećenom škropi:
Uginut će klicom šaš, - a grob se ne rasklopi.”
Pak u doba ponoćno, kad svi dvorani spali,
Pop i knez i kneginja na kobno mjesto pali.*

*Šaš je opet pokošen, više se dignut neće:
Svetom ga vodom škropi pop, i na nj molitve meće.
Kad na mjesto zlokobno prva kap sveta pala,
Ispod šaša voda je krvava prštat stala,
I sve jačim pramenom mutne vale izmeće,
I nabuja jezero, sve to veće i veće.
Pop i knez i kneginja ne vratili se više,
Al se ondje pusti šaš čudno šušteći njiše,
Iz njega muklo vapi vaj, i kosa oštro breči,
Sada poznaš Šaš-polje; pusti ga, neka ječi. -
Pritišće se k ocu sin, pak žurno naprijed hodi,
Užas ga je minuo, - sad mu još ljepše godi
Kako zora svanjiva, slavić biljiše milo,
Hram već zbliza poziva zvonom u svoje krilo.*

Andrija Palmović (1847.- 1882.), autor je ljubavne elegije *Osmo čudo* (1871.) ispjevane prigodom zaređenja, a domoljubnog je karaktera njegov *Sonetni vienac*. Pisao je također prigodnice, davorije, balade i dr.;

Osmo čudo

*Oj Solune, Periandre, Chilone, Biasu,
I ostali što vas ima mudraca na glasu,
Tako vam se nitko svete ne taknuo brade!
Nagnite mi sada uho. Koj' mi od vas znade,
Tumačiti čudo jedno, veće od svih sedam
Koje eto, u davninu se zanesav, gledam?
Djevu ljubljah, ona mene, žarko bez počitka,
Kao nekoć Salamona gara Sulamitka.
Kako njena da ljepota, kako zlatno runce
Ne osjeni mene, što osjeni isto sunce?
Pak to čelo bez oblaka, prijesto vječnog mira,
Tko bi reko da prot meni gromove sabira?
One oči umirale za mnom, pune máme,
Tko bi reko da će igda ugasnuti za me?
Ona usta: dvije crte ljubavnoga kista,
Tko bi reko da će igda pisat se "nečista"?
One ruke vješto svíte, kano pamuk bijele,
Tko bi reko da se mogu od mene da dijele?*

*Tko bi reko, nemilost će dalje pognat njena,
Neg Properca što no pogna slavnih put Atena?
Rajski času. Kad ne marih za jelo, ni pilo
Samo da se njoj priljubim - kad joj b'jaše milo
Povesti me sobom, od svagdanje prosta stiske
U sabinske tempe, na poljane arkadijske,
Ne bi l' tamo, nikud ne želeći već nagnućem,
Nekim višim, životvornim, čišćim odahnućem
Uz božicu svoju veličanstven, božanstvenij
Stvorio se kano seraf kakav, ili genij!
Često puta sâm se pitah: što da bi u sebi
Ma jedini onaj pogled, te me tako snebi,
Što njegova narav, što u sebi sila ta mu,
Kâ ni starom ne oprosti nekada Pergamu?
Što li ona cijela u svem bivstvu, svem i svaćem,
Svojom gizdom, hari, uzdisaji, svojim plaćem?
Oj Solune, Periandre, oj Chilone, toga
Ne doznaste ni vi, ni ja, nitko - izim boga.*

1871.

SONETNI VIJENAC

*Patria o mea creatrix, patria o mea genitrix
Catull, Lir. LI. C. XLI.*

I

*Domovino, ime svetih osjećaja,
Stoput blažen onaj koj' te jasno čuje;
Moju mladost česte, zaglušne oluje
Potresahu silno, skoro da očajah;
Nu, otkad me ti basmom obaja,
Moje srce samo s tobom blaženstvuje,
Tebe ljubi, časti, s tobom i u zlu je,
Za te će na vruga i ognjena zmaja!
Ovamo vas, druzi, vredniji to muž je,
Koj' zaljubi bolje i koj' zgrabi jači
Za slobodu njenu pravice oružje,
Više li nas u tom svojski zaprednjači,
Sretna ona tada, sretna međ Hrvati!
Želja će ti moja s kitom mira stati.*

II

Želja će ti moja s kitom mira stati:
Golubica, harnim suzama oprana,
Ne plašec se sóvâ, ni crnih gavrana,
Dat će hvalu Bogu, njegovoj blagodati,
Što je mogla koje zrnce nakljucati,
Skuplje suhog zlata, sa umnih majdana,
Njim pritekla gradit divnih ljepostana,
Gdje ćeš ti mi, drago, ljepše sunca sjati,
Pošto bi se tvoje iskopale nade
Kao svete moći spod stoljetnih kama,
Rastepene pomno skupile komade,
Što ih naša mlakost i dušman polama,
Kad se skriše vile pred ubojnom rati
U svoj mili zaklon, u njarca ta ti.

III

U svoj mili zaklon, u njarca ta ti,
Pod natkrilje tvojih milosnih obrva
I pod svetu sjenu domaće drva
Ja ću se prenesen Divom osjećati!
Dosta bo časova velecjenih stratih,
Dok preponam glupe svjetine dorvah,
Ti dok njedra svoja, još nevještu sprva,
Ne otkri mi netom - za ono što patih.
Od onda nebesa mljezimca me paze;
S kladenca me svoga zgodnim poječ hipom
Vila, kalovite odbjegnula laze,
Sada mi pred tvojim božanstvenim kipom,
Kipom što ga dlijeto domoljublja vaja,
Onako će stati - kako još ne staja. -

IV

Onako će stati - kako još ne staja:
Gusto zapahnulim od znoja čeoćem,
Kakav nije teko našim slavnim oćem
U toliko po nas dićnih okršaja,
Niti takav lice garavo napaja
Seljanu, kad zemlju slabim para vóćem,

*Niti se ljubovnim, jedljivim žaozem
Istiska i peče bez konca i kraja;
Nego kakvim mnogi, mnogi još pjesništva
Velji uzornici umivat se budu,
Snimajuć ti krunu davnog mučeništva
I spokojan svaki na tom usne trudu,
Splete li ti glavi vijenac naših gaja,
Gledeć - kud narodna neman se odvaja.*

V

*Gledeć - kud narodna neman se odvaja.
Podigla se tamnim grobovim sa vijenca
Sedeslava, Vuka, Radak-patarenca:
Krvi pun vukodlak narodnih izdaja.
Ne znaš njegvu hranu? čim li se odaja?
On ti pije svojad i suši do člencu,
Ter od tvog imutka mnogog zapredenca
U ogavnu crijevu hrani i utaja.
Kuda su ti krepke te uzdane mišce,
Gdje li skupa krvca knezova i bana,
Koja nije stala prelijevat se tišće
U potomka svakog, brže k tomu zvana:
Tu poganu stravu da zauvijek smlati,
Neka već se nikad među nas ne vrati?*

VI

*Neka već se nikad među nas ne vrati,
Do nje nije bilo "hrvatskoga jala",
Hrvatska je po njoj, samo po njoj mala,
Što bi mogla i sad "velikom" se zvati,
Koju prem nebrojni poplesaše hati,
Ipak i pod njima osovit se znala,
Na "grobničkom polju" sama ukopala
Tatarina strašnog pred "Zapada" vrati.
Djedovi su svijeto mač nam ostavili,
Na njem piše slovo: "Koj' ne stoji... padne",
Mač dovoljan suprot i paklenoj sili;
Al s potajnim nožem zlobe, eno, gadne,
Njim rođenog brata sa bratom će klati,
Jer sotona otac, sebičnost joj mati.*

VII

*Jer sotona otac, sebičnost joj mati,
Zato neka nove plemene se duše,
U gospodske dvore, ko u poleguše
Prosvjeta će jednu stazu utreptati,
Seljak će gospodu poštivati znati,
Nek gospoda stare slabosti uguše,
Nek ljubavi dašak svudijer blago puše,
"Stidak" djevojačkim obrazi procvati.
Čim su našeg jutra zapjevali pijetli,
Na glas njihov stasmo ljuti uznešenci,
Otmjena se nešto digne i prosvijetli;
Seljak malne osta pri staroj uljenci,
Zato da nas k jednu jedan duh osvaja:
To će stražnji vapaj mojih bit vapaja.*

VIII

*To će stražnji vapaj mojih bit vapaja,
Domovino, nekoć duh pobjedni, koj' no
Tobom vlada mudro, krepko, samosvojno
Između sinjeg mora i hladna Dunaja,
Da, težinom tvojih ganut uzdisaja,
Sine ti o vratu, kao kićen vojno,
Te zamjerno po njem bude sve osojno,
Zakonito, vlasno, nova zamahaja,
Da otisne s tobom mladovjek i bodar
K onom svetog prava nedobitnom visu,
Na kom će se čutit da je on gospodar,
Na tvrdo ustaljen, kao klis na klisu,
Kad pod njegvom nogom tiranin začami;
Kad mi blisneš divna svimi vrlinami.*

IX

*Kad mi blisneš divna svimi vrlinami:
Narodnim ponosom uzgorita jela,
U svakom naumu radilica pčela.
Preslicu ti ruka, budi knjigu jami.
Svaki tvoje gore listak se razdrami!
O svoje ga petlja vjernosti pripela!
Prhne li za tuđim, - voda ga odmela! -*

*Za tog su kaljuže, a ne tvoji hrami.
Tvoje pleme valja da se čisto glasa,
U dnu da ti busa, ko mlade dubrave,
U sredini trsa, a na vršku klasa,
Tako će napredak, jamac nove slave,
Stavit se o bok ti, poput branitelja,
U nazočju kivnih tvojih tužitelja.*

X

*U nazočju kivnih tvojih tužitelja,
Što na vihru strasti vrše, kao pljeva,
I, ko kuga tamo usred Sarajeva,
Regbi ne popuste hrđe od hrđelja.
Ti stojiš pred njima, i jača i smjelja,
Stojiš ko ljubovca tu Praksiteleva
Ozbiljna i čedna, bez krivnje i gnjeva,
Pogleda čudesnog, te lavove strijelja!
Nedoimne da ti ne bi spiso hvale
Kist čarobit slavnog Andre Medulića,
Niti tankim perom Lucij Hanibale,
Jer ti si mi viša od svakog snebića,
Tvoja dražest k sebi i zavidnog mami,
Da se takav odmah trzne i posrami.*

XI

*Da se takav odmah trzne i posrami,
Na jugu li tvoje kolo zaokrene,
Sestrice se nađu, dugo rastavljene,
Razni pak vitezi dođu s ponudami.
Okolo Stambula krvnim poljanami
Igra će zaigrat; - bez dostojne cijene
Ne hvataj se ikog, jer, bez donešene
Slobode u ruci, stat će u osami.
Izginuše Obri, Huni, Saraceni;
Dočim ti se žilav uhvatila koren
Prot narodâ buram i njihovoj mijeni;
Narod tvoj za slavu, za život je stvoren;
Ugleda li jednom svoga spasitelja,
Kako da te više bezbožnik ucvijelja?*

XII

*Kako da te više bezbožnik ucvijelja?
Nisi li ti slala - to l' za ovu plaću -
Proti općeg dobra grubu otimaču
Na poljane bojne ljutih srazitelja?
Raznostrukim umljem s visoka pročelja
I napredniju si osupnula braću,
Kitila si povijest tuđu, ko domaću,
Stekla za junaštvo preznatnih povelja.
Za tuđinske dare ne b'jaše ti stalo;
Bogata slobodom, bješe zadovoljna,
Imajući svoju motiku i ralo,
Da još oskudniku sad si dati voljna,
Ako ništa drugo, hljeba, sol i vino,
Koj' i kapu rado pred tobom bi skino.*

XIII

*Koj' i kapu rado pred tobom bi skino,
Na ruševine si tvoje slave kleko,
Prem i ruševine; slavne ste, bi reko,
Nijemi kažiprsti - živa veličino!
Zna' bi za te, jugoslovinska Atino;
Slušo tebe, budna sa Balkana jeko;
Šum jadranskog mora, glasit nadaleko;
Spetio bi uz to pače nešto ino:
Gdjeno iz zabiti jošte jedan cvijetak,
"Cvijet naroda" mudru glavicu pomilja;
Kako milo cvate čist i nesujetak
Draži je od smilja i ranobosilja!
Sve je spašeno, gdje nije on pogino,
Neporočna moja, lijepa domovino!*

XIV

*Neporočna moja, lijepa domovino,
Strelovita miso bud mi tam zanori,
Gdjeno sredozemni oganj kuva, gori,
Vječni bi ju zakon opet k tebi vino;
Bud kolala tobom, svemirna širino,
Nekom tajnom silom k tebi vijek uhoru*

*Da se opet ondje zatraje, odmori
Gdje je njen domjenak, središte jedino;
Bud na rajevine ljupku talasanju
Pjesma mi se nesla kao laka ptica,
Da anđeli s neba zagone se na nju,
I ona će krenut, pusta bjegunica,
I veselo klicat, leteći od raja:
Domovino, ime svetih osjećaja!"*

XV

*Domovino, ime svetih osjećaja,
Želja će ti moja s kitom mira stati
U svoj mili zaklon, u njeđarca ta ti,
Onako će stati - kako još ne staja.
Gledeć - kud narodna neman se odvaja,
Neka već se nikad među nas ne vrati,
Jer sotona otac, sebičnost joj mati:
To će stražnji vapaj mojih bit vapaja.
Kad mi blisneš divna svimi vrlinama
U nazočju kivnih tvojih tužitelja,
Da se takav odmah trzne i posrami;
Kako da te više bezbožnik ucvijelja?
Koj' i kapu rado pred tobom bi skino,
Neporočna moja, lijepa domovino!*

Đuro Arnold (1853.-1941.) pjesnik je brojnih meditativnih i rado čitanih pjesama, filozof po zvanju; u čitankama je bio zastupljen pjesmom *Domovina*, koju je Krleža bio proglasio plagijatom.

Domovina

*Zimska nojca već se šulja dolom,
Sitne svijeće po svem pali selu;
Sniježak prši, - svakom stablu golom
Rad bi natko košuljicu bijelu.
Na kraj sela stoji kuća stara,
Kano raka čini ti se grobna;
Al da vidiš, kako pogled vara,
Ded zaviri na okanca drobna.
Nasred stola svijeća dogorijeva,*

*Do nje zdjela, pladnji, suđe ino;
Majka kćerci, gle uz zipku pjeva:
“Lijepa naša domovino”...*

*Sinčić mali ocu si na krilu
Drži knjigu punu slika, bajka;
I začaran sluša pjesmu milu,
Što mu snenoj seci pjeva majka.
Netom šapnu rujne usne sina:
“Reci, tato, što je domovina?”*

*Otac svoje pogladio zlato,
Pak mu milo odgovara na to:
“Dok si bio malen kao seka,
Domovina bila ti je cijela;
Ova zipka kićena i meka,
Majka, ja i ova izba bijela.
Zipka te je ljuljala u sanje,
Majka svojim mlijekom dojila te,
Ja po izbi - nakon muke danje -
Igrah s tobom igre umiljate.*

*Malo poslije pružila se širom
Preko dvora, vrta, naše njive,
Donle, gdjeno stoje vrbe sive,
Gdjeno gorski potok šumi s mirom.
Onda njojzi pripadala staja,
I kravica, što nas mlijekom hrani;
Male koke, što nam nesu jaja,
Vjerni kudro, što nam kuću brani.*

*Poslije, kad ćeš poč' u prvu školu,
Pružiti će se ona po svem dolu;
Cijelo selo obujmit će tude,
U njem dobre i radine ljude.
Da još više: one humke, šume,
Što će ljeti jagodama rodit;
One bijele staze, ravne drume,
Kud će tata nedjeljom te vodit.*

*Ali tvoja duša dobro sluti,
Da još dalje vode ovi puti:
Vode preko polja, rijeka, gora,*

*Vode uzduž širokoga mora.
Svud se nađu sela, bijeli gradi,
Svuda bistra uma dobri ljudi:
Kojim isti govor život sladi,
Kojim isto srce grije grudi.*

*Oh, daleko, sinko moj, se pruža
Ova naša domovina krasna;
Njeno ime - mirisna je ruža,
Njena slava - zvijezda vijekom jasna.
O toj slavi pričat će ti knjige,
Štono ćeš ih diljem škola učiti;
Pri tom često morit će te brige,
Kako li ćeš pravo sve dokučiti.*

*Ali zato duša će ti ronit
U davninu nevidovnih međa,
Iz nje će ti kao bajka zvonit
Zveket mača junačkih nam pređa:
Ti ćeš doznat, kako su za grudu
Zemlje svoje lili krvi česme,
I sudbinu kako su si hudu
U vječite okovali pjesme.
Čut ćeš, kako bjehu tvrđom jakom
Čovječanstva prosvjetnome rodu;
Kroz stoljeća branili ga šakom,
Spasili mu vjeru i slobodu.*

*Pojmit ne ćeš samo, je l' im jača
Snaga uma bila ili mača, -
Jer su kadšto usred bojne buke
Pograbili pero još u ruke,
Njim su čuvstva ocrtali vrela,
Smjele misli, mašte plamen živi,
Satvorili ona sjajna djela,
Kojim i sad cio svijet se divi.*

*Tako pređi namrli nam slavu,
A sa slavom ovu dragu zemlju;
Pak su onda naslonili glavu,
Tihi sanak da u grobu drijemlju.
Al iz groba glas nam šalju oni:*

*Nek na umu sveđ nam domovina, -
Ne ćemo li, da kô zv'jer nas goni
Tuđim svijetom strašna kletva njina!
Kako i ja možda, sinko zlati,
Već nad groba crnim lebdim jazom,
Duša brižna htjela bi mi znati:
Hoćeš li mi ti djedova stazom?"*

*Sinčić - dotle mramornom u muku -
Na srdašce metnuo je ruku,
S tužnih misli glavica mu gori,
Al on ipak jakim glasom zbori:
"Hoću; tato, - kunem ti se vjerom, -
Radit u dan, učit u noć kasnu:
Junak bit ću mačem ili perom
Za tu našu domovinu krasnu!"*

*Sretnom ocu krupna suza kane:
Znamen sveta blagoslova nijema;
Sinčića si žarko ljubiti stane,
Pa ga onda na počinak sprema.*

*Zimska nojca pustim vlada dolom;
Ljudi u san tonu po svem selu;
Sniježak prši - svakom stablu golom
Rad bi natkô košuljicu bijelu.*

Hrvatskoj

*Ja znam, da nije danas više moda
Pred tobom sagnut ponosno si čelo,
I skidat pjesmom zlato s nebna svoda,
Ovijat njim ti mučeničko tijelo...*

*Al ja sam, prosti, nešto glave svoje;
I ne ću kanit navika se starih:
Ja pjevam noću, kad se zvijezde roje,
I danju, kada svijetom sunce jari.*

*Pa komu sve te da namijenim pjesni,
No tebi, kojoj crn se otpad sprema:
Med djecom tvojom već ti borba bjesni
Za tuđe... ko da tvoga više nema...*

*Al bila pri tom kakve godjer sreće,
Pjevača tvoga ništa ne okrene -
Ja volim tvoje ruho i od vreće
No tuđe: bilo baš od svile cijene.*

*I zato će te dalje kô i prije
Sve pjesme moje, majčice, da slave -
Ja znam, da danas to već moda nije,
Al, ja sam, prosti, nešto svoje glave!*

Iz preporodnih gibanja nikao je i R. F. Jorgovanić, kojega je kao pjesnika prepoznao Šenoa, a u književnostima se i spominje u književnosti njegova doba.

Iako je lirika bila dominantni oblik hrvatskih preporodnih pjesnika, nije izostalo ni dramsko ni prozno stvaralaštvo. Prve dramske pokušaje napisali su Vukotinović i Rakovac još tridesetih godina, dakle, prije preporoda, a njihova je motivacija bila da se i kazalište iskoristi za narodnu stvar. U Zagrebu je, naime, tada radilo njemačko kazalište, pa su hrvatski pisci – pišući kazališna djela i predstave svjetovnog tipa – publici željeli dati djela po duhu hrvatska i pisana hrvatskim jezikom. Stoga nisu vodili računa o umjetničkoj vrijednosti tih djela, nego su se zadovoljavali prevođenjem djela (npr. Kotzebua).

Prvi dramski pokušaji stoga i nisu originalni; najčešće je riječ o slobodnim prijevodima i preradbama, a samo je nekoliko djela koja se odvajaju od toga. Na prvom mjestu je to **Dimitrija Demeter** svojom dramom *Teuta*, dok se **Antun Nemčić** dramom *Kvas bez kruha* uspio vidljivo osloboditi povijesnog okvira tadašnje dramske književnosti i usmjeriti se stvarnom životu.

Koliko god ove drame, pa i cijela dramska književnost preporodnog razdoblja, nemaju značajnu umjetničku vrijednost, vrijedno je spomenuti da one “izrastaju iz hrvatskih prilika svog vremena i što iz njih izbija isti duh, koji i iz cijele književnosti ilirizma” (Barac). U njima se slavi sloga, osuđuje izdajstvo, budi vjera u plemenitost i hrabrost.

U istom vremenu razvija se i hrvatska novelistika, uz roman u 19. stoljeću najraširenija književna vrsta u Europi. *Danica* je već od svog početka donosila kraće i duže pripovijesti, a uglavnom su izlazile bez oznaka autora ili prevoditelja.

Pokušaj prve originalne novele u našoj književnosti vezujemo uz **Ljudevita Vukotinovića**; u prvom broju *Danice* on objavljuje *Ivana Vojkovića*. Uz njega sličice objavljuje i **Pavao Stooš** (*Pavuk i mravci*) te **Ivan Mažuranić** (*Slavuj i kukavica*).

Nakon njih, prave novelističke radove donose Vukotinović (*Pjesme i pripovijetke*), **Ivan Kukuljević** (prve dvije knjige *Različitih djela*), četiri novele tiska Demetar, te **Dragojla Jarnević** (*Domorodne povijesti*).

Kakva je uloga i zadaća novelistike najbolje je izrazio **Vraz**; u *Kolu* 1842. on ističe da se “*pripovijetkama može čitaoce privući knjizi*”.

Nije naodmet spomenuti da ni novelistika, kao ni drama, nije namijenjena samo zabavi; kao i sve u preporodnom razdoblju, imala je “određeni politički zadatak”: njihova je građa uzimana iz hrvatske prošlosti i/ili širih narodnih slojeva; u njoj se hvale sloga i junaštvo, a kudi nesloga, narodna izdaja i dr. (posebno Kukuljević...).

U preporodnom razdoblju pojavljuje se i *aforizam*, najčešće kako bi se istakle ključne misli narodnog pokreta. Aforizme se uglavnom ekscerpiralo iz djela pojedinih pisaca (**Vitezović**, **Herder**...); svoje *Misli Mažuranić* je objavljivao najviše pod pseudonimom, a u njima je izricao misli o narodu, jeziku te refleksije o životu i dr.

U preporodom razdoblju pojavljuje se i *putopis*, a pisali su ga **J. Milaković** (*Opisanije Crne Gore*), **Ivan Kukuljević**, **Adolf Veber** i dr.

Najbolje putopisno djelo jesu *Putositnice Antuna Nemčića* (“jedina putopisna knjiga u ovom vremenu izdana s književnim ambicijama”) te *Put u Bosnu Matije Mažuranića*, više “pisan kao informacija nego kao književni spis”. **Nemčić** je često istican i kao pisac prvog romana u novijoj hrvatskoj književnosti (*Udes ljudski*), ali i kao osnivač *feljtona* (*Pogledi na našu sadašnjost*, u *Danici* 1841.). Feljtonist je bio i Lj. Vukotinović (*Ljetne misli; Zimske misli*...).

U preporodnom razdoblju javlja se i *književna kritika*. Najpoznatiji kritičar bio je *Stanko Vraz*, a kritike su pisali i **Mažuranić**, **Šulek** te nadasve plodni **Demeter**; i u *Danici*, ali i u *Zori dalmatinskoj* te *Kolu* tiskano je mnoštvo bilježaka o stranim književnostima, uglavnom slavenskima, najčešće bez imena autora. Vrijedno je spomenuti da se kritika nije osamostalila do posebne književne vrste, niti je posebice utjecala na razvoj književnosti; uglavnom se nastojalo za tim da se upozori na nove naslove. Književni kritičari/referenti uglavnom su isticali da “hrvatska književna djela treba suditi s obzirom na njihovo značenje u našim prilikama, a ne u europskim razmjerima”. Tako je i *Vraz*, koji je govorio kako se hrvatska književnost treba osloboditi diletantizma, morao praviti ustupke.

Dimitrije Demeter (1811.- 1872.), rođen je u Zagrebu, gdje je završio osnovnu školu i gimnaziju; filozofiju je studirao u Grazu (gdje se upoznao i s Lj. Gajem); potom je studirao medicinu u Beču i Padovi i doktorirao temom o meningitisu. Nije obavljao liječničku praksu nego se posvetio kazalištu,

organizirajući ga i vodeći cijeli niz godina. Kako nije bio režimski čovjek nije mogao dobiti službu; u činovnički ži-vot uveo ga je kasnije Ivan Mažuranić, suprug njegove sestre Aleksandre. Na njegov poticaj Hrvatski je sabor 1861. kazalište proglasio “narodnim zavodom” – čime su udareni temelji stalnom nacionalnom kazalištu. Nakon tragične smrti djevojke Franjice Vesel, Demeter se povukao, baveći se prevodenjem dramskih komada s njemačkoga na hrvatski.

Demeter za života nije objavio mnogo zasebnih knjiga. Objavio je: *Dramatička pokušnja* (I. dio u Zagrebu 1838.; II. u Beču 1844.); *Ljubav i zloba* (libreto, Zagreb, 1846.) – za prvu hrvatsku operu V. Lisinskoga – napisao je još i libreto za operu *Porin*); prijevod *Pjesme Jelačića bana* (Zagreb, 1861.), budnicu

Prosto zrakom ptica leti:

Prosto zrakom ptica leti

prosto gorom zvijer prolazi

a ja da se lanci speti

dam tuđincu, da me gazi?

Tko ne voli umrijet prije,

u tom naša krv ne bije!

Znam, da moj pradjedovi

cijelivijetom gospođahu;

a ja jezik da njihovi

u ropskome tajim strahu?

Tko ne voli umrijet prije,

u tom naša krv ne bije!

Sam ću ubit mog jedinca,

nož u srce rinut žene,

neg' da bidim od tuđinca

slobode mi porušene...

Tko to izvest gotovo nije,

u tom naša krv ne bije!

Sam ću upalit krov nad glavom,

pripraviti si grob gorući,

neg da tuđin mojim pravom

u mojoj se bani kući.

Tko to izvest gotovo nije,

u tom naša krv ne bije!

te poemu *Grobničko polje* (u *Kolu*, 1842.).
(Iz *Grobničkoga polja*)

*Ja od Brente vidjeh obale zelene,
čuh žuborit njene bistre vode,
pokraj kojih grleći se hode
umjetnost i narav ko sestre rođene.
Vidjeh iz valova sjajna svoja lica
kako diže ljuba od Neptuna,
oholosti i dražesti puna,
kao vrat svoj labud, ponosita ptica.
U svoj hlad me mrkle primiše maslene
sred arkvajskih brežuljaka milih,
u ljubavi gdje svak listak cvili,
u ljubavi cvate, u ljubavi vene.
Visoki platani grožđem ovijeni,
Lombardije svilorodne ravni,
Boromeja spomenici slavni,
od tisuća ljeta nakrcani plijeni,
pepeo kosti ljubavnika od Verone,
latinskoga neba vječno ljeto,
kist Urbinskog, od kanove dlijeto,
i od Paladija zidine smione...
Slatke uspomene, najmiliji dio
mog života! – Jedno smao polje
u srce mi ustani se bolje,
na kojem sam jendom tako lijepo snio! –
Komad cvatućeg raja, mislite ćete,
srebrom bistra potoka opasan,
a na svakoj svrži slavuj glasan,
od ljubavi pjesme koji poje svete;
dol blažena, tihi zavičaj pastira,
gdjeno vrve stada bezazlena,
ljubavnike hladna krije sjena,
zefir piri, frula neprestano svira,
plačna vrba sjetno nad vodom se giba,
bršljan penje, grozd kroz lišće viri,
Lipa cvate, krepak dub se širi,
u vedru zraku vitka jela ziba –*

*ništa od sveg toga! Kudgod oko stiže,
ništa drugo, nego kamen goli;
zaman tražiš zelen u toj doli,
ni travica jedna galvu tu ne diže!
Sve je pusto, sve je nijemo, sve užasno,
grob golemi, gnijezdo noćnih sova,
okolica carstva Plutonova...
ipak si mi, polje, milo, polje krasno.
Amo, kom je život Hrvatica dala!
Našeg roda to je sveta Meka;
čiste krvi djeda naših rijeka
tu je okaljanu svijeta čast oprala.
Svojim kraljem tu sve Hrvat spasi kralje,
Batukanu kameni su ovi
strašni bili stupi Herkulovi,
gdje upisa udes: **Do tuda, ne dalje!**
Tu nek Hrvat uči, koja mu je cijena,
tu nek crpe hrabrost, ponos, volju,
nek ne ište vijek utjehu bolju,
neg koju mu daje ova uspomena!*

Najznačajnije Demetrovo djelo svakako je *Grobničko polje*, poema koja se pojavila u vrijeme kada je u Zagrebu slavljen 600-ta obljetnica slobodne općine na Griču i bitke kod Grobničkog polja, u kojoj su Hrvati, prema predaji, porazili Mongole. Temu je, po svemu, Demeter u sebi nosio dugo, još od 1836. kada se vraćao iz Italije; za pisanje se koristio povijesnim izvorima (Ivan Tomašić, Antun Vramec, Ritter Vitezović, Kačić Miošić...). Riječ je o “tipičnoj bajronskoj poemi”, u kojoj pejzaž prati brojne slike te lirske digresije. Proslava događaja Demetru je bila prilika da se istaknu aktualni sadržaji; iako je riječ o dalekoj prošlosti, u spjevu progovara ilirska stvarnost, a posebno je istaknuta poruka: “*Tu nek Hrvat uči, koja mu je cijena*”!

Drama *Teuta* (1844.) godinama je hvaljena kao vrijedno dramsko ostvarenje preporodne književnosti, uspoređivano sa Schillerovom dramom *Marija Stuart*. Drama govori o ilirskoj kraljici (vjerojatno otuda i njezin prijem kod tadašnje publike).

Iz “**Teute**”

PRIZOR TREĆI.

TEUTA (u lovačkoj odori, oboružana, sa svojom također za lov oboružanom ženskom pratnjom) i **PRVAŠNJI**, zatim **SLUGA**.

SMILJKA

Kraljica, jao nama!

TEUTA

Što to vidim! U mojemu dvoru

Ženska visi mužu oko vrata?

(Razjarena stupi među zagrljene ljubavnike i razdruži ih. Kad opazi Cvijetu, kao okamenjena)

Je l' moguće? To je moja Cv'jeta!

CVIJETA sva drhćući padne na koljena pred kraljicom;

MILIVOJE, sav skrušen, ponikne glavom; **SMILJKA** zabunjena; svi ostali nađu se u čudu.

TEUTA (za jedan čas)

Ljuta zmijo! koju sam bezumna

Sred njedara ogrijala mojih!

CVIJETA

Prosti! Prosti!

TEUTA

Ti se, jadna, predaješ čovjeku,

Da igračka njegovih požuda

I njegove volje budeš sužnja!

Našeg spola tako gaziš slavu?

S očiju mi, besramnice jedna!

Ljubimica ti mi prije b'jaše,

Ljubimica, nezahvalni stvore!

Kako sam te prije milovala,

Tako mrzim ja na tebe sada!

Skini mi se s očiju zauv'jek!

SMILJKA (klekne pred Teutu)

O gospođo, milostiva budi!

TEUTA

*Niti r'ječi! ako gnjev moj nećeš
Da navučeš i sebi na glavu! (Milivoju:)
A ti gadni, lukavi pauče,
Koj u svoje otrovane niti
Bezazlenu mušicu dovabi,
Ti ćeš to mi tvojom platit krvlju!
Oj stražani!*

CVIJETA

*O tako ti groba
Oca tvoga - gnjev svoj daj uspregni -
On je nevin, ja sam sama kriva.*

MILIVOJE

*Ne vjeruj joj - ja sam krivac - sâm ja!
Njojzi prosti - a krv moju prolj -*

CVIJETA

On te vara - bez svake je krivnje -

TEUTA

*Dosta. Vidim, tebi l'jeka nema.
U grudih ti ropsko srce bije,
Budi ropstvo i sudbina tvoja.
Tvoj okrutnik neka žive dalje,
Da mu služiš ko ponizno pseto;
Cv'jeli, stenji njemu pod petama,
Liži ruku, koja te zlostavlja:
Kaznu takvu ti si zaslužila.
Ali bježi s tvojim sramotnikom
I sakrivaj ispred mog se oka
Kano ispred tr'jeska žarke munje.
Na put pako uzmi moju kletvu!*

SLUGA (stupi u sobu)

*Sv'jetla gospo, ban Radovan želi
Silne tebi da dojavu glase.*

CVIJETA

Ali moj otac!

TEUTA

Baš po mojoj želji.

(Sluga otiđe.)

Neka dođe, da svoj pokor vidi,

I k prokletstvu mome svoje doda.

PRIZOR ČETVRTI.

BAN RADOVAN i PRVAŠNJI.

CVIJETA *(kako uđe ban Radovan, padne mu oko vrata)*

Roditelju!

RADOVAN

Zašto plačeš, kćerko?

TEUTA

Ne zovi je tim imenom, starče.

I ona je, ko što sve su druge,

Ropska srca, i c'jenit ne znade,

Svoja volja što je i sloboda.

Ona ljubi - njoj prokletstvo tvoje!

RADOVAN

Zar je srca njezina miljenik

Inostranac, rob li izdajica,

Da joj podam za miraz prokletstvo?

TEUTA

Muš je kumir, kom se ona klanja.

To je dosta. Netom zatekoh ju

Oko vrata tomu nevjerniku.

RADOVAN

Nije l' ovo junak Milivoje?

Njegov otac za zavičaj pade,

A i njega bojne diče rane.

Slavna stabla on je slavna grana;

Ne želim si nikad boljeg zeta.

Blagoslov vam, djeco, moj, ne kletva!

TEUTA

Dijane mi! starac mi se ruga!...

Ko da ne znaš, što držim o igri,

Koju ljubav vi zovete -

RADOVAN

Gospo!

*Ti promašiš svrhu, koju bozi
Tvomu spolu odlučiše blagi.
Ta se zove: ljubav, sveta ljubav!
Hram je ona, sv'jet iz koga crpi
Obodrenje, utjehu, blaženstvo;
A u kom je svećenica žena!
Sunce j' ona, blagodatno sunce,
Na kom zori pomnija, hrabrost, sreća;
A njegovi životvorni zraci
Nježne žene zjenice su mile.
Zar na zemlji ljepše ima svrhe
Nego ljude uznositi k svemu,
Što je l'jepo, veliko i divno?
A ženi je ta na sv'jetu svrha!
Je li ljepšeg i dičnijeg djela
Nego miloj otadžbini svojoj
Othranjivat majke i junake?
A tvog to je krasnog spola djelo!
Zašto dakle izvan tog okruga.
Gdjeno slave izobilja ima,
Tražiš slave na tuđemu polju?
(Klekne preda nju.)*

O tako ti tvojih podložnika

*I vlastitog tvog života sreće!
Mač razlomi, štit i oklop baci,
Razbij koplje, luk i str'jele skrši;
To nij' ures za tvoje dražesti.
Nježnom t'jelu nježan ures liči.
O dokini ovu ljutu borbu
Prot' naravi, ljudem, sebi, bogom,
Tere budi, čemu si stvorena,
Cv'jet i ponos tvoga nježnog spola!*

TEUTA

*Bogom hvali, što t'je s'jedo tjemje;
Nu ni r'ječi više o tom, starče,
Jer inače, čini mi se, da bih*

Na sjedinu zaboravit mogla.

(Milivoju i Cvijeti:)

A vas dvoje bjež'e od mog gnjeva

I gledajte, da vas nikad više

Ne opazi zjenica mog oka.

Jer inače, ko na zvjerad divlju,

Napustit ću na vas hrte moje.

(Milivoje i Cvijeta otiđu. Starcu:)

Sad iskaži, kakve nosiš glase?

RADOVAN

Prispio je Dimitar Hvaranin

S mnogo lađa od Etolskih ravni,

Gdje nam vojska lovor s pl'jenom bere.

TEUTA (zlobno)

Nosi li mi zapov'jedi nove,

Nije l' tako? Od silnika moga?

Svidje li se ljubeznom suprugu,

Da mi opet i taj pedalj zemlje,

Koj mi gazit veledušno dade,

Natrag uzme i sred četir zida

Kano prije opet me zatvori?

Što je treba jednoj ženi više?...

Ta veliku svršit svoju svrhu

Ona može i na tom prostoru.

Što mi kaže moj gospodar blagi?

RADOVAN

Ništa, gospo! Njemu kap zatvori

Baš za stolom zauv'jeke usta,

Kad si vojsku po pobjedi slavnoj

Častijaše dobitnik Etolâ.

Prazno stoji pr'jestolje ilirsko

I njegova nasljednica ti si.

S plemstvom sjajnim Dimitar Hvaranin

Prispio je, da ti krunu preda.

TEUTA

O slobodo, svanula si meni!

RADOVAN

Teško tebi, domovino moja!

(Zastor padne.)

Demeter je objavio četiri pripovijetke: *Ivo i Neda*; *Vijavica*; *Otac i sin*, *Jedna noć*; historijske su: *Ivo i Neda* (događa se u srednjovjekovnom Trogiru - u pripovijesti se lako prepoznaje ishodište u djelu Marka Kažotića *Miljenko i Dobrila*), *Otac i sin* događa se u Hercegovini, za vrijeme Stjepana Kosače.

Demeter je dao i svoj doprinos hrvatskoj publicistici, kritici, sudjelovao je u polmikama oko jezika i pravopisa, itd.

Antun NEMČIĆ (1813.- 1849.), podrijetlom je iz plemićke obitelji. U Zagrebu je završio Pravoslavnu akademiju, rano je pristao uz preporod, drugujući s Tomom Blažekom i Mirkom Bogovićem. Iako je bio književno obrazovan, Nemčićev je rad zbog rane smrti nasilno prekinut. Za života je objavio samo knjigu *Putositnice* (Zagreb, 1845.), nastalu nakon puta po Italiji. Osim putnih bilježaka, u putopis je unio erudiciju i maniru zapadnoeuropske putopisne škole, pa je od suvremenika nazivan “hrvatski Seume” – zbog “feljtonskog sloga, isprepletenog uzgrednim domišljajima, šalama i dosjetkama, dopadljivošću, svježinom itd. Putopis mu je duhovit, blago ironičan, zajedljiv, a u podlozi toga je iskreno - rodoljublje, razmišljanja o hrvatskom čovjeku i zemlji” !

Nemčić je pisao i pjesme (slične tadašnjoj pjesničkoj praksi), dramu (*Kvas bez kruha, ili tko će biti veliki sudac*, Zagreb, 1854.) u kojoj se bavi zakulisnim političkim intrigama u tadašnjem društvenom životu, te nedovršeni roman *Udes ljudski* (Neven, 1854.) – prvi pokušaj romana u novijoj hrvatskoj književnosti.

Iz “**Putositnica**”

(...)

Imade u našoj miloj domovini veličanstvenih prizora u izobilju koji bi se s inostranimi usporediti mogli; ali nema ljudi koji bi svijet s njimi upoznali, nema umjentika kojih bi ih kist oživio i proslavio. Nježna zelen naših bukvika i brezovja, tamne omorokovine ili guste dubrave kojih visoka stabla jonskom stupovju naliče, prijatne skučenost naših brežuljaka, cvjetne naše livade i raznovojne njive, pećinaste glavice primorskih i šumoviti vrhnunci zagorskih planina, ova izmjena dvorova i razvalina, ova divlja značajnost naših gora združena s umiljatošću plodnih dolina, ova različitost likovitih nošnja, osobito pako arkadski život našijeh pastijera koji se jedva ma gdje tako živahno kan kod nas očituje, bili bi shodni i povolji predmeti za svakog slikara okolicâ.

U Skradu gdje našem Tedeschiju za volju jedno malo stadosmo (on je mislio da će ga rakija od zime braniti), u Skradu nađemo opet jučerašnjeg konopara

(užara) koji se je u gostioni sans gene brijao. Na moje pitanje kako mu se hoće po takvoj zimi brijati, odgovori mi: “Danaskar je nedjelja, a ja se u nedjelju brijem, bio baš red i sred pučine”; i ponudi mi zajendo da će odmah i mene podbriti. Ne išo ti s britvom blizu mome vratu, pomislim sam u sebi sjetivši se jučerašnje pripovijetke, pa mu za ovu poslužnost zahvalim. Što međutim stari ovaj kurjak podnipošto preesapiti ne mogaše: kako jedan Hrvat ne će da se u nedjelju brije! – Čim se tedeči okrijepi, nastavimo put dalje. Odsad ga je jošte i rakija hladila; nu pravo mu, zašto je bio samovladan ko njegovu pređi u pustoši.

Nakon dugotrpane vožnje dojdemo oko podneva u Lokve. Ovo seoce leži u skutu pećinastog jednog zavoja, kamenite njegove kuće mnogo priliče onima talijanskih seljaka. Ovdje se i pošta nahodi. Svijet je upravo iz crkve izlazio: (...)

Nekoliko koraka, pa eto ti stajasma na Nabrežju slavjanskom, kao što nas nauči napis:

Riva de Schiavoni

koji na stijeni jedne kuće čitasmu. Upravo pred nami rasprostiraše se luka u kojoj je podobri broj većih i manjih brodova stajao. istinabog, ne baš onoliko kao što ih u Trstu ima, nu i ovaj nedostatak nadomještahu one stotine od gondula koje se uvijek ovuda kreću. A što se tiče živahnosti okolo luke, to mnogo te mnogo veću osjećaš ovdje negoli u Trstu, kao što smo se kasnije osvjedočili. Kasnije, rekoh, jerbo, sada je jošte ovdje sve tiho bilo. Idući odavle nadesno, sve po Obali slavjanskoj, uz ponosite palače, dodemo do malene podugačke pijace i polagano dalje greduć na kraju njenu opazimo veću. Conticuere – intintique ora tenebant, bio bi reko, da nas je tko u ovi par vidio. To mora da je

Pijaca S. Marka

trgne jedan drugome riječ iz ustiju. I tako je bilo. Ove zgrade, ove zidurine, ova stupovina koja se uspinje jedna nad drugom, ovi trijemi, ove arkade (nasloni), ove mramornice, ovaj osobito čudnovati i kopnu europejskomu strani način zidanja, ove hrpe velikoljeplja, sve to – sve ti javlja da se nalaziš na slavnoj, po svemu svijetu glasovitoj pijaci o kojoj je Petrarka kazao: “Platea, cui non scio, an orbis terrarum parem habeat”. To jest: Ulica o kojoj ne znam da li joj u svem svijetu para ima. (...)

Ostavivši pijacu sv. Marka, tumarali smo neko vrijeme po izumrlih mletačkih sokacih. Ove

Ulice mletačke

većinom tako su uske, da jedva dvojica uspored hodati mogu, a kad trećeg susretmu, moraju mu se ukloniti. Malo što nije već podugi sat prošlo otkako je sunce izišlo, al ovdje bijaše jošte sve u sumraku. ogromne zidine kuća čine da sunčane zrake veoma rijetko dopiru do taraca stiješnjenih ulica. Al ove uske

uličice valja smatrati samo kano stavr drugotnu; ove su u Mlecih jedva to što su u kojoj povećoj zgradi pokrajne ulice skaline naprama glavnojs tubi, ili što u kopnih gradovih oni uski prohodi oli uličice po kojih kola ne mogu prolaziti. A što su drugdje glavne ulice, to su u Mlecih kanali koji čitavu varoš prosijecaju. Iz njih dižu se ponosite one, premda starobitne palače kojih je građenje nekoć milijune progutalo. Većom stranom ustrojene su ove mletačke kuće tako da glavni ulaz i čelo prama kanalu gledaju. I zato, to su u Mlecih gonduljeri sa svojim gondulami i barkami. Uopće tko želi o Mlecih pojam kakov sebi pribaviti, taj neka si predstavi koju poplavlvenu varoš ko što su naprimjer g. 1830. predvaroši Beča bile ili god. 1838. u vrijeme poplave Pešta. Dabogme, među morem i Dunavom razlike imade, kao i među palačami Meltaka i kućami bečkih podvaroši. (...)

Matija MAŽURANIĆ (1817.-1881.), brat je Ivana Mažuranića, po zanimanju je bio kovač. U njegovu životu poseban je datum odlazak u Bosnu 1839. preko Kragujevca, Čačka, Požege, Užica do Sarajeva. Iako motivi njegova putovanja nisu poznati, po svemu su političkog karaktera (špijunski poslovi za potrebe Austrije, a po nalogu brata Ivana!). Bosna je, kako je poznato, u mislima hrvatskih preporoditelja imala značajno mjesto poticano uvjerenjem da se Bosna može pripremiti na ustanak. Kako bi izvidio tu mogućnost Matija je otišao u Bosnu; na povratku godine 1840. zadržao se u Beogradu, opisavši svoj doživljaj Bosne u putopisu *Pogled u Bosnu* (1842. u Zagrebu) pod pseudonimom “jedan domorodac”. Knjiga je najprije trebala biti izvještaj s putovanja, ali je svojim spisateljskim osobinama premašila okvire izvještaja i dočekana kao prava literarna senzacija. Matija je u Bosni išao i 1846., i odatle slao povjerljiva izvješća; ostao je tamo dvije godine čekajući rasplet godine 1848., da bi se potom otputio u Carigrad (gdje je ostao dvije godine); ostatak života živio je nemirno, bavio se raznim poslovima i stekao znatan imetak, a život je završio pomračena uma u sanatoriju kod Graza.

Matija je pisao pod utjecajem braće, Ivana i Antuna; cijela se knjiga sastoji od mnoštvo uzbudljivih slika i epizoda, portreta i zgoda, a karakterizira je prirodno i slikovito pripovijedanje, lišeno učenih knjiških slika, jednostavno je i duhovito, što je privuklo tadašnjeg čitatelja, pa je Vraz s pravom napisao da je posrijedi “prva naški napisana knjiga”.

Dio putopisa do danas nije poznat javnosti, vjerojatno zbog delikatnih političkih mjesta (dio toga koristio je brat Ivan pišući svoje djelo: *Harač*).

Matija je bio dobar poznavatelj narodne poezije, njezina leksičkoga bogatstva i stila, što je iskorišteno i u samom putopisu, danas smatranu “biserom hrvatske preporodne proze”.

Iz “*Pogled u Bosnu*”

Kad smo došli Sarajevu na vrata, ondje Turci mene vizitaju pak me odvedu k Mustaf-paši Babiću, zvanom Hrnji (Hrnjakoviću). On mene raspita što sam ja i otkud sam. Ja mu kažem otkud sam iz Njemačke i da sam zanatnik i da želim u njihovoj slavnoj zemlji potražiti mjesto da se gdje god nastanim. “Ja sam već odavna mislio – kaže paša – da bi takove majstore dozvao ovamo u Saeajevo, da jim proskrbim halat, pak neka rade: i to ću ja učiniti, ali međutim, dok ja dobavim halat i tebi još društva, ti ostani ovdje kod mene na kapiji (na kapiji se vele sve gospodske sluge i dvorani). – “Što ću ja raditi, pitam, ovdje na kapiji, čestiti paša?” – “Pušiš li čibuk?” – Ja ako i nisam dotada nikada pušio, rekoh: pušim. – “Hee, kad pušiš, a ti sjedi gdje i drugi sjede, pak puši kao što i drugi puše”. I tako sam ja još taj dan na 11. prosinca počeo uzimati tain i jemek (jelo) po devet ili deset jestojska, nego sve po turski.

Sarajevo je strašno veliko, i nikakav Sarajevac nezna koliko je; to jest, nitko nije bio po svem varošu. Tamo nije slobodno izvan glavnih ulica nikud ni okom pogledati a kamoli koračati nogom. Čaršija je sva u jednoj gomili kod rijeke Miljetske (Miljacke), osim kakvih maslara (bakala,, bakalina, ali zanatnika i pekara [ekmedžija], koji po glavnih ulicah svoje dućane imaju). Iz svake mahale je slobofno stanovnikom ići kuda jim put u čaršiju, ali u tuđu mahalalu ni pošto je živ. Gori na glavici na prvom stupnju planine sjedi jedan slab, nego prilično prostran grad (reklo bi da je bio negda zato sagrađen da se u ljeto goveda utjerivaju u njega da ne postrču). Sada su u njem turske kuće, i samo jednom ulicom (sokakom) od vrata kroza nj je svakomu slodobno proći. Sa dolnjih vrata se vidi neizmjerni prostor sarajevski. Između kuća mjesto naših pijaca svuga imaju grobje: pak se bijele kamena turbeta prema suncu kao labudovi.

Ispod grada više Miljetske je jedna grdna klisura, mimo klisure teče Miljetska koja ispod gore Romanije iz mnogih potočića sastavlja se i tekuć kroz ponorite jaze ispod Brezovače, dolazi posred Sarajeva. Odande protiče kroz polje dokle se u Bosnoj ne udavi. Ispod rečene klisure kod vode Miljetske zove se Ašik mahala. Pripovjedaju Turci da su se u ta stara vremena skupljali njihovi momci i djevojke na svakojake igre. Između djevojaka je bila najgizdavija lijepa Fata u koju se zaljubi jedan tankoviti momak imenom Mehmed. Njegova jedina briga bijaše da kod lijepe Fate milost zadobije. Fata, poznavši njegovu želju, počela je i sama za njim čeznuti. Jedanput dođoše same djevojke, i lijepa Fata među njima, pak se uhvatiše ispod klisure kod vode igrati kolo. Čujuć momci u gradu, među kojima i Mehmed, da kod vode igra kolo, doletiše svi navrh klisure da vide. Pogleda lijepa fata gori, pak upazi svoga dragoga, kao sokola sjedećega na klisuri. Manhu mu zlatnom mahramom, kao znak da i on u kolo dođe, a Mehmed vidjeći gdje je

iznenada stekao tu veliku milost – smućen od velika veselja – pusti se niz klisuru dolje i padne posred kola ter se nasmrtno ubije, a ne reče ni medet. Fata, vidjevši njegovu goruću ljubav, pane na njega, i hotijaše samo njegovo slatko ime da izusti – ali srce joj se od tuge raspukne. – Najedanput od otoga pukne glas po svem varošu i tamo vrvijahu čeljad od svake vrsti gledati to žalosno čudo. Nitko nije došao koji ije onu dvojicu slatko poljubio i grozno zaplakao nad njima: a rođaci i prijatelji iskopaše grob, a totu jih, kao dva prekrasna goluba, zajedno ukopaše. Od otoga vremena je zabranjeno djevojkama na svake očite igre izlaziti.

U Ašik mahalalu sad ne iđe nitko nego kakvigođ sirovi i bezobrazni bećari, i to biva ovako: Uvečer se sve bekrije skupljaju u Ašik mahalalu, pak koji god dođe, taj ondje pod klisuru sjedne, i puši čibuk. Kad jih se nakupi mlogo, onda poviče jedan: “Valaha, dobar čovječe, što ćemo sad?” – Onda se počmu hvaliti: koji znade kakova rđava i strašljiva vlaha da ima lijepu ženu. Tada ses sve na društva razdijele, pak iđe svako društvo svome vlahu. Nego u slobodna vlaha ne smiju nipošto dirati dok je živ. Ako ima jako lijepu ženu, tako Turci najprvo gledaju da njega ubiju, a potlje š njevogom udovicom što oni znaju. najnesrećnije su one djevojke kojim je narav ljepotu podijelila; jerbo nikakav kršćanski momak ne smije u nju ni gledati, a kamoli da bi ju uzeo za ženu. S toga uzroka su sve najljepše prisiljene poturčit se. Čuo sam još gdje se o tom razgovaraju Turci veleći: “Ima i u šokaca mlogo prekrasnih djevojaka: ali se ne će da turče! – a ovo je sve prator (fratar) kriv, džnabet! Ako se koja sirota i poturči, a ono prator još prije, dok je saznao njezinu najmeru, pozove ju odmah k misi ter ondje na nju viče i hoće da ju odvrati. Ako ona ne će da sluša, a on ju iz cijeloga puka sramotno protjera: pak to vidivši druge, teško se koja dade poturčiti”.

Ivan KUKULJEVIĆ (1816.-1889.), izuzetna je pojava u hrvatskoj književnosti. Rođen je u Varaždinu, po očevoj želji stupio je u vojsku; još kao kadet napisao je iz nostalgije prema domovini pjesmu na njemačkom *An Kroatien* (1834.); kao oficir služio je u Beču, gdje se 1837. upoznao s Gajem, pa se nastojao demobilizirati. Iste je godine objavio pjesmu na hrvatskom (*Tuga za ljubom*, u Danici), a napisao je i dramu *Juran i Sofija* (najprije na njemačkom, a zatim je 1839. preveo i tiskao na hrvatskom). Četrdesetih je godina u Milanu drugovao s Preradovićem i utjecao na njegovo okretanje preporodu i pisanje na hrvatskom jeziku. Nakon što je napustio vojnu službu vratio se u zemlju i postao istinski vatreni preporoditelj.

Kukuljević je nakon povratka u zemlju ušao u politički život; 1843. godine u Hrvatskom je saboru održao prvi govor na hrvatskom jeziku, tražeći da se narodni jezik uvede u škole i institucije (prijedlog prihvaćen tek 1847.); s Gajem i Ambrozom Vranjicanijem proglasio je Jelačića hrvatskim banom (25. ožujka 1848.); bio je zagovornik Slavenskog kongresa u Pragu 1848. Nakon

uvodenja apsolutizma posve se posvetio znanosti i povijesti (*Arkiv za povjesnicu jugoslavensku*), izdajući brojne knjige kojima je udario čvrste temelje hrvatskoj historiografiji.

Kukuljević je poeziji oponašao njemačke uzore, a pjevao je u duhu preporodnih zanosa i slavenske uzajamnosti (*Slavjanke*).

Obrađivao je povijesne teme u romantičarskom duhu, slijedeći Waltera Scota (*Različita djela*), prevodio je Kollara (*Malo zrcalo naroda slavjanskoga*), adaptirao Kotzebuea (*Bela IV.*), Byrona (*Gusar*); od drama izdao je *Poturicu* (1867.), a priredio je djela Menčetića, Zlatarića, Kavanjina, Marulića i dr.

Slavjanska domovina

Gdje je slavska domovina?

*Je li ruska carevina,
Kâ orijaško svoje tijelo
U tri svijeta uprije smjelo?
Nije ona samo, nije,
Slava drugdje jošte bdije.*

Gdje je slavska domovina?

*Je li zemlja leškog sina,
Gdje junački narod stoji,
I za slavu ljubav goji?
Nije ona samo, nije,
Slava drugdje jošte bdije.*

Gdje je slavska domovina?

*Je li srpska pokrajina,
Ili stara zemlja ona,
Gdje bi Retra i Arkona?
Nije ona samo, nije,
Slava drugdje jošte bdije.*

Gdje je slavska domovina?

*Je l' joj veća još širina?
Možebit se ona skriva
Tam s Moravcem Čeh gdje biva?
Nije tamo samo, nije,
Slava drugdje jošte bdije.*

Gdje je slavska domovina?

*Je li tamo od starina
Gdje panonski Slovak hodi,
Mirni, tihi život vodi?
Nije tamo samo, nije,
Slava drugdje jošte bdije.*

Gdje je slavska domovina?

*Je l' joj takva veličina?
Il je tam gdje tlo cjeliva
Dunav, Taja, Lajta živa?
Nije tamo samo, nije,
Slava drugdje jošte bdije.*

Gdje je dakle domovina

*Stara slavska otadžbina?
Je li tam gdje vlada Krajnac,
Istrjan, Štajerc, Korutanac?
Nije samo tamo, nije,
Slava drugdje jošte bdije.*

Il je slavska domovina

*Stan od Srba, Bugarina?
Il gdje Sveta gora stoji
I gdje more Greciju poji?
Il je slavska domovina
Stan Horvata, Dalmatina?*

*Nije samo tamo, nije,
Veće svuda Slava bdije
Gdje god slavski jezik vlada,
Od sjevera do zapada;
Jug i istok mili gdi je,
Tam slavjanski dom svudi je!*

*To je slavska domovina,
gdje ne vlada snaga ina,
Nego narav krotka mila,
kâ je prvim ljudim bila.*

Branimir

(18. rujna 887)

*Pocrnilo sve Jadransko more
Od mletačkih barka i brodova,
Samo katkad vâl zabijeli s pjenom,
Il oružje svijetlo maknu sjenom,
Krijes il sijevne štitnijeh od krugova,
Molitvene tihe uz žamore:*

*“Sveti Marko i Todore!
Uzdrž’te nam sinje more.
Kyrie elejson!
Christe elejson!*

*Vjetar tjera naprijed mornaricu,
Nad jambori veselo se vije
Pokraj jadra barjak svetog Marka,
Na galiji trak se sunca žarka
Nad duždovom krun-kapom prolije
I po Petra Kandijana licu.
Stoji vapaj uz žamore:
Sveti Marko i Todore!
Kyrie elejson!
Christe elejson!*

*Tiha luka ispod brda Mika
Drugo krije brodovlje Hrvatâ,
Što Branimir silni skupi tude,
Na obranu krepku da mu bude*

*To je, to je, druge nije,
Prava narav gdjeno bdije!*

*Tim potrebno vijekom nije,
Da tko svemu svijetu krije,
Gdje i kuda vlada Slava
Od naravi majka prava,
Jer gdje ona pomno bdije,
Pritvornosti tamo nije!*

Danica ilirska, 1841.

*Sred pomorskog vjekovitog rata.
Stoji glasna tuj mornara vika:
Lado, Lero, oj Perune!
Bran’te pravo naše krune!
Bože pomiluj!
Spase pomiluj!*

*Gospoda se silna sakupiše,
Sa Podolci i sa Neretvani,
Sve od Istre dolje do Epira,
Mole smjerno kneza Branimira,
Da u pelež plovit im ne brani,
Jer im ne da krv mirovat više.
Oj Davori, oj Davori!
Pusti, nek se vrag obori!
Kneže, pomiluj!
Kneže, ne miruj!*

*Knez ozbiljno u oblake gleda,
Smatra metež vjetrova u zraku,
Pomaknuv se na kraj glatke prove,
Broji lađe na boj sve gotove.
Otisnuti dade barku laku,
Stražarice da po moru reda.
Pjesma ori, vjetar dune.
Lado, Lero, oj Perune!*

*Bože Davori!
Spâse Davori!*

*Zvižduk čuješ iz daleka mora,
Trublja trubi, knežev glas zaori:
“Djeco, naprijed, mirno i bez straha!”
Napnu s' jedra, kao magla plaha,
Sto vesala u more zaroni,
Kršna pjesmom odjekuje gora:
Lado, Lero, oj Perune!
Bran' te pravo naše krune!
Bože pomiluj!
Spâse pomiluj!*

*Kô dva divjih galebova jata,
Kad pred burom plijen sigurni traže,
Mornarice lete dvije suproti,
Svaka hoće drugu da ukroti,
Groma vika užec' strast pomaže
Od Mlečana kao i Hrvatâ.
Isus, Marko i Todore!
Lado, Lero i Davore!
Kyrie! Pomiluj!
Smjes je opci tuj.*

*Strijele lete, sjekira brod sijeca,
Od udarcâ krupnih prašte štiti,
Guta more mrtve tu i žive,
Jambori se polomljeni krive,*

*Mnogi brod će u dno ponoriti,
Sve se živo kup u jedan stjeca.
Isus, Marko i Todore!
Lado, Lero i Davore!
Kyrie! Pomiluj!
Jedan glas je tuj.*

*Stoji jauk na duždovu brodu,
Glas veselja ori međ Hrvatî,
Mrtvog dužda na štitovih kažu⁴
Spas u bijegu Mlečani polažu.
Čim u slavlju Branimir se vrati
Da pobjedu objavi narodu.
Lado, Lero, oj Perune!
Obranismo pravo krune,
Bože pomiluj!
Spâse pomiluj!*

*Jedva mala godina proteče,
Kad u Muću hram Marije sveti,
Rad pobjede dužnu zadužbinu,
Knez Branimir dignu u visinu.
Dade padšim grobnice otprijeti,
Da za dušu spas vjekovit steče.
Lado, Lero, oj Perune!
Bran'mo pravo naše krune!
Bože pomiluj!
Spâse pomiluj!*

Povijesne pjesme, 1874.

Dalmaciji

Oj Dalmacijo, zemljo krasna i mila:

*Ti kolijevko careva i robâ,
Dviju svijetah vez u staro doba,
Od kih mnoga zla si poprimila!*

*Susjetkinjo istoka zlatnoga,
Drugarice Talijanske gizdave,
Vrijedna kćerko božanstvene Slave,
Ipak bijedna, tužna i uboga!*

*Vrelo vjere, pjesništva, mudrosti,
Majko Risna, Belgrada, Solina,
Kih ostanak, kao veličina,
Čudo rađa, mamutovih kosti!*

*Presječena vječnom cestom mora,
Nakićena plodnim otocima,
Naseljena narodom koji ima
Dom najširji sred zemnog prostora!*

*Ipak slaba, ipak malo znana,
Polumrtva i napola živa.
Kô bez krila sokolica siva,
Bolna snutra, bolesna izvana!*

*Što je uzrok čudne tve nesreće?
Zašt' ti vijenac još ne resi tjeme?
Neće l' nikad doći bolje vrijeme?
Vijek li roditi zrna sjeme neće!*

*Zaman, zaman čekaš plodnu dobu,
Dok se u tebi ne nastani troje:
Sloga, ljubav, volja! Jedin to je
Lijek koji može tebe otet grobu!*

*Sloga s braćom jedne slavne krvi,
Ki ti ruku od trih mora pruže,
Željni savez s tobom skopčat uže,
Željni da se bratska mržnja smrvi.*

*Ljubav prema slatkom svom jeziku,
Koji je vrijedan, da ga lovor resi,*

*Kom su teški od naroda grijesi
Potamnili nesravnivu sliku.*

*Volja stalna: pređâ dom podići
U slobodnom kreposnome plodu,
Zbacit tuđu narav, zlobnu zgotu,
Umom svladat i s njim naprijed ići.*

*Zaman, zaman čekaš bolju dobu,
Dok ti ovo ne prigriliš troje!
Tužna zemlja, vjeruj, vjeruj, to je
Lijek jedini tvoj na skorom grobu!*

Pjesme, 1847.

Momu domu i rodu

*Bijedna zemljo! stânu strâsti rata,
Za kom tuđin tako rado grabi,
Premda nemaš blaga niti zlata,
Nit što ruke il um k sebi vabi!*

*Bijedna zemljo, kojoj suđeno je,
Od početka naseljenja svoga
Trpit muke, svađe, krivnje, boje,
Kô da nema neba pravednoga!*

*Bijedni rode, slugo ljudske sile,
Kog domaćin i tuđin proganja,
Premda ruke višnje su usadile
U te sjeme čovječanskog zvanja!*

*Bijedni rode, koji vijek ljute zmije
Rodio si iz tvoje utrobe,
Kojih ždrijelo krv ti djece pije,
Kojih otrov pređâ truje grobe!*

*O ti zemljo, moja domovino,
Kuju tuđin morem krvi omasti,
O moj rode! biće kom nevino
Uzrok poda sve dubljoj propasti!*

*Nosite još malo tuge vaše
Koje dugo trpite nekrivi;
Znane muke nek vas već ne plaše,
Dok još višnji bog i pravda živi.*

Danica, 1849.

Brojna su mu djela povijesnog sadržaja; imao je najveću zbirku rukopisa te biblioteku (oko 12 000 knjiga); nije htio akademsku čast iz prosvjeda jer to nisu Gaj, Mažuranić, Demeter...

IVAN MAŽURANIĆ (1814.-1890.)

Najznačajnije ime hrvatske preporodne književnosti i hrvatske književnosti uopće. Iako je njegovo književno djelovanje trajalo dosta kratko, od 1835.- do 1848., cjelokupnim djelovanjem i književnim opusom, poglavito *Smrti Smail-age Čengića*, predstavlja djelo izuzetne književne vrijednosti i nepotrošivosti svojih humanih i općeljudskih poruka.

Mažuranićevo djelo obuhvaća nekoliko pjesama (*Vinodolski dolče, da si zdravo; Primorac Danici..*), nadopunu/dopjev 14. i 15. pjevanja Gundulićeve velepjesni *Osman*, te *Smrt Smail-age Čengića* – romantičarske poeme/dramske pjesni od 1134 stiha.

Smrt Smail-age Čengića (napisan 1845. ; tiskan 1846. u almanahu *Iskra*) u hrvatskoj se književnosti nametnuo kao iznimno književno djelo i kao vrhunsko estetsko mjerilo. U njemu je apsorbirano sve što je Mažuranić radio i pisao, uz istovremeno rješavanje svih stvaralačkih pitanja - idejnih, metričkih i stihovnih.

Mažuranić je potomak stare vinodolske obitelji; prema Kukuljeviću, loza potječe iz Splita (1360.). Roditelji su mu bili imućni seljaci, a osim njega imali su još petero djece, od kojih su se u književnosti i kulturnom životu istakli još **Antun** (poznati jezikoslovac i jedan od najobrazovanijih ljudi svoga vremena) te **Matija**, putopisac najpoznatijeg hrvatskog putopisa 19. stoljeća *Pogled u Bosnu* 1842. godine.

Za Ivanovo školovanje, a biografi navode da je bio nadasve nadaren, brinuo se stariji brat Antun, čovjek sjajne naobrazbe, autor *Slovnice ilirske*, koji je kao profesor zagrebačke gimnazije presudno utjecao na razvoj Šenoe i V. Jagića.

Ivan je Mažuranić polazio njemačku pučku školu; (njemački jezik omogućio mu je kasnije ravnopravnu komunikaciju po bečkim kancelarijama!);²⁰ klasičnu gimnaziju polazio je u Rijeci, gdje je uz latinski učio i pisao mađarski i talijanski. Kako je službeni jezik bio mađarski, prve stihove je objavio na mađarskom jeziku (bila je to *horacijevska* poslanica nekom Ivanovu profesoru). U Zagrebu je Mažuranić upisao studij filozofije; susret s Ljudevitom Gajem oduševio ga je za ilirsku/hrvatsku preporodnu misao, tako da u *Danici* 1835. objavljuje pjesmu *Primorac Danici* (za nju mu je Gaj poslao honorar! – svijest o značenju medija: profesionalizacija književnosti – prvi je primio Petar Kanavelić 19. 4. 1660. – 12 lira!). Potom upisuje juridičku/pravoslavnu akademiju. Godine 1840. polaže odvjjetnički ispit i odlazi u Karlovac (gdje će nadopuniti *Osmana* i napisati *Smrt Smail-age Čengića* te znameniti traktat *Hrvati Mađarom*); zalaže se za “jednakost, slobodu i bartimstvo svijeh pod ugarskom krunom nahodećijeh se država i zemalja”!

Godine 1841. Mažuranić se ženi Aleksandrom, sestrom Dimitrije Demetra; za vrijeme banovanja Josipa Jelačića obnaša niz dužnosti i autor je velikog broja

²⁰ S. P. Novak, *Povijest hrvatske književnosti*, SD i Marjan knjiga, Split, 2004.

saborskih proglaša; godine 1849. član je hrvatske deputacije u Beču, a 1850. generalni je prokurator za Hrvatsku i Slavoniju te sudionik *Bečkog književnog dogovora*. Od 1858.-1872. Mažuranić je predsjednik Matice ilirske (Matice hrvatske); kao kancelar zauzimao se za razvoj hrvatskog gospodarstva i kulture, a posebno se starao za razvoj hrvatskoga jezika. Mažuranić je bio uvjeren da kao *politikar* može više pomoći svomu narodu nego kao *književnik*!

Prilikom revidiranja Ugarsko–hrvatske nagodbe (potpisane 1868.) godine 1873. Narodna stranka kandidirala je Mažuranića za bana, na kojem mjestu ostaje od 1873. do 1880. Za svojeg banovanja Mažuranić je modernizirao administraciju, izvršio reformu školstva, sudstva i zdravstva. Nakon 1880. Mažuranić napušta politiku, povlači se i posvećuje književnosti prevodeći djela svjetskih pisaca (govorio je i pisao 11, odnosno 13 svjetskih jezika...). Posebno su pamtljive njegove riječi : “*Ja sam Hrvat; ja bih rekao: vjerujem u kraljevinu Hrvatsku, u njezinu prošlost, u njezinu sadašnjost i – ako Bog da – u njezinu budućnost*”!

Prva Mažuranićeva pjesma bila je *Vinodolski dolče, da si zdravo*; pisana je u deseteračkim rimovanim katrenama i naivno je ostvarenje. Međutim, u njoj je vidljivo Mažuranićevo oslanjanje na tradiciju narodne/pučke pjesme (biografi navode da je Kačićeva *Pismarica* bila prva lektira u kući Mažuranićevih...). Frangeš spominje da je Kačićevom/narodnom pjesmom Mažuranić često kratio školske dane na Rijeci. Mažuranićev susret s narodnom pjesmom, međutim, mnogo je produktivniji i poticajniji jer je jezik u pjesmi svojevrsni spoj čakavštine i štokavštine; (u pismu bratu Antunu Ivan navodi kako je *lahko i ugodno u materinjem jeziku versificirati*).

Da je Mažuranić bio pjesnički talent svjedoči još jedno pismo bratu u kojemu ističe *svrbež poetičeski od radosti u srcu*; to ga je tjeralo da pjeva, da iskušava pjesničke oblike i tehnike, a sve kako bi pronašao vlastiti pjesnički put i stvaralački svjetonazor. U tom svjetlu, ističu povjesničari, treba gledati i Ivanovu kritiku u *Danici* o knjizi *Ana i Stanko, ili dubrava Mojanka blizu Splita*, pjesmu Ane Vidović koju su ilirci dočekali kao velik glas iz Dalmacije...

Mažuranićev rad do 1842., odnosno do 1844. kada dovršava i objavljuje nadopunu *Osmana* (predgovor Vjekoslava Babukića; u knjigu uključen i rječnik *Osmana*, kojega su autori Ivan i Antun Mažuranić), valja gledati kao svojevrsnu pripremu i stvaranje pjesničkih temelja. U njima su i: *Vjekovi Ilirije* (1838.) – pjesma u kojoj se zanosi slavom i budućnosti svoga naroda; *Javor i tamjanika* (1840.) i *Javor* (1840.).

Za dopunu/dopjev *Osmana* Mažuranić se spremio sustavno, tako da je:

- ekscerpirao rječnik
- proučio studiozno sadržaj ostalih 18 pjevanja
- izvukao karakteristične točke na kojima je mogao graditi dopunu
- proučio i usvojio Gundulićev stil i svjetonazor
- istražio pjesničke oblike, prevodeći Tassa (bez kojega ne bi razumijevao Gundulića) ovladao je složenim pitanjima kompozicije, metrike, epske tradicije, jezika, stilskih ornatusa i sl.

Nadopuna *Osmana* (1844.) pokazala je pravu snagu Mažuranićeva pjesničkog talenta. Poštujući djelo svojeg prethodnika i uzora, Mažuranić je ovladao pitanjima Gundulićeva pjesničkog ustroja, kompozicije djela, jezika i stila. Iako su kasnije analize pokazale vrsnoću tog posla, pri čemu se apostrofira kompjutorska analiza (Željko Bujas), novija istraživanja (Vončina) pokazuju kako je Gundulićev jezik i rječnik Mažuranić koristio *kreativno* – dakle, prilagođavao ga svojim zamislima, svojem vremenu i potrebama te je taj zadatak izvršio najbolje što je mogao i znao!

Nadopuna *Osmana*, konstatirano je, svoj je vidljivi trag ostavila i u samom *Smrti Smail-age Čengića*, ne samo u njegovoj strukturi, nego i u idejnoj podlozi. Naime, Gundulićevo *kolo* uvjetovat će i raspored pjevanja djela, slijedeći petodijelnu kompoziciju klasične tragedije: *Agovanje*, *Noćnik*, *Četa*, *Harač* i *Kob*.

Kao motiv djelu Mažuranić je uzeo borbu male Crne Gore protiv jačeg turskog neprijatelja, namijenivši joj ulogu pravog simbola borbe protiv tiranije, a za slobodu “*za krst časni i slobodu zlatnu*”). O toj borbi u 19. stoljeću, kao što je poznato, govorilo se s velikim simpatijama, o tomu se pisalo u hrvatskim novinama, a 1840. godine i sve su značajnije novine donijele vijest kako je od osvetničke ruke poginuo hercegovački paša – Smail-aga. Taj događaj Gunduliću je poslužio kao povod i podloga za umjetničku obradu.

U razumijevanju predteksta djelu ne smije se zaboraviti još nekoliko motiva koji su se ujedinili u vremenu stvaralačke fermentacije:

- tradicija borbe protiv Turaka (*Govori protiv Turaka*: Marulić- pismo papi Adrijanu VI.; Toma Niger - govor pred papom Leonom X.; Kožičić Benja – govor na Lateranskom saboru; T. Andreis – govor u Augsburgu 1518.; Bernardin Frankopan - govor za Hrvatsku 1522. i dr.);
- novinska vijest o smrti Smail-age (1840.);
- narodna pjesma o tom događaju (vjerojatno ju je Mažuranić čuo u Karlovcu, gdje je tada živio, a gdje je gotovo svaki dan imao prilike vidjeti brojne prebjegce i izbjeglice iz Bosne i Krajine);

- *Pogled u Bosnu* (1842.) Matije Mažuranića, gdje je mnoštvo opisa potresnih prizora mučenja raje pod Turcima.

Taj sadržaj Mažuranić je rasporedio – držeći se klasične poetike utemeljene na harmoniji, skladu i katarzi - u pet pjevanja dramske poeme/scenske tvorevine (Franjo Marković):

Agovanje = Uvod / Prolog; u njemu su date značajke glavnih liknosti i pravci razvoja radnje; nižu se scene potresnih prizora (krvnikov hropac; britka sablja; gojni voli koji osuđenike vode na kolac; rijeka krvi teče poljem; sužnji umiru šutke); u krvnikovu dušu uvlači se strah (“zazebe ga oko srca”).

Noćnik - izdvaja se lik Novice (“ali ne koji prije”) koji hita da se pridruži osveticima.

Četa – na sceni je individualizirana društvena zajednica, te lik svećenika koji se obraća ratnicima i svojom besjedom ulijeva im hrabrost i podiže moral u njihovoj pravednoj borbi.

Harač je najopsežnije pjevanje, obuhvaća više stihova nego sva ostala pjevanja. To je i razumljivo jer *Harač* predstavlja vrhunac radnje i njezin rasplet. Ubijen je aga, pogiba i osventik Novica; na kraju se javlja i lutka Smail-age koja svjedoči o prolaznosti svjetovnih dobara, posebno sile i tiranije.

Kob predstavlja epilog i simbolična je slika prolaznosti svake sile i tiranije na zemlji; ona ispunja vjerom o pobjedi dobra i u njoj je iskazana najdublja pjesnikova poruka.

Istaknuto je da u strukturi djela *monolog* predstavlja dominantni oblik Mažuranićeva spjeva. U *Agovanju* to je Čengićevo monolog; u *Noćniku* su to refleksije o noćnom putniku; u *Četi* je to monolog svećenika; u *Haraču* se iznose piščeva stajališta, a *Kob* je autorov monolog o prolaznosti svake sile i zla

Kako je monolog karakterističan za liriku, u njemu se isprepleću: *osmerac* (za lirske sadržaje) i *deseterac* (za opise i epske sadržaje).

Likovi u djelu postavljeni su antitetički: *aga* je opisan kao mrski vuk, silan aga, ljutit aga, silan arslan, hrabar junak, gorsko zvijere:

Agovanje

*Sluge zove Smail-aga,
Usred Stolca kule svoje,
A u zemlji hercegovoj:
“Ajte amo, sluge moje,
Brdane mi izvedite,
Štono sam ih zarobio robljem
Na Morači vodi hladnoj.
Još Duraka starca k tome,
Što me hrđa svjetovaše
Da ih pustim domu svome,
Jer su, reče, vlašad ljuta;
Oni će mi odmazditi
Mojom glavom vlaške glave:
Ko da strepi mrki vuče
S planinskoga gladna miša.”*

*Hitre sluge poslušajte,
Izvedoše tamničare.
Na noguh im teške negve,
A na rukuh lisičine.
Kad ih vidje silan aga,
On namaknu gojne vole
I dželate ljute rise,
Ter ih turskijem darivao darom:
Svatom momku ostar kolac daje,
Kome kolac, kome li konopac,
Kome britku palu namjenjuje.*

*“Ajte, krsti, dijeliti dare,
Štono sam vi Turčin pripravio,
Vam i vašijem Brdam kamenijem;
Vi bo kako, sva će Brda tako.”*

*Turčin reče, al mrijeti
Za Hristovu vjeru svetu
Teško nije, tko se za nju bije.*

*Krcnu kolac nekoliko puta,
Zviznu pala nekoliko puta,*

*Zadrhtaše ta vješala tanka,
Al ne pisnu Crnogorčad mlada,
Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Proz poljanu mrka krvca teknu,
Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Poljana se napuni tjelesa,
Niti pisnu, niti zubi škrinu.
Već tko zovnu Boga velikoga,
Tko lijepo ime Isusovo,
Ter se lasno rastadoše s suncem
Zatočnici mrijet naviknuti.*

*Rijekom krvca poljem teče;
Turad bulji skrstiv ruke.
Tko je mlađi, rado gleda
Na lipovu krstu muke;
A tko stariji, muke iste
Sam na sebi s vlaške ruke
Već unaprijed od strâ čuti.*

*Ljutit aga mrko gleda
Gdje se silom divit mora
Silan arslan gorskom mišu.*

*Tko si junak, osvetit se ne mo ‘š
Na junaku dotle dok ne preda.
Smaknu Ture toliko junaka,
Posmica ih, srca ne iskali,
Što bez straha svi su pred njim pali.*

*Boj se onoga tko je viko
Bez golema mrijet jada.*

*Videć aga krepost taku
Zazebe ga na dnu srca
Ko ledenijem rátom leden
Šiljak dušu da mu dirnu.*

*Od tuge li za junaci,
Što ih silan zaman strati?
Turčin tuge za krstove neima.
Od straha li, jer se glavi boji?*

*Silan aga to sam sebi taji.
Zar ne vidiš kako radi
Hrabar junak uspreć zimu,
Što mu s one piknje male
Po svem tijelu mrazne valja vale?*

*Gledaj glavu, put nebesa
Gdje se oholo hrabra diže;
Gledaj čelo jasno i oko
Kako bistro pod njim sijeva;
Gledaj krepki stas, gdje svoju
Znajuć snagu ravno stoji;
Pak mi kaži, ima l' koja
Tudijer straha i najmanja sjena?*

*A pak slušaj kako junak zbori
I strašljivce kako ostro kori:
"Vaj, Durače, starče stari,
Kuda 'š sade, kamo li ćeš?
Sad gdje smakoh gorske miše?
Il u goru? Brđani su tamo;
Il u ravno? na ravno će sići;
Il ćeš živjet da izgubiš glavu?
Najbolje je bježat pod oblake.*

*Mišad grize, ali po tlih gmiže;
Sam sur oro pod nebo se diže.
Penjite ga na vješala tanka,
Neka znade što mu strah valjade.
A Turčina, ako još imade
Gdjegod koga ter se vlaha boji,
Popet ću ga nebu pod oblake,
Tu nek plijen vranom vranu stoji."*

*Mukom múče ropske sluge,
Mukom múče, plijen svoj grabe.
"Aman, aman!" starac pišti,
I Novica sin mu zaman
"Aman, aman!" suzan vrišti.*

*Stoji aga gorsko zvijere,
Gvozden stupac, kamen tvrdi.
Dokle dahnu, rukom mahnu,
Starac Durak skoro izdahnu.
"Medet, medet!..." Dželat ljuti
Već mu i grlo dotle sputi.
Durak huknu, sve zamuknu.*

Narod - kolektivni junak- opisan je kao: brđani, vlašad ljuta, gladni miš, Crnogorčad, gorski miš, ropske sluge.

Svećeniku je u djelu posvećeno cijelo pjevanje, s jasnom autorskom motivacijom da govor može izraziti samo mudar čovjek; svećenik je stoga i pozvan da izreče pjesnikovu riječ i poruku o veličini žrtve i prenese je javnosti.

U *Kobi* je sadržana tragična i ironična slika o sudbini svake tiranije i oholosti; u njoj je sadržana i poruka i pouka cijeloga djela te sažeta filozofija samoga pjesnika.

Kako bi sve to to izrazio, Mažuranić se koristio čestim figurama: ponavljanjima, hiperbolizacijama, kontrastima i refrenima s izvorima u bogatoj narodnoj poeziji, ali i obilnom gnomskim izrazima i klasičnim retoričkim oblicima.

Odjek Mažuranićeva djela bio je nadasve velik. Dočim se pojavio pripisana mu je nesvakidašnja vrijednost, a slavu i utjecaj nije mogla osporiti ni svjesno,

zburado planirana teza da je plagirao Njegoša. Usporedba navedenih djela pokazuje da je riječ o dvama djelima tek djelomice motivski sličnima, a sve je drugo različito. Ako je povod zburadosti Mažurenićev interes za sudbinu naroda Crne Gore, on je – suglasni su interpretatori - više rezultat romantičarske pomodnosti nego čega drugoga.

Smrt Smail-age Čengića u hrvatskoj je književnosti priznato kao djelo klasičnih dosega i neprolaznih umjetničkih kriterija. Za našu “književnost i kulturu ono predstavlja pjesan “trajnoga sklada” i “kanoniziranu vrijednost”, koja pomiruje i prožima domaću tradiciju i tada moderne europske dosege”.

Noćnik

*Sunce zađe, a mjesec izađe.
Tko se vere uz klance niz klance
Ter se krade k onoj Gori Crnoj?
Obnoć grede, a obdan počiva,
Junak negda, sad ne junak više,
No trst, kojoj svaki hlad kidiše.
Šušne l' gdje god pokraj puta guja,
Il rujeva ispod grma zeče,
Tad on, negda ljući guje ljute,
Malne zeca plašljiviji kleca.
Misli jadan da je gorski vuče,
Il još gori brđanski hajduče,
Ter se boji gdje će poginuti,
A ne stiže što mu srce muti.
Skupo drži svoju rusu glavu;
Nit je zlatna, nit je pozlačena:
Vidi mu se, mrijet mu se neće,
A jest nešto što ga naprijed kreće.*

*Je li hajduk, il uhoda turska,
Što uhodi sviloruna krda,
Il volova stada vitoroga?
Nit je hajduk, nit uhoda turska,
Već Novica, Čengića kavazu;
Bijesan Turčin, krvnik Gore Crne,
Koga znade i staro i mlado,
I ne bi ga pronijele vile,*

*A kamoli noge na junaku
Crnom Gorom na bijelu danu.*

*Ob rame je diljku objesio,
Ljut jatagan o pojasu reži
I kraj njega do dva samokresa.
Gujsko gnijezdo strukom prikrilio,
Lak opanak na noge pritego,
A gô rakčin na junačku glavu,
Od saruka ni spomena neima.
Bez saruka eto Turčin ide;
Vidi mu se, ginut mu se neće,
A jest nešto što ga naprijed kreće.*

*Pomno junak Cuce prevalio,
Još Bjelice ratoborne k tome,
Ter se maša kršnjeh Čeklića.
Njih se maša, a Bogu se moli
Da mu dade i njih prevaliti
Ni čuvenu, ni gdje ugledanu.
Vidi mu se, mrijet mu se neće,
A jest nešto što ga naprijed kreće.*

*Drugi pijetli u polju cetinjskom,
A Novica u polje cetinjsko;
Treći pijetli u mjestu Cetinju,
A Novica pade na Cetinje.*

Tudijer straži božju pomoć zove:
"Božja pomoć, cetinjski stražaru!"
Ljepše njemu straža prihvatila:
"Dobra kob ti, neznana delijo!
Otkuda si, od koje li strane?
Koja li te sreća nanijela,
Ter si junak rano podranio?"

Mudar Turčin, za nevolju mu je,
Mudar Turčin mudro odgovara:
"Kad me pitaš, kazat ću ti pravo:
Ja sam junak od Morače hladne,
Od Tušine sela malenoga,
Ispod gore glasna Durmitora.
Nosim troje na srdašcu jade:
Jedni su mi na srdašcu jadi,

Četa

Podiže se četa mala
Na Cetinju Gore Crne.
Malena je, ali hrabra,
U njoj jedva sto junaka,
Ne junaka biranijeh
Po obličju ni ljepoti,
Već po srcu junačkome;
Kojino će udariti
Ne na deset, da uteče,
Nego na dva, da ih siječe;
Kojino će umrijeti
Za krst časni, kijem se krsti,
Za krst časni i slobodu zlatnu.

Čudna četa! ne kupljena,
Kô se ina kupi četa.
Tu se ne ču kano drugda:
"Tko je junak, na ždrijelo!"
"Na ždrijelo, junak tko je!"
Tu ne jeknu jeka kršna.

Što ni Čengić smaknu Moračane;
Drugi su mi na srdašcu jadi,
Što mi Čengić pogubio baba;
A treći mi na srdašcu jadi,
Što ,e još više, da još krvnik diše.
Već tako ti Boga velikoga,
Pusti mene tvome gospodaru,
Gospodaru i mome i tvome,
Ne bi li mi izliječio jade."

Mudrije mu odvrtila straža:
"Skin' oružje, neznana delijo,
Pa nos' glavu kuda tebi drago."

Uprav Turčin dvoru na kapiju,
A posljednja iz vidika zvijezda:
Bješe zvijezda age Čengijića.

Već ko tajni glas duhova,
Kojijem zборе višnji dusi,
Šapat tamni Gorom Crnom
S jedne stijene k drugoj prhnu,
Ter gle čuda! proz mrak scijeniš:
Studen kamen prima život,
Drhće, gamzi, diže glavu,
Iz tvrdoga stanca snažnu
Pest pomalja, nogu krepku,
I proz mrazne živce vruća
Rek' bi krvce vri mu rijeka.

Vidiš zatijem pušku dugu,
Put nebesa gdje se koči,
A što struka o pojasu
Vjerna krije, tvoje oči
Tog ne vide; ... nu mrak gušći
Sve ti ote noćno biće;
Ode vojnik otkud glas doliće.

*Doba 'e gluho tamne noći,
Oblak krije zvijezde jasne,
Noć i struka gvožđe sjajno.
Iđe četa noćna, tamna,
A pred njome vitez vrli,
Drug da drugu o njem šapne,
Šapćuć bi ga Mirkom zvaio.*

Iđe četa, ali kamo?

*Man ćeš pitat četu istu.
Man ćeš pitat brze munje
I gromove gromke mani,
Kud se ore iznad gore?
Kad ti vazda odgovore:
"Ne mi, ne mi, no gromovnik,
Kom valjade svi da dvore!"*

Iđe četa, kuda? kamo?

*Sam on znade koj' je gori.
Valja da je grešnik težak,
Na kog hoće da obori
Taku silu svrh nebesa
Sud njegove pravde vječne.*

*Stupa četa tiho i gluho
Posred tisijeh, glusijeh tmina.
Ni tko šapće, ni tko zbori,
Ni tko pjeva, nit se smije:
Od sto glasa glasa čuti nije.*

*Već ko oblak grada teška
Teške u krilu biče krije,
Pršeć muklo, prijeteć muklo
Poraz kraju gdje se vije:
Tako i četa tminom obavita,
Ko desnici podoba se višnjoj,
Stupa miće, nek se krivci uće
Da, jer grom se ne oziva smjesta
Na krivine, tijem sigurni nijesu:
Jer što kašnje, sve to jače tuče.*

*Ne zvekeće gvožđe svijetlo,
Niti grme smrtne cijevi,
Ni na lagan stupaj nogu
Ozivlju se sjajne toke:
Već, ko znajuć koga nosi,
Pod opankom hrabre djece
Podaje se vrlet tvrda,
A vrletna nize brda.*

*Vjerna uz druga drug koraca
Nerazlučno, vjerno i tvrdo,
Ko Blizanci zvijezde jasne,
Kad sunčani zrak ugasne.*

*Komljani im i Zagarać,
Bjelopavlić ljuti k tome
Davno veće straga ostaše,
Ter već gaze lomne Rovce.
A za Rovci družba noćna,
U prozorje rane zore,
Na Moraču slavnu pade,
Od Morače hladne vode
Ime zemlji kôj izvode.*

*Hrabra četa dan danovat
Na Morači hladnoj sjela.
Tko se snizi k rosnoj travi
Sankom krijepit snagu tijela;
Tko ljut oganj puški ogleda
I fišeke smrtne broji,
Il ostricu pouzdanu
Vjernu nožu gladilicom gladi;
Tko izvabiv iskru iz kremena
Tvrđijem nadom, ter u šušanj laki
Zapretav je, pak navaliv granja,
Začas malen dahom junačkim
Plamen piri; a tko darak
Stada krotka, četvrticu ovna,
Na ljeskovu veseo vrti ražnju,*

*Il bijela krišku sira
Iz utrobe vjernoj torbi vadi.
Ožedni li? Morača je blizu;
Trebala l' kupe? ima dvije ruke.*

*Uto i dan već rudjet poče,
I susjednoj u planini
Javit krdo čuješ glas pastijera,
Kojemu se zvonko oziva
Prevodnika ovna zvono.*

*Kad al eto inoga pastijera
Gdjeno krotak k svome stadu grede.
Ne resi ga ni srebro ni zlato,
Nego krepost i mantija crna.
Ne prate ga sjajni pratioci
Uz fenjere i duplijere sjajne,
Ni ponosnijeh zvona sa zvonikâ:
Već ga prati sa zapada sunce
I zvon smjeran ovna iz planine.*

*Crkva mu je divno podnebesje,
Oltar časni brdo i dolina,
Tamjan miris što se k nebu diže
Iz cvijeta i iz bijela svijeta
I iz krvi za krst prolivene.*

*Kad se četi bliže prikućio
Vrijedan sluga vrednjeg gospodara,
Božju joj je pomoć nazivao.
Pak okupiv hrabre vitezove,
Na studen je kamen pokročio,
Studen kamen, al je srce vruće.
Dobar starac četi besjedio:*

*"Djeco moja, hrabri zatočnici,
Vas je ova zemlja porodila,
Kršovita, ali vami zlatna.
Djedi vaši rodiše se tudijer,
Oci vaši rodiše se tudijer,
I vi isti rodiste se tudijer:
Za vas ljepše u svijetu neima.*

*Djedi vaši za nj lijevahu krvcu,
Oci vaši za nj lijevahu krvcu,
Za nj vi isti krvcu proljevate:
Za vas draže u svijetu neima.
Oró gnijezdo vrh timora vije,
Jer slobode u ravnici nije.*

*Vas, koji ste vikli tome
Boraviti trijezne dane,
Tko vás haje plode l' krši vinom?
Tko vás haje plode l' krši žitom?
Tko vás haje plode l' krši svilom?
Dok po vreljih hladne vode ima;
Dok po dragah bujna stada muću;
Dok po brdijeh sitna krda bleje?*

*Praha imaš, olova ti dosti;
Desnica je jaka u junaka;
Ispod vjeđa oko sokolovo;
U prsijeh vruće srce kuca;
Vjera, e tvrda, njom okrenut nećeš;
Pobratima pobratim te pazi;
Vjerna muža grli žena vjerna;
Dar ti djelom plemenita pjesma;
Gvožđa l' trebaš Ture ti ga nosi:
Eto svega što ti srce prosi!*

*Al nadasve što krš ovu kiti,
Krst je časni što se nad njom vîsi.
On je što ve u nevolji jâči;
On milostiv što ve nebom štiti.*

*Ah, da vide svijeta puci ostali
Iz nizina, otkud vida neima,
Krst ov' slavni, nepobijeden igda,
Vrh Lovćena što se k nebu diže;
Pak da znadu kako neman turska,
Grdnijem ždrijelom progutat ga radeć,
O te krši zub svoj zaman krši:
Ne bi trome prekrstili ruke,
Dok vi za krst podnosite muke,*

*Nit bi zato barbarim ve zvali,
Što vi mroste dok su oni spali!*

*Za krst časni spravni ste mrijeti.
Za nj se i sad mrijet podigoste,
Srdžbe božje hrabri osvetnici;
Al tko Bogu vjerno služiti grede,
Čistijem srcem služiti mu valja,
Čistom dušom vršiti onom treba
Koji vrši Bog što sudi s neba.*

*Il vás tkogod uvrijedio brata;
Il nejaku dragi protivniku
Život dignuv ogriješio dušu;
Ili putnu zatvorio vrata;
Il dô vjeru, a krenuo njome;
Ili gladnu uskratilo hranu;
Il ranjenu ne zavio ranu;
Sve je grijeh, sve su djela prika:
Bez kajanja neima oprosnika.*

*Kajite se, dok imade dana,
Dok je doba, djeco, kajite se;
Kajite se, dok nije pozvana
Duša k onom koji nebom trese;
Kajite se, jer zemaljskog stana
Tijek izmiče bjeguć, kajite se;
Kajite se, jerbo zora rana
Nać će mnogog kud zavazda gre se.
Kajite se..."*

*Ali u grlu
Dobru starcu riječca zape,
A na sijedoj bradi bistra
O sunčanu kaplja zraku
Ko biserak sitan sinu.
Valjda i njega mlada ljeta
Uspomenom gorkom kore,
Tere lijećeć stadu rane,
Sam se svoje sjeti boli:*

*Dobar pastijer, jer što kaže inom
I sam svojijem potvrđuje činom.*

*Stoji mnoštvo razboljeno
Blagom riječi starca blaga;
Jaganjci su rek' bi tihi,
Što bijahu gorski lavi;
Taka čuda božja riječ pravi.*

*Al međuto, tko se ukaza
Pred očima čete krotke,
Ter sto ruku za sto noža
U jedan se časak maša?
Čudno biće! Sto srdaca
Od nebesa svratit vrijedno,
I sto voljâ što ushtije,
Sve razorit ono jedno!*

*Novica je, krvnik kleti.
Novica je, pun slobode,
Gdje k pobožnu stupa krugu,
Ter pristupiv k starcu bliže,
Krepki ovako glas svoj diže:*

*"Bogom braćo, hrabri Crnogorci,
Ne mašajte za oružje svijetlo.
Novica sam, al ne koji prije,
Jer ne na vas, nego s vami gredem
Turskom krvi sad omastit ruke.
U Turaka dosle što imadoh,
Nemio mi sve ugrabi Turčin.
Ne osta mi neg' desnica hrabra,
I ta odsle crnogorska budi.
A jer krstu ne podoba junak
Nego kršten, žudim, krstite me,
Jer ne radit hitro nuka vrijeme."*

*Sto desnica na te riječi
Oružja se manu ljuta,
A sto očiju ko proz rosu
Mješte sunca dugu vidje.*

Mignu okom starac dobri;
Moraće mu kapu daše:
"Vjeruj, sinko, u višnjega Oca,
I njegova odvijeka Sina,
I trećega milostiva Duha:
Vjeru vjeruj, spasit će te vjera!"
Reče, i ljuta poli nevjernika
Pred svjedocim planinam visocim
I njih sini četom u planini.

Tader starac oči podigao,
Blage oči i bijele ruke,
Ter je četu oprostio grijeha.
Pak je Bogom darivati stade:
Svacom momku po česticu daje
Tajne piće hljeba nebeskoga;

Harač

Gacka polje, lijepo ti si,
Kad u tebi glada neima,
Ljuta glada i nevolje ljute!
Al te jadno danas pritisnuli
Krvni momci i oružje svijetlo,
Bojni konji, bijeli čadorovi,
Teška gvožđa i falake grozne.

Što će momci? što oružje svijetlo?
Što li konji? što li čadorovi?
Teška gvožđa i falake grozne?
Smail-aga krvav harač kupi
Po Gackome i okolo njega.
Posred polja popeo čadorje,
Pak rasturi haračlije ljute,
Haračlije, izjeli ih vuci,
Ter od glave po žut cekin ište,
A od ognja po debela ovna
I za noću obredom djevojku.

Od istoka haračlije jašu,
Vode голу na repovijeh raju;
Od zapada haračlije jašu,

Svacom momku po kapljicu daje
Tajna pića vina nebeskoga.
Žarko sunce divno čudo gleda,
Gdje slab starac slabe krijepi ljude,
Da im snaga Bogu slična bude.

Kada li ih okrijepio starče,
Sva se družba izljubila redom.
Stoji četa višnjeg Boga puna,
Ne ko krvav nož, kijem rana
Zadaje se smrtna i teška:
Već ko pero sveto i zlatno,
Kojijem nebo za unučad poznu
Djela otaca bilježi viteška.

Žarko sunce za planinu sjede;
Starac ode, četa dalje grede.

Vode голу na repovijeh raju;
Jašu zmaji s sjevera i s juga,
Golu raju na repovijeh vode.
Jadna raja, rukuh naopako,
Slijedi konjske na konopcu trage.
Mili Bože, što je raja kriva?
Il je kriva gad što Turke mori?
Il je kriva što ih hrđa bije?
Što je kriva? - Kriva ,e što je živa,
A neima što Turčinu treba:
Žuta zlata i bijela hljeba.

Uto aga konja dobra
Pred čadorjem amo-tamo igra,
Ter džilitom oko bistro
I desnicu vježba hrabru.
Sad nadlijeće ine Turke skokom
Brza konja, sad nadmeće harbom,
Dobar junak, da je čovjek taki!

Pak gdje vidje, kakav plijen
Haračlije ljute vuku,
Zaletje se strelovito

*Na kulašu dobru konju,
Ter u letu, kušnje radi,
Spodbi rukom džilit ljuti
I k prvvoj ga vlaškoj glavi uputi.*

*Al i dobra u junaka
Drijemne katkad ruka hrabra.
Tako i tada prijeka zgoda htjede:
Spotače se kulaš brzi,
Zviznu zrakom džilit viti,
Ter lakokril nejednacijem letom
Mješte janjca mrka kosnu vuka,
I Saferu, što vodijaše vlaha,
Luč iz glave jedan izbi.
Prsnu oko na zelenu travu,
A Turčina mrka krvca poli.
Pisnu Ture kano guja ljuta;
Planu aga kano plamen živi:
Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.
Planu aga kano plamen živi;
Avaj, Bože, što će odsad biti,
Kad već dosad vlasi bjehu krivi!*

*“Mujo, Haso, Omere, Jašare,
Dede, kučke, konje dobre
Zaigrajte poljem ravnijem,
Da vidimo kako krsti trče!”
Ruknu aga ko bik ljuti.*

*Brze sluge brže poslušaje.
Zaigraše dobre konje poljem.
Stoji klika slugâ na konjijeh,
Stoji trka konjâ pod slugami,
Stoji piska raje za konjima.
Prvi časak prestignut će, mniješ,
Konje vile raja lastavica;
Drugi časak razabrati ne mo 'š,*

*Il su konji, il je raja brža;
Treći časak konji odmicati,
Jadna raja zaostajat stade;
A četvrti da pogledaš časak,
Jadna raja k zemlji popadala,
Ter je vuku konji krilonozni
I po prahu i po kalu:
Ektorove ispod grada Troje,
Kad već Troju ostaviše bozi.*

*Aga stoji, ini Turci stoje,
Ter prizorom žalosnijem
Gnjevno svoje pasu oko,
I svu groznu krvi žeđu
Vlaškom krvi, vlaškom mukom gase.
Pak kako im srce razigra se,
Grohotom se zasmijaše
Na lijep pogled, kada raja,
Kada pseta k crnoj zemlji paše.
Smijehom istijem kleti Ad se ori,
Kad se grešnik s vječnijem mukam ' bori.*

*Ne malakšu Turci ljuti;
Malaksali konji dobri,
Groznom branom puti žive
Zavlačeći ravno polje,
Malaksali ter su postajali.*

*Tader aga: “More, sluge,
Crče raja, crče harač, sluge;
Već vi hajte uskrisite raju,
Ne bi li mi izbavili harač.”*

*Loše sluge goreg gospodara
Spopadoše trostruke kandžije
Pak od brzijeh odskočiše konja,
Na sumrtvu juriš činit raju,
Ne bi li se povratila raja.*

*Nemiloga trak od biča,
U povodu vješte ruke,
Po bešćutnu zviždi zraku
I trostrucijem zubom gluhu*

Mučeničku put progriza,
Ter krvava stvara vrela;
Il spotakne l' desnica se vikla,
Po tijelu crnomodrijeh
Slike zmijâ grozan piše,
Dok pod njime jedna žrtva izdiše.

“Ajde, rajo, na noge se,
Na noge se, krsti, pseta!”
S ustâ turskijeh polje razlijega se.
Tko je jači, iznemogle
Pod udarci skuplja duhe
I na lomne upire se noge;
A tko slabji, ko proz vječni
San i klete sliša riječi,
I nemili ostan čuteć
Poluizbjeglu vraća dušu,
Ter se miče i četveronoške
Po zelenu gmiže polju,
Plačan dokaz, da ne samo stražnja
Trublja mrtve na sud buditi more,
Kad trostruci isto biči tvore.

Gdje domilje krvi oblita
Do čadorja raja tužna,
Bijesan aga, neman ružna,
“Harač, rajo, harač!” riče,
“Harač, harač, il još gore biče!”

Stvorac višnji pticam nebo dade,
Tiha duplja i žuđena gnijezda;
Ribam vode i pučine morske,
Stan od stakla, nek se po njem šire;
A zvjerinju livade i gore,
Hladne špilje i zelene luge;
Jadnoj raji? - ne dade ni kore
Suha hljeba, da je suzam kvasi.
Al što velju? dade nebo dobro,
No je nesit sve već Turčin pobro.

“Harač, harač!” Otkud raji harač?
Otkud zlato, koji krova neima,
Mirna krova da ukloni glavu?
Otkud zlato, koji njive neima,
Nego tursku svojijem znojem topi?
Otkud zlato, koji stoke neima,
No za tuđom po brdijeh se bije?
Otkud zlato, koji ruha neima?
Otkud zlato, koji kruha neima?

- “Glad, golota, gospodaru!
Ah, pričekaj pet-šest dana,
Dok ti žuđen harač isprosimo!” -

“Harač, harač, rajo, treba!”

- “Hljeba, hljeba, gospodaru!
Ne vidjesmo davno hljeba!” -

“Čekaj, krstu, dokle s neba
Noć večeras pane tiha,
Pečenja ću mješte hljeba! -
Dotle, momci, jer su krsti bosu,
Potkujte ih, pas im nanu greba’!”
Aga doda ter pod čador hoda.

Vične sluge raju kvače,
A najveće Safer jednooki
Iznad inijeh gotov skače,
Ter na radost svijeh još veću
Plamti osvetiti ugašenu svijeću.

Tu falakâ škripa stoji,
Tu Safera rika divja:
“Harač, harač, rajo, treba!”
Tu kukavne jauk raje:
“Hljeba, hljeba, gospodaru;
Ne vidjesmo davno hljeba!”

- “Čekaj, krstu, dokle s neba
Noć večeras pane tiha,
Pečenja ću mješte hljeba!”
Klete riječi kletnik vraća. -

*Ali tko će vjerno opisat
Prepaćene teške vaje?
Tko li srcem mirnijem slušat
Gorku žalost kolika je?...*

*Danak minu, za njim sumrak stade,
A za njime tiha noćca pade.
Nebesa se osuše zvijezdam,
Već što zapad mrki pramen ovi;
A krn mjesec o pô neba trepti,
Tužna svijeća pozorišta tužna.*

*Usred polja mirna, pusta,
Starodavna raste lipa.
Pokraj nje su čadorovi,
A med njimi ponajljepši,
Ponajljepši, ponajveći
Agin čador ine natkrilio,
Kano labud ptica bijela
Bijele ptice golubove.*

*Bijeli se čadorje bijelo
Na tihotnoj mjesecini
Ko golemi grobovi pod snijegom,
Oko kojijeh doba u gluho
Zli se dusi vrzu i strašnjem
Slikam plaše prolaznika noćna,
Il mu uho pričinjaenom
Rikom lavâ i lavežom pasâ
I lelekom stradajućijeh gluše.*

*Grobovi su, mniš, otaca
Slovinskijeh, na daleče
Kijeh slovijaše ime slavno,
Oko kojijeh Turad divja
U pô dana kano doba u gluho
Pogana se vrze i mozak
Hitri obrće, čijem, kako
Da rasplaši djecu plačnu,
Nad otažjem sreće bolje
Da ne cvile svoje jade prijeko.*

*Tlapi ti se, sad da lavom rika,
Tlapi ti se, sad da psetom laje;
A sad čuješ lelek mučenikâ,
Jauk, pisku, teške uzdisaje;
Čuješ zveku gvožđa okovnoga
I uza nju pomaganju gorku.
Slušaj, pobre, je l' i jauk tlapnja?
Slušaj zveku, je l' i zveka tlapnja?
Slušaj... slušaj ... ah, to tlapnja nije,
Jer te vidim gdje te boli jako...
Što?... ti plačeš?... ah, to tlapnja nije,
Ti bo s tlapnje, mnim, da ne bi plako!*

*Pred čadorjem oganj gori;
Oko njega promiseću se Turci.
Tko nalaže novu vatri meku;
Tko napuhnuv mješinu od usta,
Potpuhuje, tijem da ljepše plamti;
Tko podvitijeh nogu čuč
Pokraj njega i golemu
Na prokolu tovna vrti ovna.
Cvrči pusti ovan pri žeravci,
A živ plamen oko njega liže,
Ter rasvijetlja rosu znojnu,
Ispod čalme što se Turkom roni.*

*Kad se Ture navrtilo ovna,
Skinuše ga s osovine teške,
Navališe na siniju pusta
I veljijem sasjekoše nožem.
Za gotovu sofru posjedaše
Gladni Turci kano gladni vuci,
Ter plijen noktî razglabati staše.
Najprvi se Smail-aga maša,
Za njim Bauk, za njim Turci ini
Lijepijem redom vukâ u planini.
Namaknuše simita bijela
I svakome po rakije plosku,
Ter se krijepe simitom i mesom,
A žeženijem zalijevaju bijesom.*

Kadli aga odolio gladu
I bijes druzijem udvojio bijesom,
Planu opet kano plamen živi:
Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.
Planu aga kano plamen živi,
A pak slugam: »Eto mesa dosti;
Bac 'te raji oglodane kosti.
Bac 'te kosti, spremajte pečenje,
Dok ve viknem, da gotovo bude.«
Riknu aga, šetnu pod čadora.

Po 'še sluge večer' večerati,
Večerati, pripremat veselje,
Suhe slame i konopca tvrda,
Čijem će kadit neposlušnu raju,
Nogam uvis, glavom strmoglavce,
Obješenu o lipovu granu;
Čijem će kadit, čijem li zlato vadit
Gole iz raje, u koje kruha neima.
A što raju? - Što će raju tužna?
Zemlja ,e tvrda, nebo je visoko;
Plaćnijem srcem grozne sprave gleda,
Plaćnijem srcem, al je suho oko.

Kada li se pripravile sluge,
Ne more im srce dočekati,
A najveće Ćor-Safere gamzi,
Da zavikne aga Čengijiću:
"Hazur, momci, s krstom lipovijem,
Penjite ga na lipovu granu!"

Dotle aga pod čadorom sjedi,
I s njim šaren Bauk vojevoda,
I Mustapa, pouzdan mu ćato,
I ostalo glavnijeh Turaka.

Po čadoru okol uokolo
Razastrti lijepi sazi

I dušeci vrh njih meci
Raskošno se šire i krepko
Pozivaju na razblude tijelo,
Na razblude i na sanak tihi.
U zakutku na malenu ognju
Praska skoro usječeno granje,
Il se cmari i pjesancu dragu
Plačuć pjeva, pjevajući plače.
A na srijedi o drvenu stabru,
Oko kog se uokolo
Bio čador ohol stere,
Visi oružje svijetlo i ljuto:
Smrtne cijevi i željezo kruto.

Demeskinje tu se sablje krive,
Stoput vlaškom napojene krvi;
Tu jatagan u osmero visi;
Male nože prebrojit je teško;
Diljku pušku pozlačenu lijepo
Vele puta tu zamjerit moreš;
Samokresom ni broja se ne zna.

Al što ono uz topuz se sloni,
Divno čudo dosle neviđeno,
Krotko jagnje pokraj mrka vuka.
Tanka vila pored zmaja ljuta?
Gusle vidiš, al se ne boj, pobre,
Ne bi li ih razlupao topuz,
Prometnuo žice verigami,
Nevin lučac tetivom i lukom,
A konjica konjem od mejdana.
Ne boje se Slovinkinje vile
Uz šestoper da će poginuti;
Pače znadi, da gdje njega nije,
Tu ni pjesan slovinska ne zrije.

A na dvoru nebo divno
Crnijem tminam lice zakri,
I da ,e vidjet proz oblake,
Vlašići bi, zvijezde sitne,
Nad čadorom treptili bijelijem,

*A mjesec bi vitorog te gledao
Sa zapada ispred zvijezda sjajnijeh
Ko prevodnik ispred stada ovan.*

*Noć je vani slijepa, gluha.
Nigdje glasa, već što sipi
Rosa sitna, ko da nebo plače.
Mrak se gusti, pomrčina gusta
Zapodjede ravnicom i gorom,
Da ne vidiš pred očima prsta,
A kamoli stazu pred sobome.
Teško onome koga sade
Stiže u putu noćca crna,
A noćišta jadan ne imade!*

*Pognaše se nebom vjetri,
A odande plahe munje,
Nebes kijem ognjem sjecajući,
Sad ti smrtne bliješte oči,
Sad još gušću, neg' bje prije,
Navlače ti na vid tminu.
Pak za njimi čuj sad grmljavinu,
Gdjeno najprije izdaleka tutnji,
Pak sve bliže, krupnje, strašnje
Urnebes se gromki goram ori.
Stoji tutanj neba i ravnine;
Stoji jeka drage i planine:
Sva je zgodna, bit će grada teška.
Teško onome koga sade
Stiže u putu noćca crna,
A noćišta jadan ne imade!*

*Al da vjetru dadeš pleći,
Pak kad sjekne oganj iz oblaka,
Da zjenicu upreš bistru,
Ter da gledneš niz vjetar ravninom,
Vidio bi gdje skup ljudi stupa:
Noć ih luči, al su zato skupa.*

*Sad im plamen ukazuje stazu;
Sad je otme noćca mrkla;
Ali oni stupaj laki*

*Mračnijem poljem naprijed steru
I daljinu izmed sebe
I čadorja hitro beru:
Noć je crna, radi bi noćištu,
Ter se jadni tminom provući ištu.*

*Opet sjeknu plamen višnji.
Družba noćna sve se bliže kući,
Ter razabrat moreš veće
Tko je vodi i tko š njime hodi.
Valja da je jedno družbi glava,
A provodič vjeran drugo,
Tere vičan polju i gori
Putnu mrakom družbu prati.
Zirni, pobre, kako lako ide,
Ko da zrakom mutnijem pliva.
Mniš da naprijed sve ga nešto vuče,
Dokle njegov družba ina
S dvjesti nogu stupaj gazi.
Valja da se boji crne noći,
Pak bi rad već na noćište doći.*

*Al svjetlica što sad prva kresnu,
Družbu tajnu za čadorjem vidje,
Gdje se u red poredila redom
Sa tri strane, da je više bude,
Ter tu stoji četa noćna
Kano trijesak iznenada,
Il goruća kano lava,
S ognjenijeh što se gora
Na dolinu prleć saspe,
Baš bez brige kada smrtni zaspe.*

*Stoji četa, osluškuje glase,
Za razaznat gdje gospodar spava;
Ali ina glasa čuti nije,
Već što Safer s družinom se vrijednom
Mukam raji već unaprijed smije.*

*Pod čadorom aga sjedi,
Ter izmijenja tutum kafom,
Mrku kafu duhom paklenijem.*

Ispod čalme čelo vedro
Namrštio mrskam tamnijem,
A junačko pod njim oko
Ko pramenom od oblaka
Namrčio, tere mukom múči.
Misli aga svakojake misli:
Od balčaka i od djevojaka,
I od lova i od sokolova,
I od zlata i od ljuta rata,
Od kolaca i Crnogoraca,
Od džilita i od kopja vita,
A pak planu kano plamen živi:
Sramota je takome junaku
Kupit harač, ne skupit harača,
Džilitnut se, ne pogodit cilja,
Kamo l' slijepit mješte raje Turke,
Kamo l' da mu zlorad krst se smije.
Planu aga kano oganj živi,
Al gdje glasne o stožeru gusle
Med oružjem junak spazi,
Stuknu malo bijes krvni,
A usladi krv se gorka
Ko nebeskijem skladom strunâ.
I što krvi žeđ bje prije,
Tad postade pjesme žeđa:
Tolika se slast iz pjesni lije!

Pak Bauku govorio aga:
"Oj Bauče, vrijedna vojevodo,
Tebe hvale da si junak dobar;
Al da udre miši iz planina,
Kaž', Bauče, koliko bi miša
Ti jedinac junak posjekao?"

- "Daj šestinu, dobri gospodaru."

- "Hrđo, kučko, vojvodo Bauče,
Mislio sam da si junak bolji;
Da udari dvadeset Brđana,
Vjera turska tako mi pomogla,
Jedin' bih im poodsjecô glave. -

Ali sam se malne zabrinuo,
Lulu pijuć i prevrćuć misli,
Gdje nam noćca ne dopušta mrka
Da se s krstom kadeć zabavimo.
Vjera moja, ti si pjevač dobar,
A ja željan gusal' i pjevača:
De zapjevaj, da me želja mine."

Usta Bauk, gusle skide,
A pak smjeran, podvitijeh nogu
Na prijašnje sjede mjesto;
Ter nasloniv pred sobome
Na mek dušek žice glasne,
Gudnu lučcem zveketnijem
Amo-tamo po konjskome repu;
Pak gdje klinac nekoliko puta
Krenut škrinu, u gromovit
Uz udesne strune veće
Glas ovako, lukav pjevac, začē:

"Mili Bože, čuda velikoga,
Kakav bješe Rizvan-aga silni
I na sablji i na kopju vitu,
I na puški i na nožu ljutu,
I na šaci i na dobru konju!
Siđe aga u polje Kosovo
Pak zakupi careva harača,
Sve od glave po žut cekin ište,
A od ognja po debela ovna
I za noćcu na obred djevojku.

Kupi aga careva harača,
Tvrda raja daje i ne daje.
Gdje od glave po žut cekin ište,
Otud često ni bakrena neima;
Gdje od ognja po debela ovna,
Daju mu ga, rebra mu se vide;
A gdje za noć mlađanu djevojku,
Otuda mu kužne babe neima.

Apsi aga tvrdo glavu rajū,
Ter je poljem narazance redi,

*Pak je konjem preskakivat stade.
Prvijeh deset preskočio aga;
Druzijeh deset preskočio aga;
A kad nasto treće desetero,
Bijesan đogo bijesno podigrava,
Pak gdje skoknu, pusti kolan puče,
Silan aga na travi se nađe.*

*Malo tome vrijeme postajalo,
Ode šapat od usta do usta
Po ubavu polju Kosovome.
Što je dalje, sve to jače raste,
Dalje smijeh, dalje sprdnja raji,
Dok proniknu pjesma iz gusala,
Ter sad pjeva po Kosovu slijepac:
'Hrđa bješe Rizvan-aga silni.'"*

*Još dok kobna pjesma iz usta
Bauku se grmeć razlijegaše,
Tko 'e u agu, a ne u pjevača
Pogled upro, taj mogaše
Po licu mu poznat jade,
Boli, srdžbe, gnjeve, bijese,
I stotinu inijeh srda,
Ponositu štono u srcu
Na čuh svaki bruke i ruga
Krvavijem nokti gnijezdo riju.*

*Krvav plamen najprije mu buknu
Gnjevnu u srcu suproč raji crnoj,
Suproč vlahom, psetom, krstu
Lipovome, štono vrijedan nije
Uz Turčina da ga sunce grije.*

*Gvožđa, otrov, konop, nože,
Palu, oganj, kolac grozni,
Ulje vrelo i sto muka
U čas jedan junak smišlja,
Za izgladit gorkoj bruci trage
I sačuvat uspomenu čistu,
Čisto ime uz glas strune blage.*

*Na obrve crn mu oblak sjeda;
Plamte oči poput ognja živa;
Crljen plamen uz obraz mu liže;
Strašnjim bijesom nozdrve se šire;
A na usti, ispod pjene bijele,
Grozan, paklen izraz stade,
Ko da veli: raja nek propade,
Samo pjesni čuvat se valjade!*

*Al gdje Bauk zadnju riječcu izusti,
Jednijem mahom ko da munja
Proz mozak mu sjeknu plaha:
Raja sama bruci svjedok nije,
Raja sama neima oči i usta;
Tuci raji, tuci Turke k jednu,
Samo čuvaj uspomenu vrijednu!*

*Ali uto miso strašnu
U dubine srcu aga topi;
Crte licu kroti, tješi, blaži,
A po licu sve to jače maša
Srdžbe plamen; hoće da se miran
Svijetu ukaže, a vas dršće i trepti.
Pak najposlije, gdje golema ijeda
Pred svjedoci sakrit ne uzmognu,
Usta i viknu bukteć: "Hazur, momci,
Hazur s krstom, hazur s ljutijem noži,
S palom, s ognjem, s kolcem, s uljem vrelijem;
Raskivajte sve paklene vlasti!
Ja sam junak, to će pjesma rijeti;
K tom će cilju svi ko žrtva pasti!..."*

*Aga dobro ne doreče,
A na dvoru puška grmnu
I Saferu, koji prvi
Na glas agin gotov skoči,
U noć drugo prosu oko;
Ter što danas činit ljuti
Džilit poče, smrtno zrno doče.
"Vlasi, vlasi!" svudar vika jeknu.*

Uto jedan čete dio
U čadorje naboj sasu.
“Vlasi, vlasi!” Turci viču,
“Konja, konja!” grmi aga.

Dio drugi tada grunu.
“Vlasi odasvud, puške, nože!”
“Konja, konja, Haso, konja!”

Diljke isprazni dio treći;
I već Hasan, vižla brži,
Izvede mu dobra konja.
Posjest aga gdje ga htjede,
Iz oblaka munja kresnu,
I vruć púrak sa zemljom ga svede:
Noć je mračna; ne znaš tko ga svali,
Al tu blizu Mirko puške pali...
Proz noć crnu prhnu bez tijela
Hrabra duša, gola, nevesela!...

Pade aga, al se Turci bore,
Već što tmina čudit ti se ne da
Kolika se tu junaštva tvore.

Od mraka se ne razbire ništa;
Pak kad sijevne oganj sa nebesa,
Il iz puške pouzdanu drugu,
Često put se krst i Turčin nađu
Na dohvat noža ljuta,
Gdje mnijahu puškomet je puta,
Ter se grle rukam gvozdenijem,
Ter se ljube kljunom gvozdenijem
Krst i prorok, dok jednoga teče:
Tolika im mržnja srca peče!

U odjeći noći crne
Prijeka u krvcu smrt po polju grezne;
Plahom munjom oči joj se svijetle,
A proz kosti hladan vjetar duje;
Glasom groma grozna podvikuje
Sada “kuku!”, sada “medet, medet!”,
Sad “pomози, o Isuse blagi!”
I uzdiše, pišti, ciči, hripi,
A pak grabi sad krste, sad Turke,
Ter im svojijem ruhom oči veže.

Tu pogibe uzdan agin ćato,
Mujo, Haso, Omer, Jašar ljuti
I trideset inijeh Turaka.
A Bauka spasi noćca mrkla,
I ostalo što se još izmaknu.

Al tko ono pokraj age leži?
Ter na mrtva mrtav gnjevno reži?
Novica je; ljut ga Hasan smaknu,
Baš gdje junak k mrtvu skoči lavu,
Izmed Turâk’ da mu skine glavu.

Grad iz cijevî smrtni presta,
A navali grad s nebesa:
Četa noćna pod čadorje uđe.
Noć je strašna, krvi oblita,
Tamna, crna; blago četi sade,
Gdje već trudna na noćište pade.

Kob

*Lovćen gora pod nebo se diže,
Nadomak mu jedno polje širi.
U polju je stanak pustinjakov,
A u stanku jedna izba mala.
U toj izbi čudno čudo kažu:
Bijesno Ture gdje se krstu klanja.*

*Stoji Ture odjeveno lijepo
I pod čalmom i pod britkom sabljom,
I pod puškom i pod ljutijem nožem:
Strah te hvata, posjeć će te bijesno.*

*Al se ne boj, pobratime dragi:
Krotko Ture, posjeći te neće;
Smjerno Ture, uplašit ga lasno.
Udri samo o zemljicu nogom,
Ter ti smjerno obje skršta ruke,
Ruke skršta a prigiba glavu,
A pak desnu pred obraze diže,
I najposlije vrhu čela vîši.*

*Pak pristupi, ter mi gataj, pobre,
Čija ,e ovo ponosita čalma? -
“To je čalma age Čengijića,
Al se tužno oko glave vije.”
Čija ,e ovo, pobratime, glava? -
“To je glava age Čengijića,
Ali iz nje tamne oči vire.”
Čija ,e ovo okovana sablja? -
“To je sablja age Čengijića,
Al žalosno uz bedricu visi.”
Čije ,e ovo zlačeno oružje? -
“To ,e oružje age Čengijića,
Ali mirno o pojasu hrđa.”
Čije ,e ovo zlatno odijelo? -
“To ,e odijelo age Čengijića,
Al od sunca ne odsijeva, jadno!”*

Postignuća i ostavština Hrvatskoga narodnoga i književnoga preporoda, najsazetije bi se mogla izraziti kao:²¹

a) *Obnovljena je svijest o jedinstvu povijesnoga državnog hrvatskog prostora i pojačani zahtjevi za ponovno sjedinjenje hrvatskih povijesnih krajeva.*

b) *Obnovljena je hrvatska narodna svijest i uspostavljeno temeljno suvereno hrvatsko narodno jedinstvo. To je jedinstvo postignuto uvođenjem jezičnoga jedinstva, ali i pozivanjem na ideju slavenske uzajamnosti i uporabi ilirskoga imena. Ilirsko je ime rabljeno kao pogodan zajednički nazivnik, koji se tradicijski i prije preporoda rabio i kao istoznačnica za hrvatski!*

c) *U preporodu je procvala hrvatska književnost; nije utemeljena neka posebna hrvatska književnost, nego se u skladu s književnopovijesnim mijenama tipičnim za europsku civilizaciju razvio hrvatski književni romantizam.*

²¹ Prema: Hrvatski preporod, I i II, Školska knjižnica Erasmus naklade, Zagreb, 1994. Priredio i predgovor napisao Ivan Martinčić.

d) *Uspostavljeno je temeljno općehrvatsko jezično jedinstvo; štokavsko narječje postalo je podlogom zajedničkom hrvatskom književnom jeziku; književni jezik postao je opći jezik sa svim funkcijama suvremenoga standardnoga jezika.*

(U banskoj Hrvatskoj u preporodnom razdoblju službeni je jezik – *latinski*; u Vojnoj Krajini rabljen je i – njemački; u Dalmaciji – *talijanski*; nakon 1790. Mađari su pokušali nametnuti i – *mađarski*!) Prvi zastupnički govor u Hrvatskom saboru održao je na *hrvatskom* Kukuljević 2. svibnja 1843.; na zasjedanju Hrvatskoga sabora 23. listopada 1847. umjesto latinskoga kao službeni prihvaćen je – *hrvatski*! Na zagrebačkoj Akademiji (Sveučilištu) počeo se poučavati hrvatski jezik od 1846.; prvi profesor bio je Vjekoslav Babukić.)

e) *Utemeljene su institucije važne za svestrani narodni razvitak (i obnovljen suvremeni politički život: Osnovana je Narodna stranka; 1843.; zvala se i Ilirska narodna stranka; ona se suprotstavljala Horvatsko-ugarskoj stranci (1841.) – mađaronskoj stranci...).*

f) *Razvila se hrvatska publicistika, moderniziralo tiskarstvo, nakladništvo i knjižarstvo. Godine 1835. Gaj je pokrenuo Novine i književni list Danicu; 1842. pokrenut književni časopis Kolo; potom Gospodarski list; 1844. u Zadru pokrenuta Zora dalmatinska. Godine 1842. utemeljena Matica ilirska, kasnije Matica hrvatska. Utemeljena Čitaonica i dr.*

U sažetom pregledu, najvažnija umjetnička postignuća hrvatskoga narodnoga preporoda su:

u pjesništvu:

- a) Ivan Mažuranić: *Smrt Smail-age Čengića* (1846.)
- b) Dimitrija Demetar: *Grobničko polje* (1842.)
- c) Stanko Vraz: *Dulabije* (1840.); *Glasi iz dubrave Žeravinske* (1841.); *Gusle i tambura* (1845.)
- d) Petar Preradović: *Prvenci* (1846.).

Mihanovićeve *Horvatska domovina* (1835.) postala himnom *Lijepa naša*.

u proznom stvaralaštvu:

- Matija Mažuranić: *Pogled u Bosnu* (1842.)
- Antun Nemčić: *Putositnice* (1845.)

u pripovjednoj književnosti:

djela Dragojle Jarnević, Ljudevita Vukotinića i dr.

u dramskom stvaralaštvu:

Dimitrije Demetar: *Teuta* (1844.); Dramatička poskušanja; libreto *Ljubav i zloba* (1846.)

Mirko Bogović: *Frankopan* (1856.); *Stjepan, posljednji kralj bosanski* (1857.), *Matija Gubec*.

Kako su preporoditelji književnosti namijenili velike društvene zadaće - književnost je bila sredstvo za pobuđivanje nacionalne svijesti i hrvatskoga narodnoga jedinstva – posebnu ulogu u tom smislu imale su *budnice*:

Ljudevit Gaj: *Horvatov sloga i zjedinjenje* (ili *Još Hrvatska ni propala*); Pavao Štoos: *Kip domovine vu početka leta 1831*, te Dimitrija Demeter: *Prosto zrakom ptica leti* (iz poeme *Grobničko polje*).

Zajednička im je odlika slavljenje domovine, njezine ljepote i snage; većina navedenih stihova je uglazbljena, pa se i danas pjesme pjevaju i recitiraju...

III. KNJIŽEVNOST HRVATSKOGA NARODNOG PREPORODA I ROMANTIZMA U EUROPSKOM KONTEKSTU

U doba kada se u hrvatskoj književnosti javlja narodni preporod (ilirizam) u europskim književnostima dominira – romantizam! Stoga se odavno nametalo pitanje o odnosima hrvatske preporodne književnosti (književnosti ilirizma) i europskih romantičarskih književnih nastojanja. Iako je uvriježeno mišljenje kako hrvatski narodni preporod ima “romantičarsku boju” (Georgijević) – pri čemu se kao značajke navode “rodoljubni zanos, slavenska orijentacija i patetična fraza koja potiskuje subjektivni osjećaj”, nerijetko se ističe kako je naš romantizam specifičan, povezan s europskim romantizmom (Frangeš), premda nema ista stilska obilježja kakva ima europski romantizam – engleski, francuski ili njemački.

Iako hrvatska preporodna književnost ima čisto nacionalni karakter, u njoj je mnoštvo osobina europskog romantizma. Prema Barcu²², *sažeto p/opisano*, to su:

a) europski su romantici gajili kult individualizma. U doba borbe naroda za održanje, individualne sklonosti kod nas je trebao podrediti interesima narodne zajednice. Najčešća riječ u preporoditelja bila je “sloga”, a ne –“ja”;

b) europski je romantizam ispunjen osjećajem melanholije i pesimizma; u hrvatskoj je književnosti pjesnik trebao probuđivati vjeru u budućnost, u sreću pojedinca kao plod svenarodne i zajedničke sreće;

c) dok su u njemačkoj i francuskoj književnosti pjesnici opisivali pojedince koji se bore za slobodu i ljubav, hrvatski je pjesnik trebao izvršiti određenu etičku ulogu;

d) njemački su romantičari željeli ostvariti zajedničku svjetsku književnost; za razliku od njih, hrvatskim je pjesnicima na umu uvijek bila misao da podignu svoj mali i zaostali narod;

e) dok su europski romantičari prebirali po intimi svoje duše i podsvijesti, dotle je hrvatski pjesnik tražio glasove koji će imati što veći odjek kod svojih suvremenika.

Uz navedene, historičari književnosti spominju i druge značajke:

a) poput europskih romantičara, i hrvatski su romantičari doživljavali ljubav kao nešto nadzemaljsko (Vraz, Preradović);

²² Antun Barac: Hrvatska književnost, knjiga I (Književnost ilirizma), MH, Zagreb, 1964. Također : Hrvatska književnost u evropskom kontekstu, Zagreb, 1978.

b) kod hrvatskih je pjesnika naglašena i jaka religiozna crta (Mažuranić; Vraz; Štoos; Topalović);

c) hrvatski su se pjesnici također zanosili filozofijskom problematikom (Preradović; Mažuranić);

d) za naše pisce karakteristična je i želja za upoznavanjem nepoznatih krajeva (Istoka); u hrvatskoj književnosti to je otkriće i upoznavanje naših krajeva pod turskom vlašću (Matija Mažuranić otkriva Bosnu kao nepoznati svijet); ta će tematika u obliku hajdučko-turske novele trajati sve do pojave hrvatskoga realizma.²³

Glavni atributi hrvatskog romantizma bili su narodni jezik i narodna poezija, pa su narodne pjesme i općenito narodno književno blago skupljali i folkloristi i izvorni pisci: Vraz, Mažuranić, Gaj... Također valja istaknuti da je i pitanje jezika doživljavano kao egzistencijalno pitanje. Isto tako je i domovina imala karakter središnje teme; bila je i politička i književna opsesija (usp. "(...) *sveti ideal koji nas upaljuje, kojeg svaki dan vidimo, čujemo: domovina. Kod nas radi fantasia, poesia; jer mi ljubimo domovinu našu, kano djevojku, kano ljubu, mi gorimo za nju, mi smo gotovi umrijeti za nju*" (Lj. Farkaš Vukotinović: *Ilirizam i kroatizam*)).

Romantizam kod Slavena, pa tako i kod Hrvata, treba istaknuti, razvijao se otporom prema stranoj dominaciji; tako je *panslavizam* (i *panrusizam* i *austroslavizam*...) nastao kao otpor *pangermanizmu*, a imao je za cilj ujediniti male slavenske narode u moćnu zajednicu. U hrvatskom romantizmu nema ni razočarenja koja karakteriziraju europske romantičare.

Kada je riječ o utjecajima na hrvatsku romantičarsku književnosti, posebno je značajno istaknuti utjecaj njemačkog romantizma (Herder, *Sturm und Drang*; posebno je to vidljivo u dramaturgiji hrvatskog preporoda – izravni uzori Schiller, Kotzebue...).

Iako je utjecaj njemačke književnosti bio očit, hrvatski ga romantičari nisu priznavali; primjetan je utjecaj engleske književnosti, istina preko njemačke književnosti. Naime, engleski su jezik poznavali samo Vraz, Mažuranić i Kukuljević (interes za Shakespearea, Byrona, Milтона, Graya...). Posebno je kao pisac bio omiljen Byron – vidljivo kod Demetra: *Grobničko polje* (... "cijeli izobraženi svijet – pisao je Demetar 1838. – divi se slobodi i jakosti Byronovog duha"). Vrazov je kanconijer također pod byronovskim utjecajem. Značajan je i

²³ Prema: kao pod 21 i 22.

utjecaj Waltera Scoatta, poglavito na historijsku epiku (Jarnevićeva, Kukuljević, Demeter, Bogović...), a ogleda se i u pojavi povijesnog romana, koji u hrvatsku književnost uvodi Šenoa.

Francuska književnost nije imala većeg utjecaja u našoj preporodnoj književnosti, izuzev ponešto Voltairea, Rousseaua, Lamartinea i dr. Talijanska je književnost također utjecala na našu, no taj se utjecaj nipošto ne može mjeriti s onim kakav je imala na "stariju hrvatsku književnost".

Od slavenskih književnosti, povjesničari kao utjecaje na hrvatski romantizam navode Puškina, Mickievicza, Ljermontova, Kollara...

Kako je hrvatski narodni preporod bio dominantno vrijeme poezije, preporodni su se pjesnici ogledali i iskušavali različite stihovne forme.

Na kraju vrijedi istaknuti da u hrvatskom narodnom preporodu nema romana; iako ga europska književnost toga vremena bilježi, roman u našu literaturu dolazi nešto kasnije - s velikim Šenoom!

